

Univerzita Karlova
Filozofická fakulta

Ústav českých dějin

Bakalářská práce

Misionář Jan Kořiska
a konec rekatolizace na Moravě

Daniel Kadlec

Praha 2023

Vedoucí práce: doc. Daniela Tinková, Ph.D

Poděkování

Na tomto místě děkuji Doc. Daniele Tinkové za velikou vstřícnost a trpělivost, se kterou mi pomáhala při tvorbě této práce, jakožto i za bezpočet cenných rad a ustavičnou inspiraci, která je i pro odborné psaní tolik důležitá. Mé díky přísluší také všem členům jejího bakalářského a diplomního seminář za to, jak plodné a příjemné prostředí vytvářejí. Za ochotnou výpomoc a leckterou milou chvíli děkuji zaměstnancům olomoucké pobočky Zemského archivu v Opavě. V neposlední řadě bych pak chtěl projevit vděk svým rodičům, bez jejichž podpory bych se svými studii sotva zvládl protlouci.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracoval samostatně, že jsem řádně citoval všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Tršicích dne 11. srpna 2023

Daniel Kadlec

Anotace (česky)

Tato bakalářská práce se věnuje životu kněze a misionáře Jana Kořisky (1730 – 1790?), nejhorlivějšího rekatolizátora z poslední generace moravských misionářů. Práce je prvním pokusem o celistvější zpracování života tohoto kněze. Čerpá z archivních pramenů církevní i světské provenience, namnoze dosud nevyužitých. Zejména se jedná o protokoly ze zasedání olomoucké biskupské konsistoře, akta brněnského gubernia a tribunálu týkající se tajných nekatolíků na Moravě a o (v tomto případě částečně vydané) dokumenty z vyšetřování valašské rebelie r. 1777. Cílem práce je ukázat na proměnlivém životě tohoto misionáře v mikrohistorické perspektivě vzájemné střetávání přežívající barokní a nastupující osvícenské mentality a doplnit doposud chybějící článek do řady událostí, jejichž výsledkem nakonec bylo vydání tolerančního patentu.

Anotation (in English)

This bachelor's thesis deals with the life of a priest and missionary Jan Kořiska (1730 – 1790?), the most diligent performer of recatholization in the last generation of Moravian missionaries. The thesis is the first attempt at a complex view of this priest's life. It proceeds both from ecclesiastical and profane archive sources, mostly never used previously. These are mainly the protocols of Olomouc Episcopal Consistory, files of Brno Gubernium and Tribunal concerning secret non-Catholics in Moravia and (partially published) documents from the investigation of Wallachian rebellion in 1777. The aim of this thesis is to show the mutual communication between surviving baroque and emerging enlightenment mentalities and to complete the series of events which lead to the issue of the Patent of Toleration.

Klíčová slova

*rekatolizace *misie *duchovní *tajní nekatolíci *dějiny venkova *osvícenství
*Českomoravská vrchovina *Valašsko *Olomouc *biskupská konsistoř *18. století

Keywords

*recatholization *missions *clergy *secret non-catholics *rural history *enlightenment
*Bohemian-Moravian Highlands *Moravian Wallachia *Olomouc *episcopal consistory *18th century

Obsah

Úvod.....	6
Dosavadní bádání a zdroje	16
1. Vysočina.....	21
1. 1. Nové Město na Moravě	21
1. 2. Nepslušný kaplan	29
1. 3. Horácký misionář	48
2. Moravská misie	52
2. 1. Misionář na cestách.....	52
2. 2. Veslo duchovní.....	63
2. 3. Vývoj misie	68
3. Bloudění	72
3. 1. Olomoučtí knihvazači	72
3. 2. Cesta k horám.....	81
3. 3. Valašská pout'.....	86
3. 4. Poražení a vítězové.....	99
Závěr.....	106
Použitá literatura a prameny.....	110
Přílohy	122

Úvod

Porážka vojska českých stavů na Bílé Hoře roku 1620 tvoří v našich dějinách důležitý předěl. Léta, jež po ní následují, přinesla výraznou obměnu mocenských elit českého státu a zásadní změny v jeho politickém zřízení, které se ještě více než v Obnoveném zřízení zemském, vydaném v letech 1627 a 1628, projeví v následné politické praxi. Jedním z nejmarkantnějších důsledků bělohorské porážky pak bylo to, že nekatolická vyznání, k nimž se tehdy hlásila většina obyvatel, byla sérií zákazů postavena mimo zákon. Takovýto epochální zlom musel nalézt svůj odraz i v kultuře a celkovém životním klimatu, jež v českých zemích panovalo. Církevní řády a kosmopolitní aristokracie¹ byly zprvu nejvýraznějšími nositeli nového uměleckého i životního stylu, jenž k nám přicházel z ciziny, avšak brzy zde zdomácněl: tento styl nazýváme barokem. To, že česká barokní kultura je kulturou výhradně katolickou, lze ovšem přičíst spíše politickým okolnostem než tomu, že by byl tento styl vázán na katolické náboženství: tytéž impulzy a nálady se objevily v katolické stejně jako v protestanské Evropě a v českém kontextu hovoříme o baroku domácím stejně jako o baroku exulantském.²

Už jen samy dramatické okolnosti, za nichž barokní kultura do českých zemí pronikala, by mohly stačit k tomu, aby baroko získalo v našem zpytování minulosti mimořádnou pozici. Pojem baroka je ovšem v českém kontextu nanejvýš ošemetný, neboť zatímco historici umění a literatury barokní kulturu definují pomocí některých jejích vlastností (Např. pro Zdeňka Kalistu je baroko „poznáváním Boha skrze tento svět“.), v našem dějepise i v běžné mluvě se barokním zpravidla označuje vše, co spadá do doby, jež začíná třicetiletou válkou a končí někdy kolem poloviny 18. století.³ Hovoří se o „barokním venkově“, „barokním duchovenstvu“ či dokonce o „barokním humoru“, aniž by vůbec bylo možné zodpovědět otázku, nakolik robotník z 18. století či jeho obhroublá zábava splňují slohové charakteristiky baroka. O baroku tedy hovoříme, podobně jako o renesanci a odlišně např. od klasicismu, jako o stylu a zároveň

¹ Tento vstup baroka na českou půdu dobře ilustruje monografie Zdeňka Kalisty: KALISTA, Zdeněk. *Mládí Humprechta Jana Černína z Chudenic: zrození barokního kavalíra*. V Praze: nákladem autorovým, s přispěním I. třídy České akademie věd a umění, 1932. 2 sv.

² ČERNÝ, Václav. *Až do předsíně nebes: čtrnáct studií o baroku našem i cizím*. Praha: Mladá fronta, 1996, s. 263.

³ Zde se pohled dějin umění či literatury s pohledem historie „bez přívlastků“ nutně střetává. Historik se snaží zvolené dějinné období zkoumat co nejkomplexněji a pracovat třeba i se skutečnostmi, jež jsou ve vzájemném rozporu. Černého „antibaroko“ představuje pro historika, jenž zkoumá kulturu 16. – 18. století, stejně validní materiál jako jakýkoliv jev „ryze barokní“. Viz Z. Hojda: „Pravidlem by mělo být nejen – dnes samozřejmě – respektování odlišného estetického kánonu baroka, ale také dalších složek mentality, které baroko od racionálního novověku oddělují a které je nutno poznávat a vykládat z baroka samého. Myslím tu na systém hodnot, odlišný vztah k pravdivosti v umění, k iluzi, k reprezentaci, luxusu, okázalosti, gestu, kráse i ošklivosti a podobně.“ HOJDA, Zdeněk. „Idola“ barokního bádání aneb Jak se vyhnout Skylle a neupadnout v osidla Charybdy. In: *Kultura baroka v Čechách a na Moravě: Sborník příspěvků z prac. zasedání 5. 3. 1991*. Praha: Historický ústav, 1992, s. 15 – 24, s. 21. ISBN 80-85268-12-4.

o období, kdy tento styl převládal. Takovéto rozšíření pojmu baroka u nás však v lecčem odpovídá skutečnosti: barokní způsob života a umělecké tvorby v českých zemích nebyvale zakořenil; podstatným dílem proto, že katolické baroko, vstupující zde zprvu na nejistou půdu, zvládlo uplatnit široké prostředky k tomu, aby si český lid získalo. Zejména venkov byl tímto úsilím natolik osloven, že si mnohé barokní zvyklosti uchoval ještě hluboko do 19., ba dokonce i 20. století. Ať nasloucháme slovům a melodiím lidových písní, obdivujeme se osobité kráse podmalby na skle či se dojíkáme nad bolestnými idylami Boženy Němcové, baroko na nás promlouvá svým nezaměnitelným hlasem.

Problém baroka je pro nás nakonec významný i proto, že baroko tvoří přinejmenším v českých zemích poslední článek toho, co bývá nazýváno „dlouhým středověkem“, je závěrečnou fází předmoderního období. Od 18. století náboženství v Evropě ztrácí své „monopolní ideologické postavení“ a společenský řád se přestává utvářet pod jeho patronátem. Rozličné formy magie, ať už křesťanskými církvemi podporované či potírané, začínají být z racionalistického stanoviska hrubě odsuzovány a zrychluje se proces „odkouzlování světa“, jenž postupuje tak rychle, že vzdělané sběratele lidových pohádek bude brzy vyprávění venkovských starců mámit stejně jako hlasy z vysněných romantických krajin. Mění se ekonomické systémy a rozvolňují se pouta stavovské společnosti.⁴ Baroko dodnes leckoho vábí tím, že vše, co se s nástupem osvícenství začalo z našich životů vytrácet, v něm zaznělo hřmotně, okázale – a leckdy i naposled.

Od jistého času, který lze klást někam do 1. poloviny 18. století, v české barokní kultuře pozorujeme určitou proměnu. Pozvolna se vytrácí vnitřní neklid, v jehož hlubinách se rodily mnohé velké skutky, ať už šlo o odcházení mladých jezuitů na zámořské misie, ze kterých se už většina z nich domů nevrátila, nebo o neméně odvážný „skok do prázdna“, který na cestě k inspiraci podnikl básník Bedřich Bridel (1619 – 1680). Náboženské a kulturní instituce stojí už na pevných základech, katolické baroko v zásadě nemá proti čemu bojovat a jeho světská nádhera, jež byla před sto lety mocnou zbraní v boji s protestantismem, se stále více zdá být samoučelná.⁵ Teologové a kazatelé sice stále hlásají, že většině lidí bude pro jejich hříchy věčná spása odepřena,⁶ leč navyklé projevy barokní zbožnosti skýtají snadný úkryt před palčivostí této až příliš často opakované poučky.⁷ S přítomností „vysokého tlaku“ a ostrých kontrastů, jež

⁴ LE GOFF, Jacques: Dlouhý středověk. In: Týž, *Středověká imaginace*. Praha: Argo, 1998, s. 32 – 38.

⁵ MIKULEC, Jiří. *Náboženský život a barokní zbožnost v českých zemích*. Praha: Grada, 2013, s. 306.

⁶ Viz DELUMEAU, Jean. *Hřích a strach: pocit viny na evropském Západě ve 13. až 18. století*. Praha: Volvox Globator, 1998, s. 311 – 334.

⁷ MALÝ, Tomáš. *Smrt a spása mezi Tridentinem a sekularizací: Brněnští měšťané a proměny laické zbožnosti v 17. a 18. století*. Brno: Matice moravská, 2009, s. 117.

bývají uváděny jako charakteristické rysy baroka,⁸ se v českých zemích 18. století setkáváme stále řídkěji. Přibývá možností světské zábavy, která je v porovnání s předchozím věkem, poznamenaným krutostí třicetileté války, jemnější a rafinovanější; zejména na Moravě kvete italská opera, provozovaná v sídlech světských aristokratů stejně jako na zámcích olomouckého biskupa v Kroměříži a Vyškově.⁹ Dodnes oblíbená představa barokní idyly odkazuje tedy zcela jistě k baroku pozdnímu.

S touto duchovní vyčerpaností¹⁰ se pojí i úbytek tvůrčích osobností v české kultuře. Po smrti kazatele Bilovského (†1725), hudebního skladatele Černohorského (†1742), malíře Brandla (†1735) či sochaře Brauna (†1738) už bychom v českých zemích ve zmíněných oborech sotva našli autory podobného formátu. Skutečný úpadek lze vidět v česky psané literatuře, která během 17. a 18. století postupně přišla o vzdělanější čtenáře a v nejhlubší krizi se ocitla v prvních třech desetiletích vlády Marie Terezie.¹¹ Kultura českých zemí v této době však byla dosud jen málo probádána. Zůstává otázkou, co tento vývoj ve „vysoké“ kultuře vlastně odráží a nakolik se toto „vyvětrávání“ baroka skutečně dotklo života a smýšlení většiny obyvatel. Před přečtením takovéto „duchovedy“ nás varují například závěry Tomáše Malého, jenž při své analýze brněnských testamentů dokázal, že typicky barokní praxe odkazování často značných finančních obnosů zbožným institucím, nejčastěji na sloužení nesčetných mší za duši zesnulého, přetrvávala bez větších změn přinejmenším do 80. let 18. století.¹² Při zkoumání osudů misionáře Jana Kořisky je třeba toto mít stále na paměti, neboť pro popis moravské církve v druhé polovině 18. století je pojem „pozdního baroka“ obzvláště přiléhavý.

Ve stejné době jako „zmalátnění“ barokní kultury můžeme pozorovat také její zlidovění. Na našem venkově ostatně nezdomácněla pro sedláka sotva pochopitelná vypjatá zbožnost jezuitských mučedníků, nýbrž právě idyla barokních poutí, malovaných sošek světců a ročního cyklu církevních svátků. Tento trend je obzvláště zřetelný v českojazyčné literární produkci: „vyšší“ žánry, jako je poezie či historie u nás v 18. století nanejvýš skomírají,¹³ avšak celkový

⁸ ŠALDA, F. X. O literárním baroku domácím i cizím. In: Týž, *Studie literárně historické a kritické*. Praha: Melantrich, 1938, s. 75 – 122.

⁹ SEHNAL, Jiří a VYSLOUŽIL, Jiří. *Vlastivěda moravská: země a lid: nová řada. Sv. 12, Dějiny hudby na Moravě*. Brno: Muzejní a vlastivědná společnost, 2001, s. 98 – 102.

¹⁰ Vít Vlnas považuje mohutné slavnosti spojené se svatořečením Jana Nepomuckého za určitý mezník. VLNAS, Vít. *Jan Nepomucký: česká legenda. 2. rozš. a přepr. vyd.* Praha: Paseka, 2013, s. 247.

¹¹ ČERNÝ, s. 317 – 330.

¹² MALÝ, Tomáš. *Smrt a spása mezi Tridentinem a sekularizací: (brněnští měšťané a proměny laické zbožnosti v 17. a 18. století)*. Brno: Matice moravská, 2009.

¹³ ČERNÝ, s. 323 – 328.

objem vytištěných knih postupně narůstá.¹⁴ Objevuje se náboženská literatura určená převážně lidovým vrstvám a psaná jazykem, jenž je jim snáze dostupný, jak dokládá snaha Antonína Koniáše přizpůsobit češtinu některých svých knih východočeskému nářečí.¹⁵ Venkovský lid brzy začíná být sám literárně činný, jak dokládá písňová tvorba ovčáckého mistra Lukáše Volného (1645 – 1738) či kronikářské záznamy zašovského kantora Vranečky (1679 – 1743) a vůbec nejznámějšího českého písmáka Františka Jana Vaváka (1741 – 1816). Lidová hmotná kultura pak více rozkvétá až po skončení nesmírně těžkého období válek a ekonomického vysávání českého a moravského venkova, na jehož počátku stojí první z řady vojenských konfliktů s rozpínavým Pruskem (1740 – 1742), a jehož konec lze hledat někdy po odeznění posledního velkého hladomoru v českých zemích (1770 – 1772).¹⁶ Ostatně osobité „selské baroko“ se v jižních Čechách rodí až po napoleonských válkách.

Se zplaněním starých myšlenek úzce souvisí příchod nových. V 18. století se v Evropě šíří nový myšlenkový směr, který sami jeho protagonisté nazvali *osvícenstvím*.¹⁷ Za jeho kolébku bývá považována Anglie, kde vznikla vůbec první konstituční monarchie na světě, a odkud zejména v 17. století na evropskou pevninu přicházely mnohé nové filozofické myšlenky. Leč teprve ve Francii, kde se v době *ancien régime* setkávala velmi rozvinutá kultura s vleklými společenskými problémy, byly osvícenské požadavky artikulovány v takové míře, že se mnozí z tamních osvícenců dostali do otevřeného konfliktu s politickým a náboženským řádem své doby; ať už proto, že hlásali myšlenky, jež se jejich mocnějším současníkům zdály buřičské a nepřijatelné, nebo jen z toho důvodu, že upozorňovaly na nesmyslnou krutost a intoleranci, jež byla vlastní celému evropskému kontinentu.¹⁸ Vůči antiklerikalismu, který byl pro francouzské osvícenství typický, se katolická církev nedokázala bránit a přinejmenším u vzdělanějších vrstev ztrácela kredit. Nebezpečné spojení nových myšlenek se starými problémy zkorumpovaného státu, odmítajícího reformy, nakonec zplodilo francouzskou revoluci.

Krom bouřlivých tezí francouzských deistů a materialistů mělo osvícenství ještě řadu jiných podob. Touha po rozumném uspořádání života a myšlení se dotkla i katolické církve. Ve Francii

¹⁴ ŠIMEČEK, Zdeněk a TRÁVNÍČEK, Jiří. *Knihy kupovati: dějiny knižního trhu v českých zemích*. Praha: Academia, 2014, s. 88 – 94.

¹⁵ ČERNÝ, s. 326.

¹⁶ BEČÁK, Jan Rudolf et al. *Lidové umění na Hané: lidová kultura hmotná*. Velký Týnec u Olomouce: Jan R. Bečák, 1941, s. 25 – 26.

¹⁷ IM HOF, Ulrich. *Evropa a osvícenství*. Praha: Lidové noviny, 2001, s. 7 - 14.

¹⁸ TINKOVÁ, Daniela. *Osvícenství v českých zemích. I., Formování moderního státu (1740-1792)*. Praha: NLN, 2022, s. 25 – 26.

se už během 17. století ozvaly hlasy volající po niterné a upřímné zbožnosti, zbavené všeho pozlátka barokní okázalosti, a napříč oběma barokními stoletími krácejí různé snahy o kritické zkoumání životů svatých, aby byl tento pramen víry očištěn od všeho, co si během let přimyslela nespoutaná lidská představivost.¹⁹ V rakouském soustátí silně rezonovaly myšlenky italského kněze a polyhistora Ludovica Antonia Muratoriho (1672 – 1750). Muratori ve své knize „O pravé křesťanské pobožnosti“, jež byla roku 1778 vydána i v českém překladu, kritizuje v jeho době obvyklé přebujelé vnější projevy zbožnosti, mnohdy spojené s nejrůznějšími pověrami, či nadměrně pěstovaný kult svatých a hlásá „čistou“ víru, upřenou k samotnému Bohu a jeho zpřítomnění v eucharistii. V jiných svých dílech pak vystupuje s myšlenkou náboženské tolerance (kterou v praxi dokazoval svou korespondencí s protestantským filosofem Leibnizem) či s požadavky praktické křesťanské morálky, „*křesťanské charity, v níž spočívá láska k bližnímu*“. Pozdější náboženské reformy Marie Terezie a Josefa II. projevují shodu s Muratoriho myšlenkami.²⁰ I kláštery v rakouské monarchii si prožily své specifické osvícenství, spojené často s návratem k teologii sv. Augustina, představující protipól k jezuitě vyučované scholastice.²¹ Leč často se jednalo o poslední myšlenky, které v kláštrech zazněly předtím, než byly za vlády Josefa II zrušeny.

V rakouském soustátí se ovšem nejvíce projevila ještě jiná forma osvícenství, *osvícenství státní*. Hlavními nositeli nových myšlenek zde nebyly tak jako ve Francii svobodomyšlné soukromé osoby, živící se svým perem či zcela neosvíceně tyjící z krve a potu svých poddaných, nýbrž vzdělaní mužové, koncentrující se ve Vídni, kteří obvykle vykonávali jeden či více státních úřadů. Přední osobností rakouského osvícenství se stal Gerard van Swieten, nizozemský jansenista,²² jenž byl do Rakous povolán jako císařovnin dvorní lékař, avšak brzy se projevil jako muž značného organizačního talentu a po dlouhá léta byl v monarchii strůjcem reform v oblasti zdravotnictví, školství či cenzury. Během půlstoletí vlády Marie Terezie a jejího syna Josefa II. se ve Vídni vystřídalo množství takovýchto mužů, kteří byli prodchnuti racionalistickými zásadami, a na prvním místě u nich stál zájem státu. V monarchii se výrazně zrychlilo tempo byrokratizace a od šlechty jednotlivých zemí se moc postupně přesouvala do

¹⁹ SUCHÁNEK, Drahomír a DRŠKA, Václav. *Církevní dějiny. Novověk*. Praha: Grada, 2018, s. 457.

²⁰ PUTNA, Martin C. *Česká katolická literatura v evropském kontextu 1848-1918*. Praha: Torst, 1998, s. 40 – 43.

²¹ WINTER, Eduard. *Josefinismus a jeho dějiny: příspěvky k duchovním dějinám Čech a Moravy 1740-1848*. Praha, 1945, s. 40.

²² Jansenismus: teologický směr 17. a 18. století, živý zejména v západní Evropě, silně zdůrazňující nauku o prvotním hříchu, nehodnosti a nakonec i nesvobodě člověka. Jansenisté se silně stavěli proti laxnosti ve víře a vnějším projevům zbožnosti. Jansenistické teze byly nakonec roku 1713 odsouzeny známou papežskou bulou „Unigenitus“, leč na živosti jim to výrazně neubralo.

rukou této nové elity, stojící pod panovníkem na druhé nejvyšší příčce v mocenské pyramidě *osvícenského absolutismu*.

První tereziánské reformy se týkaly právě správního aparátu, neboť stát, neustále ohrožovaný válkami, potřeboval jednotnou a efektivní správní soustavu, schopnou rychle provádět rozkazy z Vídně a zajišťovat pravidelný přísun peněz do státní kasy. V jednotlivých částech monarchie se tedy rodily úřady nového typu s personálem přijímajícím od státu pravidelnou mzdu, jenž byl nezávislý na místní stavovské obci a své úřední hodnosti už nevnímал jako obroč, nýbrž jako službu státu. V 50. a 60. letech 18. století se pak nejvýznamnější státní reformy týkaly postátnění cenzury a reorganizace školství, jež nyní mělo v první řadě vychovávat dobrého občana: v obou těchto případech se jednalo o útok na dosavadní pravomoci církevních institucí, zejména vlivného jezuitského řádu.²³ Docházelo také k zásahům do náboženské praxe, jaké představoval zákaz vícedenních poutí²⁴ či omezení hudební produkce při liturgii.²⁵ Na život širokých lidových vrstev měly největší dopad až tereziánské reformy 70. let, snažící se pod vlivem zkušenosti hladomoru v letech 1770 – 1772 a selského povstání r. 1775 o zlepšení poddanských poměrů sjednocením maximální výše robot, jejich převodem na peněžní dávky či parcelací vrchnostenské půdy a jejím pronájmem jednotlivým rolníkům, tzv. raabizací.²⁶

Bylo by zdlouhavé a vzhledem k cíli této práce nepotřebné, snažit se popsat četné reformy, k nimž došlo během vlády Josefa II. Zmínit je nutné jen jedinou z nich, a to vyhlášení tolerančního patentu roku 1781. Tímto patentem bylo obyvatelům celé monarchie povoleno se krom katolické církve svobodně hlásit i k vyznání augsburskému (luterskému), helvétskému (kalvínskému) a pravoslavnému, byť nově povolené církve nebyly s církví římskou v žádném případě zrovnoprávněny. Nejmarkantnější změnu přinesl tento patent v rakouských a českých zemích, kde do té doby bylo (s výjimkou četnými restrikcemi omezovaného židovství) povoleno pouze katolické náboženství. Nejvíce nekatolíků, do té doby svou víru tajících, se k nově povoleným vyznáním přihlásilo v Čechách a na Moravě. Krom velkorysého gesta vůči svým nekatolickým poddaným dal tímto rakouský stát definitivně najevo, že katolický kult už není jedním z nosných sloupů, bez nichž se státní zřízení neobejde, nýbrž že církve mají být do budoucna jedním z nástrojů jeho svrchované politiky.²⁷

²³ TINKOVÁ, *passim*.

²⁴ NEŠPOR, Zdeněk R. *Náboženství na prahu nové doby: česká lidová zbožnost 18. a 19. století*. V Ústí nad Labem: Albis international, 2006, s. 54.

²⁵ Roku 1754 bylo při bohoslužbách zakázáno užívání trumpet a tympánů. SEHNAL, VYSLOUŽIL, s. 52.

²⁶ TINKOVÁ, s. 181 – 200.

²⁷ NEŠPOR, s. 207

Jedním z ideálů, za něž osvícenci bojovali, byla svoboda svědomí. Té však v Evropě bránila téměř všudypřítomná náboženská netolerance, v níž uvázly země katolické i protestantské; Čechy a Morava v tomto směru nepředstavovaly výjimku. V době, kdy Goethe píše svého Mladého Werthera a chladné rozumářství začíná ve vyspělé Evropě ustupovat prvním projevům životní nálady romantické, v Čechách a na Moravě zatím osvícenství nedošlo ani tak daleko, aby se ustoupilo od takových starých zvyků, jako bylo veřejné pálení knih či bití, ponižování a věznění lidí pro jejich náboženské přesvědčení. Už v 16. století bylo záměrem Habsburků, aby byly české země přivedeny zpět ke katolické víře, a skutečně už před Bílou horou bylo v tomto ohledu dosaženo prvních úspěchů, souvisejících s činností jezuitského a kapucínského řádu či se snahou olomouckého biskupa kardinála Ditrichštejna. Těchto drobných zisků se ovšem katolická strana dobrala nenásilnou cestou.

Rekatolizace v obvyklém slova smyslu se započala až po porážce stavovského povstání. V průběhu 20. let byli z českých zemí vypovězeni nekatoličtí duchovní a až na nečetné výjimky také šlechta, která odmítla přijmout katolické vyznání. Následně začal být vyvíjen tlak na města, avšak v mnoha z nich se nepodařilo před koncem třicetileté války obyvatelstvo přimět k veřejnému vyznání katolické víry. Rekatolizační pokusy byly narušovány vpády cizích vojsk, jež s sebou někdy nazpět přiváděla část českých emigrantů, a zápas o víru se tak mohl naplno rozhořet až po skončení války.²⁸ Pokračovala rekatolizace měst (Např. měšťané ve Šternberku přestoupili na katolickou víru po dlouhém zápase až roku 1670.) a misionáři z řad Tovaryšstva Ježíšova i jiných řádů se vydali také na venkov, kde na ně čekala vůbec nejtěžší práce. Tito kněží buďto po delší čas setrvali v jediné lokalitě, kde mohli kupříkladu převzít správu místní farnosti, nebo putovali napříč rozsáhlejší oblastí tak jako nejnámější z nich, P. Albrecht Chanovský, jehož půvabný životopis z pera Jana Tannera můžeme dodnes číst. Misionáři leckde ještě v 18. století naráželi na hlubokou nevzdělanost a hrubý mrav chudých venkovanů, kteří často neznali ani Otčenáš a Desatero.²⁹ Mnoho z těch, kdo byli „obráceni“ si rozdíl mezi katolickou vírou a některou z protestantských konfesí patrně vůbec neuvědomovali.

Za postupem rekatolizace stála kromě úsilí misionářů i síla barokní kultury, se kterou byl i ten nejprostší člověk v kontaktu v každém venkovském kostele a na poutních místech, jejichž počet narůstal ve všech regionech.³⁰ Když do rekatolizačního procesu za vlády Karla VI. (1711 –

²⁸ ČORNEJOVÁ, Ivana et al. *Velké dějiny země Koruny české. Svazek VIII., 1618-1683*. Praha: Paseka, 2008, s. 90 – 101.

²⁹ NEŠPOR, s. 153.

³⁰ Bohumil Zlámal uvádí, že jen v letech 1620 – 1756 vzniklo ve střední Evropě čtyřikrát více poutních míst než kdykoliv do té doby. ZLÁMAL, Bohumil. *Příručka českých církevních dějin. V*. Olomouc: Matice cyrilometodějská, 2008, s. 138.

1740) s nebyvalou razancí vstoupil stát, jednal už s nekatolickým obyvatelstvem jako se zavrhnutíhodnou menšinou. Nejpozději v této době, jež se vyznačuje tak brutálními skutky, jako bylo letité věznění nekatolíků, konfiskace veškerého jejich majetku, vypalování jejich příbytků či dokonce jejich trestání na hrdle,³¹ začíná být řeč o *nekatolících tajných*.³² Ti, kteří se rozhodli setrvat ve své víře a nezvolili emigraci, museli totiž své přesvědčení tajit – přinejmenším před kněžími a světskou vrchností. Otázku, nakolik tito lidé svou víru skrývali i před svými vesnickými sousedy, nelze jednoznačně vyřešit. Jinak jednali tajní nekatolíci v oblastech, kde tvořili nepatrnou menšinu, jinak tam, kde nad katolíky převládali: například anonymní autor výhružného dopisu misionáři na Vsetíně byl s to o své vsi napsat, že: „...*jest u nás pohanů aneb modlářů [tj. katolíků] jenom 12 a křesťanů 52, všech numer 64.*“³³ Reskriptem z roku 1721 bylo vyhlášeno, že trestání hereze nadále přísluší už jen světským soudům a církevní úřady mají právo kacíře pouze vyhledávat a předběžně vyslýchat, načež je musejí předat světskému rameni; dále měla církev už jen napomáhat při teologickém posuzování hereze a pečovat o návrat kacířů do svého stáde.³⁴ Přinejmenším na Moravě ovšem mnohé kacířské aféry končily jen církevním trestem, neboť biskupská konsistoř světské úřady odmítla informovat.³⁵

I podoba rekatolizačních misí se během času změnila. Zatímco působení misionářů v 17. století skýtá velkou proměnlivost, v 18. století jsou v Čechách zavedeni stálí krajští misionáři³⁶ a na Moravě se dotváří soustava jezuitských misijních stanic v regionech, kde bylo nejvíce třeba se s tajnými nekatolíky potýkat. Jakmile nekatolíci začali svou víru tajit, pro misionáře začalo být obtížné je vyhledávat, o to více je pak přesvědčovat o pravosti katolické víry. Misionáři se tedy, stejně jako vrchnostenské úřady, zaměřili na hledání zakázaných knih, jejichž vlastnictví tajné

³¹ Nebývale syrový a autentický obraz tehdejší perzekuce tajných nekatolíků podávají životopisy českých emigrantů, které shromáždila E. Štěříková. ŠTĚŘÍKOVÁ, Edita. *Běh života českých emigrantů v Berlíně v 18. století*. Praha: Kalich, 1999.

³² Souhlasím s tezemi Zdeňka R. Nešpora, jenž popírá, že by v Čechách a na Moravě existovala kontinuita nějaké podzemní církve, nepřetržitě trvající od vyhlášení oficiálního jednověří po Bílé hoře až do doby tolerancí. Označení „tajní nekatolíci“ je vzhledem k živelnosti víry českých „kacířů“ i k tomu, jak podstatné pro ně bylo vymezení se vůči katolické církvi, zcela adekvátní. Držení se jednotné terminologie je sice vědeckému spisování vždy ku prospěchu, avšak ze stylistických důvodů zde nazývám české nekatolíky doby pobělohorské i „evangelíky“: kdybych skutečnost, jež je v této práci tak často zmiňovaná, nazýval jediným pojmem, působil by výsledný text často neohrabaně a strojeně. NEŠPOR, Zdeněk R. *Skryté semeno nevzkličilo aneb polemika s radikálními tezemi o kontinuitě české reformace. Studia Comeniana et historica : časopis Muzea J. A. Komenského v Uherském Brodě pro komeniologii, historii 16., 17. a 18. století a regionální dějepis moravsko-slovenského pomezí*. Uherský Brod: Muzeum J. A. Komenského, roč. 35, čís. 73 – 74, s. 239 – 252.

³³ ZUBER, *Osudy* II, s. 467.

³⁴ KROESS, Alois et al. *Geschichte der böhmischen Provinz der Gesellschaft Jesu. III., Die Zeit von 1657 bis zur Aufhebung der Gesellschaft Jesu im Jahre 1773*. Olomouc: Refugium Velehrad-Roma, 2012, s. 1107 - 1108.

³⁵ Viz kap. 2.1.

³⁶ SVATOŠ, Martin. Zde byly jeho Indie: Jezuitské misie v českých zemích a P. Antonín Koniáš. In: VALENTOVÁ, Kateřina, ed., SLÁDEK, Miloš, ed. a SVATOŠ, Martin, ed. *Krátké věčného spasení upamatování: k životu a době jezuitů Antonína Koniáše*. Praha: Ústav pro českou literaturu AV ČR, 2013, s. 17 – 39.

nekatolíky nejsnáze usvědčovalo, a vyslýcháním podezřelých osob se snažili dobrat jmen dalších nekatolíků. Setkání s misionářem stojí na počátku dlouhé řady perzekucí, jež stihla leckterého z „beránkových bratří“. Nejkrutější postup státních úřadů proti tajným nekatolíkům trval do prvních let vlády Marie Terezie, kdy došlo k posledním popravám, ač zabavování knih, věznění a nucené práce zůstaly i nadále na denním pořádku.³⁷

Na Moravě se postupem času vytvořily jezuitské misijní stanice ve Vsetíně, Novém Jičíně, na Starém Hrozenkově, v Kuželově, Bošovicích a Krásném. Misionáři na těchto stanicích působili zpravidla po dlouhá léta: například Karel Kulich, sloužil jako misionář na Starém Hrozenkově po 28 let a na kopanicích jej nakonec také zastihla smrt. Zpočátku si misionáři přiznávali, že tajní nekatolíci nad nimi mají převahu a ve svých pravidelných zprávách biskupské konsistoři líčili, kterak jim cesty „kacířů“ do evangelických kostelů v Uhrách a nedostatečnost duchovní správy brání získávat duše pro katolickou církev.³⁸ Už během 1. poloviny 18. století však u misionářů můžeme pozorovat projevy jisté letargie: misijní zprávy, v dřívějších dobách rozsáhlé a vzrušující, se nápadně zkracují, až se nakonec mění jen v jakási úřední potvrzení, ve kterých misionáři čím dál častěji uvádějí, že o žádných tajných nekatolících zkrátka nevědí. V desetiletí, jež předcházelo masovému vystoupení valašských evangelíků roku 1777, misionáři ze Vsetína a Nového Jičína neuvádějí jediného vypátraného tajného nekatolíka; jen výše zmíněný anonym je trochu vyvedl z míry.³⁹ Nelze ovšem říci, že by misionáři v této době vyloženě zlenivěli: vypomáhali v duchovní správě, jež v „kacířských“ regionech zpravidla byla zcela nedostatečná, a s tajnými nekatolíky evidentně našli určitý způsob soužití. K poslední skutečné kacířské aféře vyvolané jezuitskými misionáři došlo roku 1765, když vsetínský misionář Jan Voves sdělil konsistoři, že valašské Kateřinice jsou zcela prostoupeny luterskou herezí. Vyšetřování trvalo déle než rok, a sedm zadržených bylo po celou tuto dobu drženo ve vězení. Leč konečný rozsudek byl velice mírný: jediný z obžalovaných byl odsouzen k jednomu roku obecních prací, ostatní byli propuštěni.⁴⁰ Ve své horlivosti však byl touto dobou Voves již výjimkou. Biskupská konsistoř byla dlouhým průběhem vyšetřování roztrpčena, a když byli následujícího roku objeveni kacíři v Borkovanech, místnímu děkanu vysloveně doporučila, aby do věci nenechal vstupovat světskou moc.⁴¹ Mnohem větší horlivost než

³⁷ TINKOVÁ, s. 96.

³⁸ ZUBER, *Osudy* II, s. 464 – 465.

³⁹ ZAO, pobočka Olomouc, fond ACO, kart. 2222, 2223.

⁴⁰ BURIAN, Bohuslav. *Dějiny protestantismu na Vsetínsku*. Vsetín: Horní sbor českobratrské církve evangelické, 1993, s. 82 – 87.

⁴¹ ZAO, pobočka Olomouc, fond ACO, kart. 2221, fol. 62r - 63v.

u misionářů můžeme v této době nalézt u některých farářů,⁴² i mnozí duchovní na moravských farách se však problému tajných nekatolíky raději vyhýbali.

Předmětem této práce jsou osudy moravského misionáře, působícího na rozhraní baroka a osvícenství. S rekatolizací se zde pracuje jako s určitým znakem, emblémem českého baroka. Nevyzývá k tomu jen časová blízkost onoho širokého „vyvětrávání“ baroka, pozorovatelného v kultuře a životním stylu společenských elit, a poklesu odhodlání u jezuitských misionářů na Moravě. Na pozadí fenoménu rekatolizace stálo přesvědčení, že čistá, pravá, „jediná spasitelná“ víra je tou nejpodstatnější hodnotou lidského života, neboť jedině ona dokáže člověka uchránit před věčným zatracením. I ty součásti rekatolizačního procesu, za nimiž samotnými lze sotva hledat nějakou ušlechtilou myšlenku, jako byla živelná netolerance či brutální, veřejně vykonávané násilí, jsou pak typické pro dobu „dlouhého středověku“, zejména pak pro její závěrečnou část. S touto myšlenkou se tato práce snaží klíčový zlom 18. století sledovat právě v osudech horlivého kněze a misionáře Jana Kořisky (nar. 1730), jenž celý svůj život strávil na Moravě a v rakouském Slezsku.

V době, kdy nadšení jezuitských misionářů upadá, přichází Kořiska s nesmírným odhodláním přivést moravské nekatolíky zpět do římské církve. Díky této své horlivosti, k níž se navíc druží vzpurná povaha, se Kořiska dostává do nejrůznějších sporů a pozdně barokní, či, chceme-li, raně osvícenskou Moravu tak s myšlenkou i každodenní praxí rekatolizace konfrontuje ve vrchovaté míře. Tato práce se tedy snaží sledovat, jak na tento podnět reagují různí společenští činitelé (zejména Moravské zemské gubernium, olomoucká biskupská konsistoř a farní duchovenstvo) a rozvážit, co to o nich vypovídá. V první řadě ovšem vypráví příběh, či spíše, jak k tomu už Kořiskův proměnlivý život vyzývá, příběhů několik. Činí tak v naději, že právě zdánlivá roztržitost a nahodilost misionářových osudů nakonec pomůže vytvořit živý a dynamický obraz doby, ve které žil.

Jan Kořiska je doposud znám výhradně jako jeden z původců vzbouření valašských evangelíků roku 1777. Nečekané vystoupení trojice misionářů, vyhlašujících falešnou toleranci, ve své době vzbudilo údiv a nepochopení. Tento jejich čin však měl dalekosáhlé důsledky a podstatnou roli hraje také ve vývoji myšlenek a událostí, jenž předcházeli vydání tolerančního patentu v roce 1781. Dosavadní historická literatura se nezaobírala tím, co misionáře k tomuto nenadálému činu vedlo, a jaké při tom byly jejich pohnutky a cíle. Kéž tato práce alespoň zde doplní drobný dílek do mozaiky dějin.

⁴² Např. farář Antonín Schindler v Suchdole nad Odrou. Viz kap. 3. 2.

Dosavadní bádání a zdroje

Zkoumání doby pobělohorské, a zejména její duchovní kultury bylo českými historiky dlouho dobu opomíjeno, přesto však už dnes nelze říct, že by se o tomto tématu psalo nedostatečně. Ze starších prací, zaměřených povýtce na kulturní dějiny, je dlužno zmínit rozsáhle dílo Zdeňka Kalisty (1900-1982), jenž byl ve svých spisech, notně dráždících lidskou obrazotvornost, schopen plně rozvinout barokní hru světla a stínů. Cenné příspěvky k povaze barokní kultury i k procesu jejího zániku a přetvoření se v „baroko lidové“ představuje zvláště jeho pozdní sbírka esejů „Tvář baroka“⁴³ a vpravdě impresionistická monografie „Století andělů a ďáblů“, zkoumající barokní kulturu v rámci uzavřeného prostoru jižních Čech.⁴⁴ Příslušníkem téže generace byl pak literární historik Václav Černý (1905 – 1987), v jehož statích o baroku, shrnutých do knihy „Až do předsíně nebes“, se projevuje nebývalá erudice a schopnost vzájemného srovnávání kultur různých evropských národů.⁴⁵ Přinejmenším co se týče úvah o podstatě baroka, nelze u nás dosud díla těchto autorů nahradit. Po roce 1989 se dobou pobělohorskou a její kulturou začala zabírat celá řada historiků, z jejichž černých spisů je vhodné zde vytknout shrnující dílo Jiřího Mikulce „Náboženských život a barokní zbožnost v českých zemích“⁴⁶ či mnohavrstevnatou monografii Víta Vlnase o Janu Nepomuckém, světci, jehož jméno je pro pochopení českého baroka důležitější než kterékoliv jiné.⁴⁷

Pohříchu chudší je pak česká literatura zabývající se dobou osvícenskou. Dodnes je zde základním dílem „Josefinismus“ Eduarda Wintera (1896 – 1982), vydaný původně v němčině,⁴⁸ a z téže doby nelze opomenout ani výtečně promyšlenou „Sociálně myšlenkovou tvářnost obrozenského lidu“ z pera Františka Kutnara (1903 – 1983).⁴⁹ O náladách venkovského obyvatelstva a činnosti provinčních úřadů v době osvícenství mnoho prozrazuje obsáhlé spisování Josefa Petráně (1930-2017) o selském povstání roku 1775,⁵⁰ široký pohled na život v Čechách na přelomu 18. a 19. století pak poskytuje čtivá monografie Miroslav Hrocha „Na prahu národní existence“.⁵¹ Nejnovějším příspěvkem je pak první díl zamýšlené rozsáhlejší

⁴³ KALISTA, Zdeněk. *Tvář baroka: poznámky, které zabloudily na okraj života, skicář problémů a odpovědí*. Vyd. 2. (Včetně exilových vyd. 4.). Praha: Garamond, 2005.

⁴⁴ KALISTA, Zdeněk. *Století andělů a ďáblů: Jihočeský barok*. Jinočany: H & H, 1994.

⁴⁵ ČERNÝ, Václav. *Až do předsíně nebes: čtrnáct studií o baroku našem i cizím*. Praha: Mladá fronta, 1996.

⁴⁶ MIKULEC, Jiří. *Náboženský život a barokní zbožnost v českých zemích*. Praha: Grada, 2013.

⁴⁷ VLNAS, Vít. *Jan Nepomucký: česká legenda*. 2. rozš. a přepr. vyd. Praha: Paseka, 2013.

⁴⁸ WINTER, Eduard. *Josefinismus a jeho dějiny: příspěvky k duchovním dějinám Čech a Moravy 1740-1848*. Praha, 1945.

⁴⁹ KUTNAR, František. *Sociálně myšlenková tvářnost obrozenského lidu: trojí pohled na český obrozenský lid jako příspěvek k jeho duchovním dějinám*. Praha: Historický klub, 1948.

⁵⁰ Zejména PETRÁŇ, Josef. *Nevolnické povstání 1775: Prolegomena edice pramenů*. Praha: Universita Karlova, 1972.

⁵¹ HROCH, Miroslav. *Na prahu národní existence: touha a skutečnost*. Praha: Mladá fronta, 1999.

syntézy „Osvícenství v českých zemích“ Daniely Tinkové,⁵² zabývající se politickým a správním vývojem. Další díly by měly popisovat proměny společnosti v době tereziánské a josefínské

a pomoci tak zaplnit mezeru, kterou v českých dějinách dosud představuje přechod baroka v osvícenství.⁵³

Značná pozornost je ovšem už po mnoho desetiletí věnována výzkumu tajných nekatolíků a tzv. tolerančního sektářství. Mnoho pramenného materiálu k těmto tématům bylo už vydáno knižně, vyšlo několik shrnujících monografií a bezpočet lokálních sond. Na počátku tisíciletí proběhla polemika mezi dvěma generacemi badatelů, v jejímž středu stála otázka, můžeme-li v tajných nekatolických doby pobělohorské spatřovat článek nepřerušovaných dějin české reformace, sahajících od doby husitské až do časů po vyhlášení tolerančního patentu, nebo je tajné nekatolictví třeba nahlížet jako fenomén svého druhu, pro jehož povahu kontinuita se staršími dějinami české reformace není příliš podstatná. Právě jeden z hlavních protagonistů tohoto sporu,⁵⁴ Zdeněk R. Nešpor, patří k autorům, jejichž zkoumání tajných nekatolíků je obzvláště plodné. Jeho dílo „Náboženství na prahu nové doby“⁵⁵ představuje cenného průvodce světem české evangelické i katolické zbožnosti v 18. a 19. století. Hodna zmínění je pak i kniha Sixta Boloma-Kotářiho o písmáku Tomáši Jurnovi, jež čtenáře do problematiky tajného nekatolictví, a následně i rozbrojů doby toleranční uvádí takřka intimním způsobem.⁵⁶ Výrazně méně pozornosti je ovšem v české literatuře věnováno těm, z jejichž pera prameny k životu tajných nekatolíků nejčastěji pocházejí, tedy jejich pronásledovatelům. Hlubšího a celistvějšího pohledu na rekatolizaci českých zemí se nám doposud nedostává, chybí dokonce i vzájemné srovnání rekatolizačních postupů v Čechách a na Moravě. Za zmínku zde stojí německé, a tedy málo čtené dějiny české provincie jezuitského řádu z pera Aloise Kroesse (1856 – 1928), jež

⁵² TINKOVÁ, Daniela. *Osvícenství v českých zemích. I., Formování moderního státu (1740-1792)*. Praha: NLN, 2022

⁵³ Čestnou výjimku zde v dosavadní historiografii představuje práce Josefa Hanzala:

⁵⁴ Viz NEŠPOR, Zdeněk R. *Skryté semeno nevzklíčilo aneb polemika s radikálními tezemi o kontinuitě české reformace. Studia Comeniana et historica : časopis Muzea J. A. Komenského v Uherském Brodě pro komeniologii, historii 16., 17. a 18. století a regionální dějepis moravsko-slovenského pomezí*. Uherský Brod: Muzeum J. A. Komenského, roč. 35, čís. 73 – 74, s. 239 – 252.

⁵⁵ NEŠPOR, Zdeněk R. *Náboženství na prahu nové doby: česká lidová zbožnost 18. a 19. století*. V Ústí nad Labem: Albis international, 2006.

⁵⁶ BOLOM-KOTARI, Sixtus. *Tomáš Juren: toleranční doba na Vysočině a hudba srdce*. Tišnov: Sursum, 2008.

obsahují i rozsáhlé kapitoly o domácích misiích.⁵⁷ Několik studií z posledních let pak věnuje pozornost nejznámějšímu českému rekatolizačnímu misionáři, Antonínu Koniášovi.⁵⁸

O náboženských poměrech na Moravě v 18. století pojednává *opus magnum* Rudolfa Zubera (1912 – 1995), dvousvazkové „Osudy moravské církve v 18. století“.⁵⁹ Zuber zde výrazně překračuje obvyklý rámec církevních dějin a na základě letitého studia pramenů církevní provenience obraz podává plastický Moravy ve vrcholném a pozdním baroku. Rudolfa Zubera lze také označit za objevitele osobnosti Jana Kořisky: je autorem jeho dosud jediné životopisné skici a prvním, kdo vyvrátil dodneška mylně uváděné tvrzení, že misionáři, kteří vyvolali nepokoje na Valašsku v roce 1777, byli někdejšími příslušníky jezuitského řádu. Pro poznání těchto valašských událostí je pak klíčová edice historických pramenů „Zápas moravských evangelíků o náboženskou svobodu v letech 1777 – 1781“, kterou s rozsáhlou úvodní studií vydal František Bednář (1884 – 1963).⁶⁰

Základní archivní prameny pro poznání duchovního života na Moravě v raném novověku se nacházejí ve fondu Arcibiskupská konsistoř Olomouc v olomoucké pobočce Zemského archivu v Opavě. Biskupská konsistoř v raném novověku vykonávala správu diecéze ve všech oblastech, ve kterých si biskup nevyhradil právo vlastního rozhodování. Rozsah její agendy se měnil podle toho, nakolik se sám biskup na řízení diecéze podílel, avšak v zásadě až do rozdělení olomouckého biskupství v roce 1777 konsistoři práce pouze přibývalo. Množily se také řady konsistorního personálu, který před rozdělením diecéze čítal celých 47 osob.⁶¹ Konsistoř byla v první řadě církevním soudem, rozsuzujícím spory mezi duchovními a trestajícím jejich prohřešky, k čemuž disponovala i církevní kázníci na Mírově.⁶² Laiků se pak její pravomoci dotýkaly v případě manželských pří. Mimo to se konsistoř zabývala nejrůznější správní agendou, jako bylo obsazování obrocí, schvalování staveb a přestaveb

⁵⁷ O domácích misiích se nejvíce píše v jejich posledním svazku, vydaném teprve v tomto století. KROESS, Alois et al. *Geschichte der böhmischen Provinz der Gesellschaft Jesu. III., Die Zeit von 1657 bis zur Aufhebung der Gesellschaft Jesu im Jahre 1773*. Olomouc: Refugium Velehrad-Roma, 2012.

⁵⁸ Například ve sborníku: VALENTOVÁ, Kateřina, ed., SLÁDEK, Miloš, ed. a SVATOŠ, Martin, ed. *Krátké věčného spasení upamatování: k životu a době jezuity Antonína Koniáše*. Praha: Ústav pro českou literaturu AV ČR, 2013.

⁵⁹ ZUBER, Rudolf. *Osudy moravské církve v 18. století: 1695-1777*. Praha: Ústřední církevní nakladatelství, 1987-2003. 2 sv.

⁶⁰ BEDNÁŘ, František. *Zápas moravských evangelíků o náboženskou svobodu v letech 1777 - 1781: Prameny k dějinám tolerančního patentu*. Praha, Královská česká společnost nauk, 1931.

⁶¹ VÁLOVÁ, Kateřina. *Curia episcopalis Olomucensis v raném novověku*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2002, s. 45.

⁶² Viz JONOVÁ, Jitka. *Domus correctionis Múroviensis = Korekční dům pro kněze na Mírově: (1761-1850)*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2012.

církevních objektů, dohled nad farním hospodařením, vyřizování pozůstalostí duchovních, povolování poutí a zbožných bratrstev, vydávání různých nařízení kněžstvu či povolování četby zakázaných knih; přijímala také protokoly z výslechů tajných nekatolíky a knihy, které jim byly zabaveny.⁶³

V čele konzistoře stál generální vikář a krom něho ji tvořili asesoři, kteří byli buďto kanovníky olomoucké metropolitní kapituly, nebo faráři, nejčastěji na prestižních farách v Olomouci a jejím blízkém okolí.⁶⁴ Mimo to disponovala konzistoř ještě řadou zaměstnanců, jako byl notář, zodpovědný za její písemnou agendu, písaři, advokáti či posel.⁶⁵ Konzistoř zasedala nad příšlymi písemnostmi obvykle jednou až dvakrát do týdne.⁶⁶ Některými spisy se zabývala v plénu při zasedání, jiné bývaly přiděleny konkrétnímu asesorovi k vyřízení: tímto způsobem se pak mezi asesory profilovali neoficiální znalci určité problematiky, které se pak obvykle týkaly dokumenty, jež jim byly přidělovány.⁶⁷ Vzhledem k tomu, že biskup trvale nesídlil v Olomouci a jen menšina diecézní agendy se dostala na jeho stůl, byla konzistoř velice vlivnou institucí. S běžnými duchovními někdy jednala se značným pohrdáním a nebála se jim ukázat moc, kterou nad nimi vpravdě měla.⁶⁸

Z působení konsistoře pochází rozsáhlý archivní materiál, který se však zdaleka nedochoval v úplnosti. Z akt týkajících se rekatolizace jsou zachovány téměř neporušené řady ročních zpráv z jezuitských misijních stanic a některé sady výslechový protokolů.⁶⁹ Ovšem veškerá korespondence, kterou s konsistoří vedl Jan Kořiska, byla později zničena. Dozvídáme se o ní jen díky jednacímu protokolu konsistoře, do něž byla zapisována všechna podání, o kterých se na jejích sezeních rozhodovalo. V protokolu jsou tato podání zachycena ve formě latinsky pasných výtahů různého rozsahu: šlo-li o zvláště důležité či sporné záležitosti, byl v protokolu obsah příšlé písemnosti téměř úplně zreprodukován, leč pokud se jednalo o věc obvyklou a stereotypní, nalezneme v konsistorním protokole často jen jméno odesilatele. Takto jsou poměrně dobře zdokumentovány všechny Kořiskovy spory, jimiž se konsistoř zaobírala, avšak o pravidelných zprávách, v nichž popisoval své misijní cesty, dnes nevíme nic víc než to, že kdysi existovaly.

⁶³ Tamtéž, s. 49 – 56.

⁶⁴ Krom fár v rámci města bývali konsistorními rady např. faráři ze Slavonína, Šternberka či Uničova.

⁶⁵ ZUBER, *Osudy* I, s. 37.

⁶⁶ VÁLOVÁ, s. 47.

⁶⁷ Viz kap. 1. 1.

⁶⁸ ZUBER, *Osudy* I, s. 38.

⁶⁹ ZAO, pobočka Olomouc, fond ACO, kart. 2221 – 2223.

Kořiska se ovšem neváhal obracet ani na světské úřady, u nichž chtěl vícekrát nalézt zastání. Materiály dokumentující Kořiskovo působení se tedy dnes nacházejí i ve fondu Gubernium v Moravském zemském archivu v Brně. Zemské gubernium, původně nesoucí název Královská reprezentace a komora na Moravě, bylo výtvorem tereziánských reforem, snažících se sjednotit a zefektivnit správu v monarchii. Na Moravě se jednalo o vůbec první zřízený úřad moderního typu se školeným personálem, který byl placen ze státní kasy a mimo práci v úřadě neměl mít jiné zaměstnání. Gubernium bylo zcela nezávislé na moravské stavovské obci a krom několika podružných úkolů, které si stavové uchovali, vykonávalo na Moravě veškerou politickou správu. V osvěcenském státním stroji pak tvořilo jeho prostřední část a příkazy vídeňské dvorské kanceláře tlumočilo šesti podřízeným krajským úřadům.⁷⁰ Dokumenty, které vznikaly z jeho rozsáhlé správní činnosti, mělo gubernium ve zvyku velmi dobře archivovat. Kořiskovou misí se sice zabíralo jen ve výjimečných situacích, ale každý takový případ nám dnes poskytuje přinejmenším několik desítek stran pramenného materiálu.

Tyto dva archivní fondy obsahují hlavní zdroje informací o misionářově životě a působení. K jejich doplnění pak slouží například kriminální akta Moravského královského tribunálu, fondy velkostatků či tiskem vydávané katalogy duchovenstva. Některé informace o misionářích a jiných duchovních pak lze ověřit s použitím matrik, do nichž se zapisovalo mimo jiné jméno křtícího (případně oddávajícího či pohřbívajícího) kněze, a dokládají tedy jeho přítomnost v určité chvíli na určitém místě. Jako zdroj specifických informací nakonec slouží i Kořiskovy knihy, které o činnosti svého autora vypovídají i jinak než svým samotným obsahem: pouhý fakt, kdy Kořiska některou knihu vydal či kterou tiskárny k tomu zvolil, mnohdy představuje cennou informaci o jeho práci a životě.

⁷⁰ Viz SVITÁK, Zbyněk. *Z počátků moderní byrokracie: nejvyšší zeměpanský úřad na Moravě v letech 1748-1782*. Brno: Matice moravská pro Výzkumné středisko pro dějiny střední Evropy, 2011.

1. Vysočina

1. 1. Nové Město na Moravě

„1750. Dne 25. Augusti hned jak slunce zapadlo, udělal se bílej sloup od západu, po chvíli udělal se od východu červeněj a naposledy o 12 hodinách shrnulo se to k východu; ze všech těch znamení nebylo hroznější a větší.“

Kronika Fridricha Schiera z Nového Města

Jednou z oblastí, kde přebývalo větší množství tajných nekatolíků, byl sever moravského Horácka, tvořený okolím Nového Města na Moravě, Jimramova, Olešnice a Kunštátu. V tomto chudém regionu s neúrodnou půdou,⁷¹ špatnými cestami a nedostatečnou duchovní správou se navzdory letité perzekuci ze strany vrchností i církevních úřadů drželi příslušníci „víry beránkové“ se zarputilostí příznačnou pro svůj kraj.

Jedním z center oblasti bylo Nové Město na Moravě, nevelké poddanské město, které o sto let později, v polovině 19. století, čítalo 1786 obyvatel, obývajících 306 domů.⁷² Městečko, ležící v mírné dolině mezi několika pahorky, bylo v polovině 18. století tvořeno toliko dlouhým náměstím obklopeným kamennými domy a několika málo ulicemi, které z něj ve dvou směrech vybíhaly; tak jako dnes pak k okraji města těsně přiléhala trojice rybníků, jejichž hladinu čeřily nárazy studeného větru. Jednoznačnou dominantou městečka byl původně gotický kostel sv. Kunhuty, výrazně přestavěný po požáru r. 1723,⁷³ krom něhož se na náměstí vyjímal v jeho středu nedávno vztyčený sloup sv. Anny,⁷⁴ radnice s novou věžičkou co chloubou

⁷¹ Půdy v údolích při potocích i ve vyšších polohách se vyznačují nedostatkem živin. SVOBODA, Josef František. *Vlastivěda moravská. II., Místopis Moravy. Díl IV., Jihlavský kraj., Novoměstský okres.* V Brně: Nákladem Musejního spolku, 1948, s. 23.

⁷² WOLNY, Gregor. *Die Markgrafschaft Mähren 6. Band, Iglauer Kreis. 2., verm. Ausg.* Brünn: Karl Winiker, 1846, s. 309.

⁷³ WOLNY, Gregor. *Kirchliche Topographie von Mähren, meist nach Urkunden und Handschriften. 2. Abt.: Brünner Diocese, Bd.2.* Brünn, Selbstverlag, 1858, s. 384. Podle Schierovy kroniky požár založil úmyslně primátor Jan Horálek, jenž „*Tak nám dlouho hrozil, že nás vypálí, až dokázal*“. DA Rajhrad, fond FÚ Nové Město na Moravě, i. č. 40, *Farní kronika II*, fol. 186r.

⁷⁴ U sloupu, vztyčeného roku 1737, se shromažďovalo Bratrstvo sv. Anny, které založil farář Josef Tadeáš Monse v r. 1756. SVOBODA, s. 131.

zdejších měšťanů⁷⁵ a zámek, odkud vrchnostenští úředníci tvrdou rukou spravovali celé novoměstské panství, jež bylo v držení Světské nadace šlechticů v Brně.

Ve všech částech města se z chlévů ozývalo bučení hovězího dobytka, který byl na Horácku nejběžněji užívanou tažnou silou,⁷⁶ a přizemí mnoha domů se rozeznávala pravidelným zvukem nejrůznějších řemesel: v roce 1749 působilo v Novém Městě 40 tkalců, dodávajících plátno do okolních vesnic, 10 kovářů, po osmi krejčích a ševců, po sedmi řezníků a pekařů, šest bednářů, tři mlynáři, po dvou barvířů, řemenářů, kožišníků, provazníků, zámečnicků a stolařů, jeden sládek, mydlář, jirchář, zedník, kolář, sedlák a šroubař.⁷⁷ Kromě toho pracovala v městě ještě vrchnostenská palírna a koželužna, v okolních vesnicích pak několik železáren a skláren.⁷⁸

Okolí Nového Města bylo tvořeno nepravidelně rozdělenými polnostmi a lukami, patřícími vrchnosti i jednotlivým obyvatelům městečka, což byli krom vesnických rychtářů jediní obyvatelé panství, kteří byli osvobozeni od robot na vrchnostenské půdě.⁷⁹ Krom města bylo novoměstské panství tvořeno 26 vesnicemi, v nichž zemědělský ráz zcela převládal.⁸⁰ Venkované žili v dřevěných chalupách s jedinou světnicí, kterou obývala celá hospodářova rodina krom děvečky, která spávala v kuchyni a pacholka, jenž si i v zimě stlal na řezance u dobytka. Pod kolnou ve dvoře stávaly fasaňky, pluhy, rádlá a brány, s nimiž na neúrodných polích mnozí z Horáků každý rok zápasili o holé přežití.⁸¹ Zapadlejší vesnice, osady a samoty tvořily svět sám pro sebe, přes zimu bývaly často zcela nepřístupné a udržování pořádku spočívalo na rychtáři, zpravidla bohatému sedláku, který předával poddaným příkazy vrchnosti a zároveň byl jejich prostředníkem při panském úřadě. Vrchnostenští úředníci a kněží mnohdy neměli ani ponětí o tom, co se v jednotlivých vsích dělo.⁸²

⁷⁵ Radnice byla stejně jako kostel výrazně přestavěna po požáru r. 1723. Tehdy byla zvýšena na patro a byla k ní přistavěna věžička. KUČA, Karel. *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. IV. díl, Ml-Pan*. Praha: Libri, 2000, s. 403.

⁷⁶ Wolny, *Iglauer Kreis*, s. 307.

⁷⁷ SVOBODA, s. 189 – 190.

⁷⁸ Wolny, *Iglauer Kreis*, str. 307

⁷⁹ SVOBODA, s. 104.

⁸⁰ Viz RADIMSKÝ, Jiří, ed. a TRANTÍREK, Miroslav, ed. *Tereziánský katastr moravský.: (Prameny z 2. poloviny 18. století k hosp. dějinám Moravy)*. Praha: Archivní správa ministerstva vnitra ČR, 1962, s. 68.

⁸¹ DUFEK, Josef. *Naše Horácko jindy a nyní*. Velké Meziříčí: náklad vlastní, 1893, s. 209 – 219.

⁸² NEUMANN, Augustin. *Z náboženských dějin Horácka. Hlídky*. Brno: Občanská tiskárna, roč. 38, č. 1 - 12 (1921), s. 1 – 564, s. 153.

Chceme-li odhalit, co tehdejšími obyvatelům Nového Města leželo na mysli, bude nám nejlépe sáhnout po kronice, kterou si vedl měšťan Fridrich Schier, tajný evangelík, patřící ovšem k bohatším obyvatelům městečka.⁸³

Schierova kronika nám podává svědectví o krutosti života v raném novověku. Její autor je fascinován zločiny a mimořádnými úmrtími, neopomíná popsat ani smrt vlastní matky, která dokonala třetího dne poté, co propadla stropem schierovského domu.⁸⁴ Díky tomu, že se v malém městě stěží cokoliv utajilo a také lidé z vesnic s sebou přinášeli plno zajímavých zpráv, vypisuje Schier mnoho morbidních podrobností. Jeho „morytáty“ pro nás dokonce někdy přestávají být pochopitelné: „[1708] Téhož roku na imramovském panství v Krásném oběsil se v lesi o sv. Duchu šafář Filip. Vypíchl jednomu sítařovi oko o svatým Janě; a na svatou Kunhotu přišel o krk ten sítař, chtěla mu jeho žena sekerou utít hlavu najednou, a nemohla, jen mu křtán uřala, že umřel od té rány.“⁸⁵ Někdy uvádí, že byly zločiny spáchány „z fantazie“, tedy pro vyšinutí smyslů či duševní chorobu; na celý kraj jako by doléhal těžký stín šílenství. Kruté ovšem nejsou jen skutky zločinců, nýbrž i odplata za ně ze strany vrchnostenských úředníků a rychtářů na vsích: dvakrát se v kronice vyskytuje ubití k smrti, jednou z rozkazu novoměstského hejtmana, podruhé od rychtáře v Petrovicích, a to pro pouhou krádež několika ryb a raků. Rozsudky novoměstského hrdelního soudu jsou vykonávány veřejně a kronikář proti žádnému z nich nenalézá námitky, ač jindy dovede být ostře kritický.

Větší ohrožení než vraždy a loupeže však představovaly živelní pohromy, které ničily lidská obydlí, a co hůř, bývaly příčinou neúrody, jež pro obyvatele chladné a hornaté krajiny představovala smrtelné nebezpečí. Přicházely povodně, krupobití, vichřice, pozdní mrazy či přemnožení škůdců. Člověk byl vydán napospas přírodě, se kterou žil v dennodenním styku, dovedl jí porozumět i z ní měl strach: „1755. Dne 1. a 2. Augusty prvně když měla být nejhlavnější žeň, tak se udělalo velmi studeno s deštěm, že vlaštovice ustrydly, na zem padaly, tak že je můj pastvec a chůvka vzali a do světnice přinesli.“⁸⁶

Příroda byla pro tehdejšího člověka plná tajemných bytostí a nabývala prazvláštních významů. Nevíme, jestli Fridrich Schier při cestách hlubokým lesem mezi Fryšavou a Herálcem spatřoval tak jako Horáci z vesnic víly, bludičky a skřítky,⁸⁷ avšak máme v jeho kronice zachovány často

⁸³ Kronika se nám uchovala v přepisu v novoměstské farní kronice, kterou sestavil farář Leopold Pausa. *Farní kronika II.*

⁸⁴ Stalo se to v roce 1701. *Farní kronika II*, fol. 181v

⁸⁵ Tamtéž, fol. 184v.

⁸⁶ Tamtéž, fol. 189v

⁸⁷ DUFEK, str. 313

velice důkladné popisy mimořádných úkazů na noční obloze, které s napětím pozoroval. Tak jako jiní tajní evangelíci očekával znamení na nebi co předzvěst lepších časů či naopak budoucích pohrom.⁸⁸ Schier nikde neprozrazuje, proč si tyto jevy zapisuje, avšak mají pro něj zásadní význam: jejich zaznamenání zmiňuje jako vlastní důvod, proč si svou kroniku vede.⁸⁹ Je bytostně přesvědčen, že k těmto úkazům nedochází z příčin nahodilých či *přirozených*, a jistě není zdaleka jediný z tehdejších obyvatel Nového Města, jenž obrací zrak k noční obloze, aby z ní vyčetl, kudy se má ubírat cesta jeho života. Takto píše Fridrich Schier k roku 1770: „*Dne 18. January vyskočila večer, jenž byl ve čtvrtek na pátek, o 7 hodinách nad Radňovicemi světlost veliká jako strom a mezi tím bylo hvězdy vidět, a když to přišlo vejše, udělaly se dvě čáry jako duhy, který dost dlouho trvaly, a zase po obloze byla červenost, která šla k půlnoční straně, od toho byl sníh všecken červený a jasno bylo až k předední.*“⁹⁰

Jako tajný evangelík se Schier ve své kronice příliš nezabývá náboženským životem, neboť o katolické pobožnosti, které byl zcela jistě nucen navštěvovat, neměl zájem a o setkáních tajných evangelíků psát nemohl, obzvláště když byly v jeho domě opakovaně hledány kacírské knihy, ba také jeho kronika mu byla jednou zabavena.⁹¹

Na Horácku se v době předbělohorské tak jako leckde jinde setkávalo tradiční kališnictví s vírou katolickou, luterskou i bratrskou, fary pak byly obsazovány kněžími toho vyznání, k němuž se klonila vrchnost daného panství. V Novém Městě, jehož majitelem se stal kardinál Dietrichstein, byl první katolický kněz ustanoven již roku 1611,⁹² avšak obyvatelstvo i nadále zůstávalo nekatolické, na čemž se mnoho nezměnilo ani poté, co se po bitvě na Bílé Hoře stala katolická víra jedinou povolenou. V době třicetileté války měli katoličtí faráři potíže vůbec si obstarat nutné živobytí a na často velice nebezpečné cesty napříč rozsáhlými farnostmi neměli pomyslení kněží ani věřící. Farní obvody čítaly desítky vesnic, spravovaných jediným knězem, který zpravidla neměl dostatečné prostředky k uživení kaplana;⁹³ venkov byl tedy ve svém náboženském životě ponechán v podstatě sám sobě. Novoměstská farnost čítala až do roku

⁸⁸ NEŠPOR, Zdeněk R. *Náboženství na prahu nové doby: česká lidová zbožnost 18. a 19. století*. V Ústí nad Labem: Albis international, 2006, s. 375 – 376.

⁸⁹ *Farní kronika II*, fol. 180r

⁹⁰ Tamtéž, fol. 317r.

⁹¹ Tamtéž, fol. 180r a 188v.

⁹² NEUMANN, *Z náboženských dějin*, s. 100.

⁹³ Tamtéž, s. 149 – 152.

1750, kdy bylo založeno lokální kaplanství ve Sněžném,⁹⁴ 31 obcí, z nichž nejbližší dělilo od Nového Města dvacet kilometrů cesty.⁹⁵

Kněží se snažili přimět farníky k odvádění povinných platů a k plnění náboženských povinností, k čemuž bývaly ve shodě s vrchností používány pokuty pro ty, kdo se nedostavili ke zpovědi a k bohoslužbám.⁹⁶ Takovýto postup však byl možný pouze ve městech, zatímco venkov zůstal pro duchovní i nadále téměř nepřístupný. Někteří kněží se dokonce snažili své farníky přilákat tím, že v katolických kostelích podávali podobojí, což mnoho z místních považovalo za základní prvek své víry.⁹⁷

Obyvatelé Nového Města sice začínali plnit své vynucované náboženské povinnosti, ale mimo to se faráři dlouhá léta vyhýbali.⁹⁸ V letech 1680 – 1683 působila v Novém Městě dvojice jezuitských misionářů,⁹⁹ která na tři roky převzala farní správu se záměrem obrátit novoměstskou farnost na katolickou víru. Novoměstští se nejprve snažili misionáře z fary vyštvať a dokonce je obvinili, že svým nátlakem přiměli někoho z místních obyvatel založit ve městě požár. Nakonec však část měšťanů na katolickou víru přistoupila, na což měla vliv i duchovní služba misionářů během moru v roce 1683. V Novém Městě tedy byla misie úspěšná, což se však opět nedalo říct o okolním venkově:¹⁰⁰ spíše, než že by tajní evangelíci ztráceli svou víru, učili se ji skrývat.

Tajní evangelíci byli ve svém přesvědčení podporováni četbou Bible a jiné náboženské literatury, nejčastěji postil, kancionálů a modlitebních knih. Přicházeli k nim také evangeličtí kazatelé ze Saska, Pruska a Uher, podnikající nebezpečné cesty napříč českými zeměmi. Prvním doloženým tajným kazatelem, který na Horácko zamířil, byl Václav Trojan, jenž se

⁹⁴ Až do roku 1948 byla vesnice nazvána Německé. WOLNY, *Kirchliche Topographie*, 2, II, s. 392.

⁹⁵ Lokální kaplanství (lokálie) mělo svého vlastního duchovního správce, jehož příjem pocházel z vrchnostenské či státní fundace, přičemž platy od farníků nadále proudily původnímu faráři, v tomto případě tomu novoměstskému. Další lokálie na území novoměstské farnosti vznikly v roce 1765 v Herálci, roku 1785 v Olešné a roku 1788 ve Fryšavě. WOLNY, *Kirchliche Topographie*, 2, II, passim.

⁹⁶ Např. v roce 1628 v Bystřici nad Pernštejnem pokuta 5 zl. pro ty, kdo se nedostavili ke zpovědi a k večeři Páně. TENORA, Jan. Z paměti města Bystřice nad Pernštejnem, *Hlídky*. Brno: Občanská tiskárna, roč. 25 (1908), č. 1 – 12, s. 83 – 885, s. 89.

⁹⁷ Výdaje na víno pro komunikanty např. zmiňují účty kunštátského kostela kolem r. 1700. NEUMANN, Augustin, Příspěvky k náboženským dějinám Kunštátska a Bystřice n. Pernšt., *Sborník Historického kroužku*. V Praze: Družstvo Vlast v Praze, roč. 21 (1920), s. 44 – 57, s. 46.

⁹⁸ NEUMANN, *Z náboženských dějin*, s. 152.

⁹⁹ Jednalo se o P. Václava Koženého a ještě jednoho misionáře neznámého jména. V Jimramově působili v letech 1677 – 1681 P. Karel Goliáš a P. Jan Duchoslav. CHODNÍČEK, Julius a KOVÁŘ, Matěj. Z katolických missií na Moravě a ve Slezsku v době katolické reformace, *Sborník historického kroužku*, roč. 6 (1897), V Praze: Družstvo „Vlast“, s. 19 – 62, s. 45 – 48.

¹⁰⁰ Tamtéž.

objevil v roce 1656 poblíž Jimramova.¹⁰¹ Na počátku 18. století v regionu působil kazatel Daniel Stránský, který díky rozsáhlé síti souvěrců podnikal dlouhé cesty po Čechách a Moravě, při nichž kázal, vysluhoval tajným evangelíkům večeri Páně a distribuoval svou modlitební knihu „Jádro všech modliteb“.¹⁰² Jednotlivé komunity tajných evangelíků napříč českými zeměmi byly mezi sebou úzce provázané, a právě díky tomu dovedly účinně distribuovat knihy a zajišťovat cesty kazatelů.¹⁰³ Pro nekatolíky z okolí Nového Města a Jimramova byl klíčový styk se souvěrci na druhé straně zemské hranice, v okolí Hlinska a Přibyslavi.

Tato provázanost však skýtala nebezpečí, že jediná výpověď někoho ze zasvěcených před církevním či vrchnostenským úřadem způsobí potíže velkému počtu lidí, žijících i mnoho desítek kilometrů od sebe. Tak jediný výslech na děkanství v Polné¹⁰⁴ způsobil rozsáhlé vyšetřování na několika panstvích, jehož výsledkem byly soudní procesy, po kterých byla činnost evangelických kazatelů na několik dalších let ochromena.¹⁰⁵

Další desetiletí se nesla ve znamení zotřující se perzekuce ze strany církve i státu, jejíž účinek však i nadále zůstával omezený. Navzdor hrozícímu věznění, konfiskacím a dokonce i popravám totiž k odhalení došlo pouze u malé části tajných evangelíků a zabavování knih bylo při jejich neustávajícím dovozu přes zemské hranice bezmála sisyfovskou prací. Ve vesnicích novoměstského panství nebyla katolíky přibližně polovina poddaných:¹⁰⁶ zůstává nezodpovězenou otázkou, nakolik to kněží a úředníci, zkolébáni krokem procesí mířících na nedalekou Zelenou Horu, skutečně nemohli vidět, a nakolik to v touze po klidu jen vidět nechtěli. Jak ještě uvidíme, ostrost jejich zraku bývala velmi rozdílná.

Rekatolizačním snahám neprospívala ani často nevalná kázeň duchovních. Například na počátku 18. století křižanovský farář žil na své faře s ženou pochybné pověsti, každý pátek a sobotu tam pořádal muziku a nekatolíkům se cíleně vyhýbal; tyto jeho prohrěšky pak vyšly najevo jen díky vyšetřování kacířů v jeho farnosti.¹⁰⁷ Na faře v Novém Městě se vystřídali duchovní nekompromisně horliví, jako byl například administrátor Bílský, který „se dost

¹⁰¹ Více o Václavu Trojanovi viz MELMUKOVÁ, Eva. *Patent zvaný toleranční*. 2., dopl. vyd. Neratovice: Verbum, 2013., s. 97

¹⁰² NEUMANN, *Z náboženských dějin*, s. 202 – 207.

¹⁰³ Komunikační síť tajných evangelíků a jejich proměny zobrazují mapy: MELMUKOVÁ, s. 102 – 105.

¹⁰⁴ NOVOTNÁ, Eva. Tajní nekatolíci v 18. století na Krucembursku. In: NEŠPOR, Zdeněk R. (ed.), *Čeští nekatolíci v 18. století : mezi pronásledováním a náboženskou tolerancí*, v Ústí nad Labem: Albis international, 2007 s. 125-147, s. 129.

¹⁰⁵ NEUMANN, *Z náboženských dějin*, s. 201 – 207 a 253.

¹⁰⁶ *Lidové hnutí náboženské na Moravě v 18. a 19. století: sbírka pomůcek a dokladů k jeho dějinám*. Sv. 1. Velké Meziříčí: nákladem Selského archivu, [asi 1922?], s. 23.

¹⁰⁷ NEUMANN, *Z náboženských dějin*, s. 251 - 252.

*nasužoval lidi a písma pobral, v kostele se lidi nařval*¹⁰⁸ i faráři v plnění svých povinností nadmíru liknaví. Farář Jan Hašek (1726 – 1738) vězel v ustavičných sporech s farníky, na nichž tvrdě vynucoval všechny poplatky, jakožto i práci při obnově kostela a stavbě nové fary; když se k tomu ještě přidalo obvinění, že s manželkou kloboučníka z Velkého Meziříčí zplodil dítě, z Nového Města musel odejít, směniv svou faru za tu v Heřmanově, odkud naopak přišel farář Ludvík Resch (1738 – 1747). Resch měl dlouholetý milostný poměr se zchudlou šlechticnou, která mu sloužila jako farská hospodyně, a snad měl na svědomí i vraždu jejího dítěte: v novoměstské farnosti, považované za nehostinnou misijní oblast, měl v horlivé duchovní službě za své skutky činit pokání. Svou hospodyně vzal ovšem z Heřmanova s sebou a novou farnost spravoval tak liknavě, že byl nakonec konsistoří suspendován a uvězněn ve Vyškově, kde také brzy zemřel.¹⁰⁹

Lepšího duchovního správce získala novoměstská farnost až v osobě Josefa Tadeáše Monseho (1750 – 1772), strýce a vychovatele moravského právníka a osvícence Josefa Vratislava Monseho.¹¹⁰ Za jeho působení došlo ke zřízení lokálních kaplanství v Německém (dnes Sněžném) a Herálci, čímž se konečně zmenšil počet obcí spravovaných novoměstským farářem; roku 1753 proběhla ve farnosti jezuitská kající misie a o tři roky později založil farář Monse v Novém Městě zbožné bratrstvo sv. Anny; pro své zásluhy později dokonce stanul v čele bystrického děkanátu.¹¹¹ Konečně tedy získala novoměstská farnost rozvážného kněze, o nějž se ti, kdo byli získáni pro katolickou víru, mohli opřít. Leč takových věřících bylo podstatně méně, než kolik by si jich farář Monse přál vidět.

Novoměstská farnost, odlehlá a chudá, čítající až do 50. let 18. století přes třicet obcí, měla velmi špatné předpoklady pro to, aby se tam působení katolické církve setkávalo s úspěchem: o rozsáhlém území farnosti duchovní nikdy nemohli mít náležitý přehled, jejich kontakt s farníky z odlehlejších vsí byl sporadický a nenarušené spojení se souvěrci na Moravě i v Čechách zásobovalo zdejší tajné nekatolíky potřebnými knihami a umožňovalo jim setkávat se s evangelickými predikanty. Rekatolizace probíhala v jednotlivých nárazech, neboť ti

¹⁰⁸ *Farní kronika II*, fol. 188v

¹⁰⁹ MIKULEC, Josef. *Náboženské poměry na moravském panství novoměstském v 17. a 18. století*. Brno: Filosofická fakulta Masarykovy university, 1953, s. 46 – 49.

¹¹⁰ Josef Vratislav Monse (1733 – 1793) byl po smrti svého otce, novoměstského syndika Josefa Víta Monseho († 1747), vychováván svou matkou a svým strýcem, farářem Josefem Tadeášem Monsem. Ne náhodou právník Monse za téma své disertace zvolil otázku soudního trestání kacířů. PRASEK, Vincenc, Josef Vratislav šlechtic Monse, *Časopis vlasteneckého spolku musejního v Olomouci*, Olomouc: Vlastenecký spolek musejní, roč. 14 (1897), čís. 53, s. 3 – 33, s. 3.

¹¹¹ WOLNY, *Kirchliche Topographie*, 2, II, s. 388.

největší horlivci v oblasti nevydrželi dlouho a většina duchovních postrádala odhodlání pokusit se o radikální změnu náboženské situace. Duchovní služba v Novém Městě byla kněžími často vnímána jako krutá zátěž, které se usilovali zbavit: farář Monse si dokonce poznamenal, že ho jeho kaplani se sepjatými rukama prosili o přeložení.¹¹² Na pravého horlitele tamní kopce, jejichž temena neúnavně bičuje bláznovský vítr, stále čekaly.

¹¹² NEUMANN, s. 152.

1. 2. Neposlušný kaplan

„Nachází se jini, kteří ne tak pro spáchané hříchy, jako pro rozmnožení Božské slávy trpí...“

Jan Kořiska: Duchovní výborná pravidla

Po třech jarních měsících roku 1754, kdy musel farář Monse svou rozsáhlou farnost spravovat sám, v červenci¹¹³ do Nového Města konečně přijíždí nový kooperátor.¹¹⁴ Jmenuje se Jan Kořiska, je mu právě 24 let a od chvíle, kdy v olomoucké katedrále obdržel kněžské svěcení, uplynul sotva měsíc.¹¹⁵ Nevíme, jestli se mezitím zastavil v rodném Slezsku: oba jeho rodiče byli již několik let po smrti, navštívil tam možná svého strýce, faráře Antonína Kořisku. Vzdálené Horácko, kde měla jeho cesta končit, do té doby znal nanejvýš z doslechu: vyrůstal v rovinaté krajině kolem Opavy a během univerzitních studií ho zase obklopovaly široké lány Hané, kde jsou hory na obzoru jen vzdálenou připomínkou jiného života, neurčitou předtuchou ráje. Z biskupského města, kde strávil šest let na filozofických a teologických studiích, mířil pln nejasných očekávání do jednoho z nejdlehlých koutů olomoucké diecéze.

Jan Kořiska¹¹⁶ se narodil roku 1730 v Kateřinkách na opavském předměstí jako syn půllánika Františka Kořisky a jeho manželky Judity.¹¹⁷ Rodina žila v dřevěném selském stavení,¹¹⁸ stojícím před branou hřbitova, jenž tehdy obklopoval kostel sv. Kateřiny, na konci uličky, která dnes nese jméno Kostelní. Jednalo se o bohatší selské hospodářství, neboť kromě krav čítalo i čtyři koně a několik prasat, ze selského náčiní pak dva vozy, čtyři brány, pluh a rádlo, s nimiž

¹¹³ MZA, fond E67, Sběrka matrik i. č. 15918, Matrika pokřtěných novoměstské farnosti 1713 – 1760.

¹¹⁴ Rozdíl mezi farním kaplanem a kooperátorem tkvěl pouze v titulu a platu. Poněvadž hodnost kaplana přinášela vyšší finanční ohodnocení, většina farářů vedla své pomocné kněze jako kooperátory. ZUBER, Rudolf. *Osudy I*, s. 201.

¹¹⁵ Kněžské svěcení Kořiska obdržel dne 8. června 1754. ZUBER, Rudolf. Původci nepokojů na Valašsku v roce 1777. *Vlastivědný věstník moravský*. Brno: Muzejní a vlastivědná společnost v Brně, roč. 38, č. 2 (1986), s. 164 – 167, s. 164.

¹¹⁶ V pramenech se jeho jméno vyskytuje v různých podobách: Kořistka, Kořiska, Kořiske, Kořisko, Kořisek. Ani on sám své jméno neuvádí pokaždé stejně. Podobu jména „Kořiska“ používám v souladu s Rudolfem Zuberem.

¹¹⁷ Byl pokřtěn v opavském kostele Nanebevzetí Panny Marie 15. června 1730. ZAO, fond Sběrka matrik Severomoravského kraje, i. č. 6, snímek 8/595.

¹¹⁸ V 1. polovině 18. století stála v Kateřinkách krom šlechtických domů jen jedna částečně zděná obytná budova. MÜLLER, Karel et al. *Opava*. Praha: NLN, 2006, s. 187.

kromě práce na vlastním hospodářství rodina konala i robotu na opavském knížecím velkostatku.¹¹⁹

Statek musel být velmi rušným místem: Jan Kořiska se narodil jako první z osmi sourozenců; kromě nich na gruntě žil ještě i děd Ondřej Kořiska, vitální stařík, který ještě při odchodu na výměnek v 71 letech požadoval k polním pracím vlastní kravský potah, a pravděpodobně také pacholek a děvečka. Zdá se navíc, že nějakou dobu na statku přebývala i rodina Janova strýce Václava.¹²⁰

Další dva strýcové, Bartoloměj a Antonín, byli kněžského stavu, což tehdy u rodiny venkovských poddaných nebylo v žádném případě obvyklé,¹²¹ a působili jako faráři v nedalekých obcích Neplachovice a Hradec nad Moravicí. Nad Hradcem se jako upomínka na faráře Bartoloměje Kořisku dodnes tyčí křížová cesta na „Slezskou kalvárii“, za jejímž založením spolu s majitelkou hradeckého panství Annou Marií Thomagniniovou stál. Právě vliv strýců, možná i spolu s jezuiti, kteří (s kázáním v českém jazyce) spravovali kostel sv. Kateřiny,¹²² byl zřejmě klíčový pro rozhodnutí rodičů, aby se jejich nejstarší syn stal knězem. Pokud navíc hospodář očekával, že bude při síle stejně tak dlouho jako jeho otec Ondřej, mělo smysl, aby dědicem statku nebyl nejstarší ze synů, neboť by musel velmi dlouho čekat, než bude moci otěže hospodářství vzít do svých rukou.¹²³

Dlouhá léta se nám život rodiny Kořisků jeví poklidným, ničím nenarušovaným, leč s příchodem 40. let 18. století, kdy se Jan pravděpodobně stává žákem opavského jezuitského gymnázia, jí nastávají krušné časy. Pro celou oblast Slezska se počíná dlouhé období válek mezi Rakouskem a expandujícím Pruskem, během nichž je Opava několikrát dobyta a Kateřinkami procházejí různá vojska, jež předměstí neušetří drancování a vymáhání kontribucí. Berlínskou smlouvou z roku 1742 připadá většina Slezska pruskému králi

¹¹⁹ ZAO, fond Archiv města Opavy, Kniha kupních smluv s rejstříkem, i. č. 284, snímek 67/162.

¹²⁰ Když František Kořiska kupoval statek roku 1735 od svého otce Ondřeje, zavazoval se, že umožní bratrově rodině na statku přebývat. ZAO, fond Velkostatek knížecí Opava, Gruntovní kniha pro Kateřinky, i. č. 37, snímek 348 – 349/834.

¹²¹ Bartoloměj Kořiska šel na studie z předměstských Kateřinek, Antonín Kořiska ovšem z drobné vsi Jarkovic, kde rodina Kořisků původně žila. Z vesnice k roku 1745 pocházelo jen 15% kněží olomoucké diecéze. PUMPR, Pavel. Farář jako člen venkovské elity? K otázce postavení katolického kléru ve venkovské společnosti českých zemí v 17. a 18. století. *HOP. Historie – Otázky – Problémy*. Praha: Univerzita Karlova, v Praze, Filozofická fakulta, roč. 9, č. 1 (2017), s. 223 - 233.

¹²² ZUKAL, Josef. Český kostel a česká škola v Staré Opavě. *Věstník Matice Opavské*, Opava: Maticе opavská, roč. 15 (1907), s. 59 – 77, s. 60.

¹²³ Až do přelomu 18. a 19. století býval dědicem statku zpravidla hospodářův nejmladší syn. TINKOVÁ, s. 385.

a z Kateřinek se tak náhle stává pohraniční obec, za jejímiž polnostmi se již rozkládá pruský stát.¹²⁴

Leč nestěstí přichází na kořiskovský statek i v jiné podobě. V únoru 1744 umírá ve věku pěti měsíců nejmladší z obyvatel statku František Kořiska, což jako by předznamenávalo brzký skon jeho stejnojmenného otce. Dříve však se světa sešla matka rodiny Judita, a to jako osmatřicetiletá roku 1745, načež si hospodář brzy přivedl domů novou ženu, jak to bývalo v selských rodinách běžné a potřebné. S novou manželkou Marianou zplodí ještě dvě děti, avšak i on roku 1749 jako třiačtyřicetiletý umírá a hlavou rodiny se stává pětadvacetiletá vdova.¹²⁵ Jan Kořiska zažil smrt své matky coby čtrnáctiletý gymnazista, skonu svého otce byl zřejmě přítomen o prázdninách po prvním roce univerzitního studia, jak lze soudit z jeho přítomnosti při brzkém vyrovnání otcovy pozůstalosti. Mladá vdova Mariana byla zřejmě odhodlána se znovu nevdát, tudíž se namísto přivedení nového hospodáře rodina rozhodla statek na šest let, než budou děti dostatečně schopné na hospodářství pracovat, pronajmout rodinnému příteli Matěji Klosovi.¹²⁶ Podmínky pronájmu byly pro rodinu výhodné: za šest let jim Klos zaplatil 200 zlatých, k čemuž „z otcovské lásky“ přidal dalších 40 zl. na splácení dluhů, za statek se zavázal odvádět všechny řádné i mimořádné dávky, stejně jako na něm hradit opravy a dokonce i pomáhat vdově s prací na malém kusu půdy, který nadále sama obhospodařovala. Za malý peníz pak měl na statku žít tehdy dvanáctiletého Šimona Kořisku, jenž byl „věčný mrzák“ – „*ein ewiger Krüppel*“.¹²⁷

Jan Kořiska pravděpodobně trávil mnoho času u svého strýce, faráře Antonína Kořisky v Neplachovicích, před nástupem na univerzitu tam snad i delší dobu žil: když roku 1748 přišel do Olomouce, nahlásil se při imatrikulaci jako „*Silesius Neplachoviensis*“¹²⁸ a mensální titul, tedy příslib výživy v případě, že by si sám nedovedl zajistit obživu, mu později poskytnul pán nedalekých Skrochovic, baron Moravec.¹²⁹

Seznamy žáků opavského jezuitského gymnázia z 18. století bohužel nejsou dochovány, avšak je pravděpodobné, že se Kořiska před příchodem na univerzitu vzdělával právě tam, neboť Tovaryšstvo Ježíšovo poskytovalo vzdělání vždycky bezplatně a od kostela sv. Kateřiny to

¹²⁴ MÜLLER, str. 207 – 209.

¹²⁵ ZAO, fond Sbirka matrik Severomoravského kraje, i. č. 13 Matrika zemřelých v Opavě u Nanebevzetí Panny Marie 1730 - 1789; i. č. 6, Matrika pokřtěných tamtéž, 1730 – 1765.

¹²⁶ Rodiny Klosů a Kořisků byly vzájemně provázány kmotrovstvím svých dětí.

¹²⁷ ZAO, fond Velkostatek knížecí Opava, *Gruntovní kniha pro Kateřinky*, i. č. 37, snímek 484 - 488/834.

¹²⁸ ZAO, pobočka Olomouc, fond Universita Olomouc, *Matrika olomoucké university* (1725 – 1855), i. č. 53, kn. č. 6., snímek 136/754.

¹²⁹ ZUBER, *Původci*, s. 164.

k jezuitské koleji byla jen čtvrt hodina svižné chůze. Opavské gymnázium tehdy čítalo zhruba pět set žáků,¹³⁰ vyučovaných pět dnů v týdnu v šesti ročnících, přičemž těsněji zpravidla bývalo v nižších třídách, neboť plně dokončené studium potřebovali jenom ti, kdo zamýšleli pokračovat na univerzitu.¹³¹ Hlavním cílem jezuitského gymnázia bylo, aby si žáci dokonale osvojili latinu a nabyli v ní patřičné výmluvnosti. S výjimkou katechismu, základů řečtiny a elementárních počtů, jejichž vrcholem byla trojčlenka, veškerá výuka směřovala k lepší znalosti latiny: četly se jen spisy antických autorů, z nichž se četná pasáže žáci učili nazpaměť, básně a historická díla sloužily ke zdokonalování latinského slohu a mateřský jazyk byl užíván jen v nižších ročnících při vysvětlování gramatiky a překladech do latiny.¹³² Kromě dobrého slohu v próze a poezii byli žáci vedeni rovněž k rétorickým výkonům, od jednoduchých deklamací až po okázalá, veřejně provozovaná divadelní představení.¹³³ Učitelé měli být svým žákům také duchovními rádci; každý vyučovací den pak zahrnoval společnou návštěvu mše v kolejním kostele, kde byli žáci účastni i nedělních a svátečních bohoslužeb a modlitby loretánských litaní o sobotních večerech; jednou měsíčně pak probíhala společná zpověď.¹³⁴ Složení učitelských sborů přispívalo k formálnosti gymnaziálního vzdělání a jeho odtrženosti od života: na jezuitských gymnáziích nevyučovali profesionální pedagogové, nýbrž mladí členové řádu,¹³⁵ kteří často postrádali pedagogické schopnosti i zkušenost a rozhled, které by mohly suchopárné studium alespoň trochu obohatit. Mládenec, jenž prošel všemi ročníky jezuitského gymnázia, byl nakonec s to lépe porozumět barokním hrám se slovy než skutečnému životu kdekoliv za zdmi koleje.

Ve svých osmnácti letech Kořiska opustil rodné Slezsko a dal se na olomoucké univerzitě zapsat do prvního ze dvou ročníků filosofie,¹³⁶ po níž, jak se na kandidáta kněžství slušelo, pokračoval čtyřletým teologickým studiem. Olomouc byla tehdy ještě prozářena světlem pozdního baroka, okázalého a nerozporného slohu, jemuž se lépe než ve zpustlých krajinách, dobývaných dřevem kříže a krví misionářů, hovělo pod klenbami skvostných chrámů. Olomouc se svými osmi kláštery a mnoha kostely uvnitř města, nedaleko ležící premonstrátskou kanonií na Hradisku a poutním chrámem na Svatém Kopečku, jezuitskou kolejí a univerzitou, metropolitní kapitulou

¹³⁰ ZUBER, *Osudy* II, s. 22.

¹³¹ Šest gymnaziálních tříd velmi často neznamenalo šest let studia: jednalo se spíše o stupně, kterými žáci postupovali v rozličném tempu. VALENTOVÁ, Kateřina. *Každodenní život učitele a žáka jezuitského gymnázia*. Praha: Karolinum, 2006, s. 57 a 70.

¹³² Tamtéž, s. 76 – 85.

¹³³ Tamtéž, s. 90 – 95.

¹³⁴ Tamtéž, s. 127 – 128.

¹³⁵ Nejčastěji magistři – absolventi filosofie. Tamtéž, s. 62 – 63.

¹³⁶ ZAO, pobočka Olomouc, fond Universita Olomouc, i. č. 53, kn. č. 6, *Matrika olomoucké university 1725 – 1855*, snímek 136/754.

a biskupskou konsistoří byla městem zasvěceným slávě církve, žijícím mezi pobožnostmi, procesími a slavnostními vjezdy, na něž si tehdejší biskup Troyer, majitel tří luxusních kočárů, obzvláště potrpěl.¹³⁷ V době, kdy Kořiska pobýval v Olomouci na studiích, byl právě po bezmála padesátiletém úsilí sochařů a stavitelů dokončen sloup Nejsvětější Trojice na Horním náměstí, poslední velký počin barokní architektury v tomto městě. Ze tří kůrů olomoucké katedrály hřímala chrámová hudba kapelníka Josefa Gureckého¹³⁸ a sladkými tóny se rozeznávala i jezuitská kolej, kde byly inscenovány často velmi náročné latinské hry. Student Jan Kořiska si jistě nenechal ujít velkolepé melodrama o svatém Augustinu, které u jezuitů sehráli studenti z mariánského bratrstva roku 1753; hlavní roli svatého Augustina v něm obdržel devatenáctiletý jinoch jménem Jan Leopold Hay.¹³⁹ Jen o pár let starší Kořiska tehdy nemohl tušit, že se tento nadaný mládenec jednou stane jeho soudcem a hrobníkem.

Jezuitská kolej ležela ve středu města. K ní přináležející univerzita, jež čítala okolo 700 studentů,¹⁴⁰ byla školou nezanedbatelného významu, a to navzdory tomu, že nedisponovala právnickou a lékařskou fakultou a nejvíce sloužila výchově budoucích kněží. Členové jezuitského řádu, jenž univerzitu založil, na ní vykonávali (vynecháme-li soukromé profesory civilního práva) veškerou výuku, sverpě se bráníce změnám ve vzdělávání, jež císařovna Marie Terezie navzdor své úctě ke zbožným otcům prosazovala. Výuka filosofie byla stále založena na Aristotelovi, jak kázala řádová ustanovení¹⁴¹, a krom Maxmiliána Jerga, matematika a vojenského architekta, jenž experimentoval s elektřinou, bychom mezi tehdejšími profesory těžko hledali výraznější vědecké osobnosti.¹⁴² Výuka teologie sice poskytla ucelené pojmy pro spiritualitu vzdělaného člověka, leč poněvadž se nevyučovala pastorálka, na zpovídání sedláků a hádání se s nimi o masopustní zvyky byli mladí kněží pramálo připraveni. Samostatným předmětem však byla polemická teologie, jež skýtala širokou škálu argumentů proti protestantským vyznáním a utvrzovala studenty v katolické víře.¹⁴³ V době Kořiskových

¹³⁷ MILTOVÁ, Radka a SUCHÁNEK, Pavel, Kočáry olomouckého biskupa Julia Troyera z Troyersteinu. In: ELBEL, Martin, ed., JAKUBEC, Ondřej, ed. *Olomoucké baroko. 1 - úvodní svazek, Proměny ambicí jednoho města*. Olomouc: Muzeum umění Olomouc, 2010, s. 242 – 248.

¹³⁸ Viz SEHNAL, Jiří. *Hudba v olomoucké katedrále v 17. a 18. století*. Brno: Moravské muzeum v Brně, 1988.

¹³⁹ FIALA, Jiří a SOBOTKOVÁ, Marie, Barokní divadlo v Olomouci. In: JAKUBEC, Ondřej, ed. a PERŮTKA, Marek, ed. *Olomoucké baroko: výtvarná kultura let 1620-1780. 3, Historie a kultura*. Olomouc: Muzeum umění Olomouc, 2011, s. 211 – 226, s. 219 – 220.

¹⁴⁰ 770 studentů k roku 1754, z toho 389 studentů filozofie, 241 studentů teologie a 40 posluchačů práv.. K tomu se v olomoucké koleji vzdělávalo ještě 415 studentů gymnázia. FIALA, Jiří: *Olomoučtí jezuité a školy*, Tamtéž, s. 66 – 82, s. 79.

¹⁴¹ JANSEN, Bernhard. *Jezuité v přírodních vědách a ve filosofii 17. a 18. století*. Velehrad: Refugium Velehrad-Roma, 2004, s. 154 – 156.

¹⁴² NAVRÁTIL, Jan, ed. *Kapitoly z dějin olomoucké university 1573-1973*. Ostrava: Profil, 1973, s. 35.

¹⁴³ ZUBER, *Osudy II*, s. 58 – 59.

studií sice už byl zápas mezi jezuity a státem o podobu univerzitní výuky zřejmou skutečností, avšak v Olomouci v něm otcové z Tovaryšstva dosud vítězili. Z reforem Kořisku zasáhla jen změna studijního plánu teologie, k níž došlo ke konci jeho studií.¹⁴⁴ Přivedení profesorů z jiných církevních řádů, paralelní výuka dle různých filosofických systémů, zvýšený dohled státu, a nakonec přesunutí z Olomouce do Brna, to vše mělo univerzitu teprve čekat.¹⁴⁵ Ze studií tedy do Nového Města přicházel mladý muž, jenž po celé své dospívání a mládí rostl v konzervativním světě pozdního baroka – ve světě, jehož rozpad bylo už těžké zastavit.

Nelze už říct, proč se Kořiska po svém kněžském svěcení nestal kooperátorem u některého ze svých strýců, a zamířil na místo, jež bylo od jeho rodiště vzdáleno přes celou olomouckou diecézi.¹⁴⁶ Seznámení s realitou duchovní správy v Novém Městě na Moravě muselo pro mladého kněze představovat šok: vzletné věty z olomouckých kateder a kazatelen (pro něž latina užívá téhož slova) se těžko snášela s reálnými poměry v zapadlé farnosti; setkání s dušemi zasaženými kacírstvím pak v Kořiskovi zcela v souladu s tehdejší katolickou věroukou působila rozčilení a bolest.

Novoměstské matriky hovoří o tom, že mladý kooperátor od začátku svého působení v Novém Městě běžně vykonával své kněžské povinnosti, křtil a pohřbíval, konal bohoslužby, zpovídal a vykládal katechismus. Sňatky, kterých při vysoké dětské úmrtnosti bylo o poznání méně než křtů a pohřbů, byly většinou v režii faráře.¹⁴⁷ K běžným povinnostem duchovních v tomto regionu patřilo i hledání bludných knih a vyšetřování kacírů, jemuž se alespoň někdy věnovali i kněží nedbalí a zahálčiví, jako byl Monseho předchůdce Ludvík Resch.¹⁴⁸ První zkušenosti s touto činností Kořiska zřejmě prožil po boku svého faráře, který do olomoucké konsistoře jednou za čas posílal seznamy zabavených knih a protokoly z výslechů osob podezřelých z kacírství.¹⁴⁹

¹⁴⁴ Tamtéž, s. 64 – 65.

¹⁴⁵ Tamtéž, s. 53- 55.

¹⁴⁶ Bylo obvyklé, že mladý kněz, jehož strýc byl někde farářem, začínal svou dráhu právě u něj. I Kořiskův první farář Josef Tadeáš Monse zaměstnával jako kooperátora svého synovce Antonína Monseho. Přinejmenším na Opavsku také obvykle kněží působili ve farnostech ležících nedaleko jejich rodiště. PUMPR, Pavel. *Nižší klérus na Moravě v 18. století mezi stavem a profesí: kariéry a sociálně-majetkové poměry kněží olomoucké diecéze v letech 1741-1783*. Brno: Matice moravská, s. 61 – 73.

¹⁴⁷ Viz MZA, fond E67, Sběrka matrik i. č. 15918 (novoměstská matrika pokřtěných 1713 – 1760), i. č. 15930 (matrika oddaných 1674 – 1759) a i. č. 15838 (matrika zemřelých 1673 – 1757).

¹⁴⁸ Ludvík Resch zabavil Fridrichu Schierovi jeho kroniku. DA Rajhrad, fond FÚ Nové Město na Moravě, i. č. 40, *Farní kronika II*, fol. 180r.

¹⁴⁹ Např. v lednu 1756 společně s měřínským děkanem Noskem. ACO, kart. 143, kons. prot. 15. 1. 1756 (č. 6).

Hledání kacířských knih se brzy stalo hlavní náplní činnosti mladého kaplana, hnaného mimořádným náboženským záplem a značnou ctižádostí, a farář Monse ho v tomto počínání zřejmě podporoval. Kořiska postupně prošel celé území rozsáhlé novoměstské farnosti a čím déle se hledáním knih zaobíral, tím jasnější mu bylo, jak je nekatolická víra v oblasti rozšířená. Z toho důvodu najal dva hledače knih, kteří mu s touto prací měli pomáhat, a platil je, jak sám tvrdil, z vlastních prostředků. O tom, jak Kořiska a jeho hledači při pátrání po knihách postupovali, víme velice málo a nelze říci, že by nad majiteli zakázané literatury měli vždycky převahu: zatímco Kořiska někdy dovedl osoby podezřelé z kacířství přivést do vězení, jindy od nich musel kacířské svazky dokonce za vlastní peníze vykupovat. Necelé dva roky od svého příjezdu do Nového Města už Kořiska novoměstské farníky připravil o čtyři stovky zakázaných knih:¹⁵⁰ podobný počet jich do biskupské konsistoře ve srovnatelném období přišel z celé olomoucké diecéze.¹⁵¹ Kořiska ovšem zabavené knihy do Olomouce neodesílal, neboť pro něj bylo mnohem jednodušší je pálit. Zůstává záhadou, jak na tento svůj zápas mohl mít mladý kooperátor dost peněz, když s platem, který po odečtení částky za byt a stravu nečítal víc než 50 zlatých ročně, ostatní mladí kněží sotva dokázali vyžít.¹⁵²

O tom, jak mohla vypadat prohlídka v domě člověka, jenž byl podezřelý z držení kacířských knih, nás ve svých pamětech zpravuje Tomáš Juren, kantor z Ubušína na kunštátském panství: *„A tu jsem přišel, a toho jistého přítele, který o mně zle smejšlel [tj. kněze], přivítal jsem, a on mně oznámil, že on u mne chce knih hledat, a já, aby sobě hledal, řekl jsem. On pak nejprve z římské hromady psaných spisů, mezi nima všelijaké jemu protivné byly, na stůl snesl a mezi nima se přebíral a všechno v rukou měl, nic pro sebe nenašel. Za druhé přistoupil k posteli, kde knihy byly; peřinu na nich, pod kterou byly, pozdvihl, a on nic neviděl. Za třetí do kuchyně, kde knihy byly, on vešel, a tu pravil, že on také musí jít na strop se podívat, a tak šel, všechno všude v truhlách, kde knihy nebyly, shledal a zraoval. Potom přišel k tej spižárně..., kde ten chléb zůstával, ji otevřel a po tom chlebě i po tej knize rukou šmatal a ‚To jest chléb, to jest chléb,‘ povídal, a tej knihy neviděl. A potom zase okolo chalupy a v chlévě všecko nadarmo hledal, nic nenašel a tu neviděl, a zase prázdný a na knihy hladovitý odejít pryč musel, a já jsem dost knih*

¹⁵⁰ Viz níže vizitační protokol.

¹⁵¹ Za léta 1756 – 1759 bylo z celé diecéze olomoucké konsistoři dodáno něco přes tisíc kusů zakázané literatury. V konceptu relace papeži původně stálo 1000 zabavených a do Olomouce dovezených knih, což bylo později opraveno na 1596 kusů se správným poukazem na to, že některé byly spáleny spáleny při misiích. ZUBER, *Osudy* II, s. 405.

¹⁵² 50 zl. ročního platu bylo zjištěno při generální vizitaci roku 1778. SVOBODA, str. 229. Snad přece jen farář Monse něco přispíval, ač Kořiska vždy tvrdil, že své pátrání po nekatolických knihách financoval sám.

měl.¹⁵³ Tehdy, necelý rok před vydáním tolerančního patentu, však sulkovecký lokalista Linhart knihy možná ani nalézt nechtěl.¹⁵⁴

Po Velikonocích roku 1756 olomoucký biskup, kardinál Ferdinand Julius Troyer z Troyersteinu, vyrazil na poslední ze svých tří vizitačních cest napříč rozsáhlou diecézí. Vyjel ze své rezidence v Brně, a jeho první zastavení bylo tentokrát v Boskovicích, z nichž pak pokračoval přes Moravskou Třebovou, Šumperk a Opavu až do Osoblahy a Ketře,¹⁵⁵ odkud se zpět na Moravu vrátil přes Budišov nad Budišovkou. Troyer, jenž v tereziánském duchu usiloval mírnými prostředky o nápravu mravů kněžstva, byl od dob Karla II. z Lichtenštejna-Kastelkornu (1664 – 1695) prvním olomouckým biskupem, který se odhodlal konat generální vizitaci. Vizitační cesta byla zorganizována s osvícenskou pečlivostí: itinerář byl dopředu vytištěn, v sídle každého děkanství strávil biskup jen několik málo dní a k večeru téhož dne, kdy ještě dokončoval vizitaci jednoho děkanátu, už přijížděl na své pracoviště v druhém; celý průběh vizitace pak byl svědomitě zaznamenáván biskupovým sekretářem. V každém děkanátu si biskup nechával postupně zavolat všechny faráře a kladl jim standardizované otázky o stavu jejich farností, jež pak podle potřeby doplňoval dalšími; nejvíce otázek míval pochopitelně na samotného děkana, jemuž také na rozdíl od prostých farářů vykal.¹⁵⁶ Výsledkem biskupova dotazování byla „*Monita*“, v nichž kněžím daného děkanátu vytkl všechny zjištěné nedostatky, jež se nejčastěji týkaly jejich přílišné starosti o světské statky na úkor péče o duše farníků, nebo naopak nezodpovědného hospodaření se svěřeným majetkem.

Dne 24. dubna před šestou hodinou večerní biskup Troyer dorazil do Boskovic. Před panskou rezidencí, jež stála naproti bráně židovského města,¹⁵⁷ ho „*za zvuku trub a bubnů*“¹⁵⁸ přivítali kněží a lid stojící pod korouhvemi, načež se biskup odebral ke slavnostní večeři. Dalšího dne ráno, o Bílé neděli, sloužil Troyer v boskovickém farním kostele mši, při které hromadně udílel svátost biřmování, a ještě téhož dne začal úřadovat. Na práci v Boskovicích si vyhradil více

¹⁵³ JUREN, Tomáš a ČERMÁK, Kliment, ed. *Paměti kantora Tomáše Jurna (1750-1827)*. V Čáslavi: K. Čermák, 1904.

¹⁵⁴ BOLOM-KOTARI, Sixtus. s. 61.

¹⁵⁵ Biskup zde měl povoleno konat vizitaci, ačkoliv se tehdy už jednalo o pruské území. Dnes Ketř (Kiertz) náleží Polsku, do olomoucké arcidiecéze však patřila až do 70. let 20. století.

¹⁵⁶ Jak bylo v řadách duchovenstva obvyklé, biskup s kněžími komunikoval latinsky. Faráře oslovoval „*tu*“, děkany pak „*Vos*“.

¹⁵⁷ Současný boskovický zámek tehdy ještě nestál. Jednalo se o výrazně skromnější panský dům, v němž dnes sídlí Muzeum Boskovička.

¹⁵⁸ „*sub clangore Tubarum et Tympanorum*“

času než jinde, neboť zde k němu krom kněží boskovického děkanátu přistupovali i duchovní z děkanátu bystřického, který pro jeho odlehlost biskup osobně nenavštívil.

Faráři, kteří jinak svůj styk s biskupskými úřady odbývali písemně, a olomouckého biskupa mnohdy nespátřili ode dne svého kněžského svěcení, cestovali do Boskovic s rozdílnými pocity. Zatímco mnozí se jistě strachovali, jaké jejich nepravosti vyjdou při vizitaci najevo, jiní doufali, že se jich biskup zastane ve sporech s vrchnostmi, obcemi či jinými duchovními. Většina kněží se snažila ukazovat svou farnost jako bezproblémovou, leč obrátěného Troyera nešlo tak snadno odbýt. Z vizitačního protokolu vyplývá, že všechny biskupovy otázky a odpovědi farářů v něm nejsou zaneseny tak, jak rozhovor skutečně probíhal: jinak by biskup nemohl odhalit množství nedostatků, jež nakonec vyšly najevo.

Samotný boskovický děkan pak zvolil velmi zajímavý způsob, jak dokázat svou horlivost v boji o spásu duší: v čase biskupovy přítomnosti ve městě pokřtil židovské dítě, které mu přinesla katolická porodní bába.¹⁵⁹ Když byli kněží tázáni na přítomnost nekatolíků ve svých farnostech, odpovídali vyhýbavě: i faráři z míst vyhlášených co semeniště kacířství, jako byl Kunštát či Olešnice, odmítali přiznat, že by se v jejich farnostech objevil jediný pobloudilec. Jedině novoměstský farář Monse, jehož kooperátor už na faru nanosil pytle plné zakázaných knih, byl ochoten sobě i biskupovi přiznat, že „*skoro celá farnost je nakažena*“.¹⁶⁰ Svého kooperátora Kořisku pak popsal jako „*dobře vychovaného a horlivého*“.¹⁶¹

Během boskovické vizitace se pak Monse buďto od samotného biskupa, či osobně od některého z ostatních farářů dozvěděl o dvanácti dalších osobách z novoměstské farnosti, které byly podezřelé z kacířství; ve všech případech se jednalo o jedince, kteří byli už jednou očištěni od hereze a složili katolické vyznání víry. Po návratu do Nového Města se proto Monse nespokojil s tím, aby do domů těchto podezřelých poslat svého smělého kooperátora a věc vyřešil v rámci farnosti, a s celým případem se obrátil na novoměstskou vrchnost, představenou brněnské nadace šlechtičen Annu, svobodnou paní Miniati di Campoli.¹⁶² Později se s kooperátorem vydal do domů podezřelých osob hledat kacířské knihy – a snad díky Kořiskově znalosti tajných skrýší nezbyla nakonec jediná domácnost, která by nevydala své zakázané poklady.

¹⁵⁹ Prestižní skutečnost biskupovy přítomnosti nebyla opomenuta ani při zápisu do křestní matriky. MZA, fond E67, Sběrka matrik, i. č. 171, Matrika pokřtěných farnosti Boskovice, 1751 – 1798.

¹⁶⁰ „Fere tota parochia est infecta“.

¹⁶¹ „Est bene moratus et zelosus“. ZAO, pobočka Olomouc, fond ACO, kn. 46, Protokol generální vizitace, 1756.

¹⁶² MZA, fond F 21, Správa světské nadace šlechtičen Mariánská škola Brno, kart. 176, i. č. 226.

Podezření z kacířství se mezitím stalo policejním případem, putujícím mezi různými úřady v Brně. Představená nadace se obrátila na zemské gubernium, jež věc předalo zemskému tribunálu¹⁶³, a ten pak kontaktoval brněnského krajského hejtmána Jana ze Schmelzdorfu, do jehož kraje Nové Město náleželo, aby zadržel podezřelé osoby a předal je hrdelnímu soudu.¹⁶⁴ Koncem července pak na Schmelzdorfův rozkaz došlo k zadržení všech podezřelých, kteří byli uvrženi do zámecké šatlavy v Novém Městě a v přítomnosti faráře Monseho předběžně vyslýcháni novoměstským vrchním. Ze zprávy, kterou spolu vrchní a farář sestavili, vyplývá, že všem zadrženým už byly v minulosti zakázané knihy alespoň jednou zabaveny a každý z nich už jednou či dvakrát složil katolické vyznání víry, avšak namísto zabavených knih si od té doby dovedli obstarat jiné a své smýšlení ve skutečnosti nijak nezměnili.¹⁶⁵ Jelikož hrdelní soud v Novém Městě byl toho času už zrušen,¹⁶⁶ deset zadržených bylo dopraveno do Brna, kde se ocitli v městském vězení, odkud byli voděni k výslechům u tamního soudu.

Měsíc a půl byli provinilci v Brně vyslýcháni, než městský soud sestavil rozsudek a poslal ho ke schválení moravskému tribunálu. Trvalo ještě do začátku října, než tribunál vydal svůj verdikt a až o dva týdny později biskupská konsistoř dodala duchovní ortel, obsahující postih církevní, bez kterého nebylo možné kacířům oznámit světský rozsudek.¹⁶⁷ Mezitím se už i správa Nadace šlechticů obrátila na zemský tribunál s poníženou žádostí, aby „*ubozí plátcí daní*“ byli propuštěni, neboť „*je odkládání [trestu] a prodlužování vězení musí zcela zničit*“. Mimo to, že několik rodin přišlo o své živitele, bylo totiž upřednostňováno, aby si provinilci pobyt ve vězení hradili sami. Ačkoliv se Nadace šlechticů snažila s kacířstvím bojovat, o takové odírání svých poddaných v žádném případě nestála.¹⁶⁸ Žádost však nebyla vyslyšena. Teprve v říjnu byly obě části rozsudku přichystány a tribunál mohl rozkázat brněnskému magistrátu, aby byl ortel vyhlášen: Martin Smejkal z Nového Města byl odsouzen na dvě léta pevnostních prací, pět dalších na rok, dva na půl roku, jeden byl propuštěn a zbylí dva, osmaosmdesátiletý stařec ze Samotína a Kateřina Muchová, jediná žena mezi obviněnými, byli

¹⁶³ MZA, fond F 178, Velkostatek Nové Město na Moravě, kart. 18, i. č. 886.

¹⁶⁴ MZA, fond C 1, Tribunál – criminalia, kart. 47, i. č. 144.

¹⁶⁵ MZA, fond F 178, kart. 18, i. č. 886.

¹⁶⁶ ŠTARHA, Ivan, K vývoji hrdelního soudnictví na jižní Moravě. In: FRANCEK, Jindřich (ed.), *Hrdelní soudnictví v českých zemích v 16. – 18. století: Sborník příspěvků z konference, konané v Pardubicích 21. – 22. 9. 1995*, Pardubice: Východočeské muzeum, s. 29 – 40, s. 40.

¹⁶⁷ MZA, fond C 1, kart. 47, i. č. 144.

¹⁶⁸ „*durch remorir – undt Verlängerung des Arrestes [die Contribuenten] gantzlich zu Grundt gehen müsten.*“ „*...geruhte sich dieser armen Contribuenten zu erbarmen.*“ MZA, fond F 21, kart. 176, i. č. 226.

odsouzení k roční práci v donucovací přádelně; odtud však byla Kateřina Muchová pro nemoc a potřebu pečovat o své dítě po půlroce propuštěna.¹⁶⁹

Na základě úředních dokumentů se nám vyšetřování může zdát chladné a systematické. Čteme-li však životopisy tajných nekatolíků, kteří se před útlakem a životem plným strachu zachránili odchodem do exilu, zjišťujeme, že jejich perzekuce v rodné zemi se neobešla bez křiku, výhrůžek či nesmyslného a vysilujícího vodění od jednoho výsledku k druhému, a mnohdy došlo i na kruté bití.¹⁷⁰ Tento případ však kromě toho, jak při stíhání tajných nekatolíků spolupracovaly úřady vrchnostenské, krajské, zemské i církevní, také ukazuje, jak marný tento zápas byl: zatímco zde bylo po mnohaměsíční námaze nakonec potrestáno deset osob, po vydání tolerančního patentu se k protestantským vyznáním na novoměstském panství přihlásilo celkem 2719 poddaných.¹⁷¹

Mimo tento soudní proces se Kořiskovi v létě 1756 zadařil ještě jeden mistrovský kousek. Napříč zemskou hranicí nespupracovali jen tajní nekatolíci, nýbrž také jejich pronásledovatelé: na české straně z nich byl nejhorlivější a nejschopnější dlouholetý přibyslavský farář a vikář Josef Varhánec, jemuž zdaleka nešlo jen o vyčištění vlastní farnosti od kacírského kvasu. Zdařile rozplétal společenské sítě tajných nekatolíků, neboť disponoval údaji shromažďovanými po řadu let, spolupracoval s misionáři a faráři na obou stranách zemské hranice a promyšleně postupoval při výsleších, u nichž dovedl vzájemně konfrontovat i dva podezřelé, kteří žili několik desítek kilometrů od sebe.¹⁷² Právě Varhánkova síť kontaktů často stála na počátku rozsáhlých procesů s heretiky. Varhánec už delší dobu věděl o činnosti Antonína Ráčka, přibyslavského rodáka, jehož rodiče kdysi hostili evangelické predikanty a nechali je ve svém domě vysluhovat večeri Páně. Ráček před dvěma desítkami let utekl do Uher, kde se usadil v Modré, menším městě obývaném slovenskými evangelíky, a oženil se tam v luterském kostele s emigrantkou z Čech.¹⁷³ Spolu se pak, maskováni jako prodejci tabáku, vydávali na cesty napříč Moravou, při nichž distribuovali zakázané knihy. Už roku 1753 poprosil Varhánec moravské faráře o pomoc s Ráčkovým zadržením, avšak až horlivý Kořiska vikářovu prosbu proměnil ve skutek: v pátek 16. července 1756 v Kuklíku na novoměstském panství Ráčka překvapil a i s manželkou Veronikou ho nechal dopravit do novoměstské šatlavy.

¹⁶⁹ MZA, fond C 1, kart. 47, i. č. 144.

¹⁷⁰ Např. JÍLEK, Jan: *Pamětní věci aneb běh života Jana Jilka*, Brno: Slovo života, 1999.

¹⁷¹ NOVOTNÁ, s. 151.

¹⁷² Např. Relace faráře Varhánka konsistoři, 29. 11. 1755. NAČR, fond APA, kart. 2018.

¹⁷³ PŮŽA, František. *Kronika přibyslavská*. V Přibyslavi: Společenstvo různých živností, 1914. s. 338 – 339.

V Novém Městě Kořiska s Ráčkem vedl zřejmě ne zrovna krátký hovor o náboženství. Ráček ovšem neuhnul ani o píď a trval na tom, že setrvá při své evangelické víře. Dalšího dne Kořiska vše oznámil dopisem faráři Varhánkovi, který nechal Ráčka i s manželkou přemístit do Polné, aby je mohl vyslyšet.¹⁷⁴ Zatímco Veronika Ráčková mohla být brzy osvobozena, Antonín Ráček strávil ve vězení dlouhých pět let, než se podvolil a vyznal katolickou víru.¹⁷⁵ I takovými prostředky se vedl boj o věčnou spásu duší.

Kořiskovo odhodlání stále rostlo a se svými hledači knih se začal vydávat i několik desítek kilometrů za hranice novoměstské farnosti;¹⁷⁶ leč ne každé pomazané hlavě byla jeho horlivost po chuti. Prameny nedokládají, proč se Kořiska s okolními faráři dostal do sporu, avšak vzpomeneme-li, jak tito o svých farnosti hovořili při vizitaci v Boskovicích, snadno pochopíme, že náhlá přítomnost cizího kooperátora, jenž jejich obvody nacházel hluboce zasažené kacířstvím, jim nebyla příjemná. Nesmíme také pominout, že při vzpomínce na odsouzení a uvěznění novoměstského faráře Ludvíka Resche mnoha místním duchovním jistě běhal mráz po zádech. Navíc úcta k autoritám nebyla zrovna Kořiskovou silnou stránkou a bylo těžké mu věřit, že jeho horlivost nepřekročí slušnou míru. Jeho největším nepřítelem se stál jimramovský farář Matyáš Janda, který byl co bystrický děkan hlavou všech kněží v oblasti,¹⁷⁷ leč i v Kořiskově vztahu k Monsemu se začaly objevovat trhliny. Bylo jen otázkou času, kdy mezi Kořiskou a ostatními horáckými duchovními vypukne otevřený konflikt. Celý spor však můžeme sledovat až od chvíle, kdy prvně dolehl k olomoucké biskupské konsistoři.

Jan Kořiska byl první, kdo se odvážil tomuto váženému úřadu psát – a své dopisování zahájil hned zpupnou a nepokornou stížností. Poněvadž korespondence s duchovními bystrického děkanátu není v originále dochována, budu užívat výtahů, které konsistorní písař zaznamenával do jednacího protokolu. 1. března 1757 si poznamenal: „*Novoměstský kooperátor Jan Kořiska hlásí, že ve věci shromažďování kacířských knih v celé tamní krajině vynakládá veškeré úsilí, a když nemůže být jinak, od majitelů je vykupuje, a na vlastní náklady ustanovuje hledače [knih], avšak pro tento záměr se mu od jeho děkana, ani od jeho faráře a dalších okolních [farářů] namísto nutné podpory nedostává než nenávisti a odporu, a tudíž žádá o ochranu;*

¹⁷⁴ Relace faráře Varhánka konsistoři, 2. 8. 1756. NÁČR, fond APA, kart. 2018.

¹⁷⁵ HREJSA, Ferdinand, Čeští kacíři dvacet let před reformací. *Reformační sborník*, V Praze: Nákladem Comenia, čís. 1 (1922), s. 80 – 192, s. 151.

¹⁷⁶ Kořiska docházel až do čtyřicet kilometrů vzdáleného Kunštátu (viz jeho zprávy níže).

¹⁷⁷ Děkan musel sídlit v některé z farností svého děkanátu, nikoliv však v té, podle níž děkanát nesl jméno. Někdy se pro tentýž děkanát zároveň uplatňovalo více názvů podle různých far, kde děkani přebývali.

zároveň pak přikládá protokoly z výslechnů několika [osob] podezřelých z kacířství.“ Konsistoř přímo na svém zasedání nerozhodla, jak s tímto případem naložit, a celou věc předala k vyřešení asesoru a slavonínskému faráři Holomčickovi,¹⁷⁸ jenž bude i nadále mít v tomto případě hlavní slovo.¹⁷⁹ Holomčickova soukromá akta se bohužel nedochovala, a tedy nevíme, zda asesor nechal věc neprve ležet, nebo už v tuto chvíli putoval na Horácko jeho dopis.¹⁸⁰

Během března však Kořiska píše do konsistoře podruhé: opět si stěžuje, že mu jeho farář brání vyšetřovat kacíře a hledat bludné knihy, žádá konsistoř o výpomoc a přidává protokol z výslechu „*jakéhosi z hereze podezřelého vagabunda*“ Jiřího Ševčíka. Konsistoř se tentokrát již rozhoduje přímo na svém zasedání: Kořiska má být napomenut a Ševčík řádně vyslechnut jimramovským děkanem a novoměstským farářem, jak velela biskupská směrnice.¹⁸¹

Vyrozumění konsistoře během několika dní dorazilo do bystřického děkanátu a mezi faráři způsobilo značný neklid. Děkan Janda okamžitě předvolal obviněného Jiřího Ševčíka k novému výslechu a seznal, že jde o nevinného člověka a zbožného katolíka z Čech, který přišel pracovat jako opravář rybníků, leč Kořiska ho neprávem coby šířitele kacířských knih nechal vsadit do vězení. Ihned po tomto novém výslechu Janda spěchal sepsat odpověď konsistoři. Není to naposled, co kněží bystřického děkanátu výslechové protokoly použili k vzájemným denunciacím. Krom toho ve své odpovědi Janda Kořisku obviňuje, že se vydává za misionáře nezávislého na svém faráři a děkanovi, chce snižovat autoritu biskupského úřadu a se svými hledači kacířských knih „*se strašlivě oddává pitkám*“. Nakonec se děkan ptá: „*Co se má s tímto člověkem dělat?*“¹⁸² Po stejném kurýru pak novoměstský farář Monse, kterého se konflikt s Kořiskou týkal nejvíce, zaslal konsistoři svou zprávu, v níž píše jen tolik, že u několika jeho farníků proběhla absolve z kacířství, které je ve farnosti již vymýceno, a kdyby přece jen hereze někde přetrvávala, bude ihned potřena - tedy jen diplomaticky ujistil konsistoř, jíž se zřejmě bál více než samotného biskupa, že v Novém Městě je vše v pořádku; od této chvíle se už do sporu, který se ho bytostně týkal, odmítal jakkoliv vměšovat. Jakmile konsistoř měla na

¹⁷⁸ Již v prosinci 1757 se Holomčik stal farářem dnes již zaniklého olomouckého kostela Panny Marie na Předhradí. WOLNÝ, *Kirchliche Topographie*, 1, I, s. 276.

¹⁷⁹ ZAO, pobočka Olomouc, fond ACO, kart. 147, kons. prot. 1. 3. 1757 (č. 55.)

¹⁸⁰ „*Cooperator Neostadiensis Joannes Kořziska innuit, quod circa colligendos in tota ibidem vicinia libros haereticos omnem conatum impendat, eosq[ue], si aliter fieri non potest, a possessoribus coëmat, exploratores propriis sumptibus constituat, hoc intuitu autem apud decanum, nec non suum parochum, et alios vicinos, qui magis commoditati propriae, quam animarum saluti vacant, loco debitae assistentiae non nisi odia et oblocutiones sibi comparet, et ideo manuteneri petit, simulq[ue] examina quorundam de haeresi suspectorum accludit.*“ ZAO, pobočka Olomouc, fond ACO, kart. 147, kons. prot. 1. 3. 1757, (č. 55).

¹⁸¹ Tamtéž, kons. prot. 31. 3. (č. 31).

¹⁸² „*...quod propter suum indiscretum zelum, et ob solitas cum suis exploratoribus potationes se ubiq[ue] odiosum reddat, omnem confidentiam apud populum amittat...Quod igitur cum hoc homine agendum sit?*“ Tamtéž, kons. prot. 14. 4. 1757 (č. 26).

stole tato vyjádření děkana Jandy a faráře Monseho, nezasáhla ještě, leč rozhodla se vyčkat, než děkan dodá originální protokol z Ševčíkova výslechu, aby „*kooperátor mohl být tím rázněji napomenut a usvědčen*“.¹⁸³

Zatímco Kořiska v Novém Městě nadále křtil a pohřbíval, jimramovský děkan Janda konsistoři dodal žádaný výslechový protokol, k němuž však neopomenul připojit další žaloby na adresu novoměstského kooperátora. Kořiska prý nevinné lidi osočuje z kacířství, zavírá je do vězení a dává je bít vojáky, jeho hledači knih jsou pak podle něj „*nejhorší lidé*“: první z nich, Michal Nemur, má být „*ustavičným tulákem*“, druhý, Jan Kalina, pak měl ve dnech postu nabádat lidi, aby jedli maso, a prohlašovat, že žádný půst není od Boha ustanoven.¹⁸⁴ Po obdržení tohoto dopisu bylo již konsistoři jasné, že rozhádaní kněží z bystrického děkanátu svůj spor sami nevyřeší, a na jednání dne 5. května bylo tedy rozhodnuto, aby byl vyšetřením celého případu pověřen Václav Nosek, farář v Měříně a děkan v sousedním meziříčském děkanátu.¹⁸⁵

Děkan Nosek se vydal do Jimramova a Nového Města pátrat po příčinách sporu, leč protokol o jeho vyšetřování, který pak přišel do konsistoře, bohužel není dochován.¹⁸⁶ K čemu Nosek došel, však víme z referátu, který o případu přednesl 7. července před konsistoří nám již známý asesor Holomčík: Obvinění jimramovského děkana Jandy byla shledána lživými, a děkan se z nich má konsistoři písemně zodpovídat; Kořiskova bezohledná horlivost však byla také přehnaná, pročež má být pod pohružkou přemístění do jiné farnosti napomenut, aby „*ukrotil svou nepatřičnou horlivost*“, kacířské knihy nevyhledával, aniž by to předem oznámil místnímu faráři, a bez konzultace s farářem či děkanem nikoho, kdo je podezřelý z kacířství, nevyšetřoval. Holomčikovy závěry byly přijaty, listy rozeslány a konsistoř měla věc za vyřízenou; mladý kooperátor se mohl radovat z prvního drobného úspěchu.¹⁸⁷

Svár mezi Kořiskou a faráři ve vzdáleném horském děkanátu ovšem tímto neustal a každodenní vzájemné potýkání tamních kněží bylo zřejmě den ode dne nepříjemnější. Začátkem září, dva

¹⁸³ „*Asservetur interim et reproducatum cum prioribus, postquam ulterior decani relatio de peracto examine dicti denunciati advenierit, ut... cooperatores eo nervosius reprehendi et coarguari possit.*“ Tamtéž, kons. prot. 14. 4. 1757 (č. 26 a 27).

¹⁸⁴ „*Praeterea ipsius exploratores pessimi sint homines, quorum primus est Michael Nemur continuus vagator, et ante hac concubinarius, et alter Joannes Kalina, qui homines ad non servanda Praecepta Ecclesiae inducit, asserendo, quod Deus nullum jejunium instituerit, et inde multos ad edendas diebus vetitis carnes induxerit...*“ ACO, kart. 147, kons. prot. 5. 5. 1757 (č. 7). Začátkem listopadu pak měřínský děkan Václav Nosek dodal konsistoři protokol, který Kalinu z tohoto přestoupení usvědčuje. ZAO, pobočka Olomouc, fond ACO, kart. 148, kons. prot. 7. 11. 1757 (č. 3).

¹⁸⁵ „ZAO, pobočka Olomouc, fond ACO, kart. 147, kons. prot. 5. 5. (č. 7 a 8).

¹⁸⁶ Neskův protokol se konsistoři dostal do rukou na jednání dne 13. 6. Tamtéž, kons. prot. 13. 6. 1757 (č. 31).

¹⁸⁷ „...*ut circa conquirendos libros haereticos indiscretum suum zelum temperet...*“ Tamtéž, kart. 148, kons. prot. 7. 7. 1757. (č. 21).

měsíce od chvíle, kdy Holomčík přednesl svůj referát, jímž měl být případ uzavřen, Kořiska opět píše na konsistoř: s ujištěním, že svou horlivostí slouží jen spasení duší a slávě Boží, si stěžuje, že mu farář a děkan nadále brání v jeho činnosti „*a dokonce od nich trpí pronásledování*“, a žádá tedy, aby si mohl vyměnit místo s kooperátorem v Olešnici na kunštátském panství, kde je prý „*kooperatura již dlouho horší*“ než v Novém Městě.¹⁸⁸ V olešnické farnosti rovněž žilo množství tajných evangelíků a osobnost administrátora tamní fary Martina Grünwalda, který byl jejich vyhlášeným pronásledovatelem,¹⁸⁹ zaručovala Kořiskovi dobré přijetí. Konsistoř, snad nemile překvapená tím, že svár mezi horáckými duchovními přetrvává, se rozhodla výměnu umožnit, bude-li s tím olešnický kaplan souhlasit, a vystavila Kořiskovi listinu, jež toto svolení stvrzovala.¹⁹⁰ K výměně kooperátorů však nakonec nedošlo: nevíme, jestli to olešnický kaplan odmítl, nebo se už Kořiska oddal novému, mnohem ambicióznějšímu plánu.

Kořiska znal životopisy misionářů, kteří v dobrovolné chudobě v prvních desetiletích po Bílé Hoře procházeli venkovskými kraji a díky svému odhodlání a prostotě dovedli tisíce duší získat pro katolickou víru. Jejich životy Kořiska poznával ze stránek knih¹⁹¹ a povědomí měl také o činnosti jejich následovníků, soudobých jezuitských misionářů, jejichž knihu „*Výborné duchovní cvičení v křesťanském obcování*“ četl a inspiroval se jí při svém spisování.¹⁹² Kořiskovým cílem se stalo být ustanoven právě takovýmto misionářem, jehož jedinou povinností je boj za prosazení katolické víry.

Milost, kterou Kořiska našel u svých církevních představených, ho neuspokojila; někdy začátkem listopadu 1757 se tedy vydal z Nového Město do šedesát kilometrů vzdáleného Brna, kde zamířil do kanceláře brněnského krajského hejtmána Jana ze Schmelzdorfu, pod jehož správní obvod spadalo i Nové Město. Krajsí hejtmáni byli od roku 1751 státními úředníky se stálým platem, kteří představovali spojnicí mezi zemskou reprezentací a vrchnostenskými úřady na jednotlivých panstvích.¹⁹³ Hejtmán, věrný katolík a svědomitý úředník, byl ochoten

¹⁸⁸ „*Cum autem a continuatione coepti operis per decanum Ingrovicensem nec non parochum suum Neostadiensem ob defectum assistentiae impediatur, et insuper ab iisdem persecutiones patiatur; Ideo petit indulgeri, ut cum cooperatore Oleschnicens tametsi ibidem cooperatura longe deterior sit, commutare valeat.*“ Tamtéž, kons. prot. 12. 9. 1757 (č. 22).

¹⁸⁹ BOLOM-KOTARI, s. 27.

¹⁹⁰ ZAO, pobočka Olomouc, fond ACO, kart. 150, koncepty 12. 9. 1757, č. 22.

¹⁹¹ Viz např. [KOŘISKA]: *Duchownj Wyborná(!) Prawidla*. Olomouc : Josefa Terezie Hirnleová : faktor Martin František Karlecký, [1761 – 1772], s. 85.

¹⁹² Z ní převzal i název německé varianty své misijní knížky „*Auserlesene geistliche Übungen*“. Obsah Kořiskových knih pak nejvýrazněji inspirovalo spisování nejvýznamnějšího rekatolizačního misionáře 18. století Antonína Koniáše.

¹⁹³ HLEDÍKOVÁ, Zdeňka, JANÁK, Jan a DOBEŠ, Jan. Dějiny správy v českých zemích: od počátků státu po současnost. Praha: Nakladatelství Lidové Noviny, 2005, s. 161.

Kořisku vyslechnout a od začátku byl horlivému mladému muži, líčícímu náboženskou situaci na Horácku v nejčernějších barvách, příznivě nakloněn. Několik dní nato se sám vydal do Nového Města, kde měl krom problémů s kacíři k řešení i jakýsi spor mezi novoměstským panstvím a některým z jeho rychtářů. Hejtmanův příjezd musel vzbudit pozdvižení a místní faráře, kterým uškodila již návštěva měřínského děkana Noska, jistě zachvátil strach. Podrobné memorandum, které Schmelzdorf sepsal po návratu do Brna pro zemskou reprezentaci, nás informuje o tom, jak jeho vyšetřování v Novém Městě probíhalo.

Jako s prvním z horáckých duchovních se hejtman setkal s Kořiskou, kterého už znal z jeho návštěvy v Brně. Hejtman chtěl zřejmě náboženské problémy v regionu projednávat s farářem, avšak Kořiska ho hned ze začátku požádal o rozhovor mezi čtyřma očima. Hejtman svolil a mladý kněz začal vyprávět: „...že od něj již bylo nalezeno několik set kacírských knih, ačkoliv by ještě mnoho takových mohlo být odhaleno; právě v nich má kacírství svůj původ. Tak by ovšem bylo možné nalézt [také] mnoho kacírských knih užívaných na panství Jimramov v tomto kraji, stejně jako na velké části panství bystrického a kunštátského. Pokud tomuto zlu nebude zabráněno, bude to mít velmi brzy za následek, že se ve jmenované oblasti kacírství strašlivě rozmnoží.“ Hejtmanova zpráva pak pokračuje: „Zamýšlel jsem tedy promluvit si kvůli tomu s jedním [novoměstským] i druhým [jimramovským] farářem a nabídnout jim asistenci z krajského úřadu; zmíněný kaplan z Nového Města se mi ale svěřil, že by to nemělo žádný efekt, neboť faráři, kterých se to týká, sami [této] věci nechtějí věnovat nutné úsilí a práci.“¹⁹⁴

Hejtman kaplanovým slovům uvěřil natolik, že od něj za faráři skutečně nezamířil, pouze ho požádal o vypracování krátkého pamětního spisu, který Kořiska ještě za hejtmanovy přítomnosti vytvořil v řeči latinské; tento dokument spolu se záznamem rozhovoru s Kořiskou nakonec hejtmanovi postačil jako jediný podklad pro vyšetření náboženské situace v regionu a další hledání jejího řešení. Nakonec píše: „Jelikož mnohokrát zmíněný kaplan z Nového Města je člověkem plným náboženského zápalu, a díky tomu odhalil jmenovaná kacírstva, nebude ničeho [alespoň] trochu účinného dosaženo než s pomocí světského ramene skrze tuto

¹⁹⁴ „Dießer Neustadtler Capellan... Verlangete mit mir allein zu reden, und eüßerte sich quo ad Generalia, wie daß in der Herrschaft Neüstadt, unangeschen, daß Bereits etlich Hunderth Ketzzerische Bücher durch Ihn außfindig gemacht worden, Jedannoch annoch Viele dergleichen Vorzufinden seyn dörrffen, woher eben der ursprung der Ketzerey herrühre; So wäre aber ein noch weit mehreres im gebrauch Ketzzerischer Bücher, in dießes Creyßes Herrschafft Ingrowitz, auch ein grosser Theill in Bystritz, und Kunstädter Herrschafft außfindig zu machen, Würde dießem übel nicht bald möglich abgeholfen, So dörrfte die Folge gahr Baldt dieße seyn, daß in dortiger Benannter gegend die Ketzerey entsetzlich wurde Vermehret werden; Ich gedachte hierauff mit einem und dem anderen Pfarrherren hierowegen mich zu unterreden, und Ihnen die Creyßamtliche Assistenz anzubiethen; Es hat aber gedachter Capellan in Neüstadt, mir in geheim anvertrauet, es wurde keinen Effect machen, weillen die Betreffende Pfarrherren Selbsten in Sach die nöthige Mühe, und arbeith nicht gerne anwenden wollen.“

osobu.¹⁹⁵ Jako vhodné řešení pak hejtman pod dojmem nutnosti okamžitého zákroku zemské reprezentaci doporučil, aby nařídila z krajského úřadu poslat jednoho speciálního komisaře („*commissarium juratum*“), který by byl jako zástupce světské moci Kořiskovi nápomocen. Jen v jediné věci kooperátorovi hejtman Schmelzdorf nakonec nevyhověl: doporučil, aby další jednání probíhalo za vyrozumění olomoucké konsistoře, což se mu Kořiska předtím snažil vymluvit, neboť dobře věděl, že svou cestou za krajským hejtmanem výrazně překročil meze církevní poslušnosti.¹⁹⁶

Zemská reprezentace, nejvyšší správní úřad na Moravě, s návrhy brněnského hejtmana Schmelzdorfa souhlasila a začala je uvádět v činy. 25. listopadu sestavila velmi opatrný dopis konsistoři, v němž nejprve obšírně líčí nebezpečí kacířství a až poté přechází ke kooperátoru Kořiskovi a přednáší návrh, aby ho konsistoř pověřila vyhledáváním a svážením kacířských knih a krajský úřad mu přidělil zmíněného komisaře.¹⁹⁷ Tento návrh dostal k posouzení opět asesor Holomčik, jehož rezoluce nejsou dochovány.¹⁹⁸ Lze však očekávat, že se vyjádřil příznivě, neboť již v dalším listě zemská reprezentace definitivně žádá, „*aby byl novoměstský kooperátor Jan Kořiska pověřen vyhledáváním kacířských knih a jejich držitelů, stejně jako osob podezřelých z kacířství ve farnostech Kunštát, Jimramov, Bystřice a Nové Město.*“¹⁹⁹

12. prosince konsistoř vyhotovila dekret, jenž Kořisku pověřuje úkoly dle přání zemské reprezentace. Má vyhledávat a shromažďovat kacířské knihy, ovšem jen takové, jež „*zjevně a celkově obsahují hereze*“, obvinění z kacířství má dříve, než přikročí k vlastnímu vyšetřování, konzultovat s místním farářem či děkanem, který své farníky zná, výsledky podezřelých osob má provádět pouze v přítomnosti faráře či děkana a vždy má postupovat „*moudře a podle platného práva*“. Krom místních duchovních má svou činnost konzultovat i s vrchnostenskými úřady a o svém počínání písemně zpravovat konsistoř.²⁰⁰ Konsistoř tedy k pověření Kořisky přistoupila se značnou nedůvěrou a nebýt výlučného přání zemské reprezentace, pravděpodobně by Kořiska tyto zvláštní pravomoci vůbec nezískal.

¹⁹⁵ „*Nachdem Vielbenannter Capellan in Neüstadtl ein Mensch Voll Religions:Eyfer ist, undt andurch Vorherstehend Bemelte Ketzereyen außfindig gemacht hat, alß wurde nicht wohl etwas Bewürcksameres mit Hülfleistung des Brachii Saecularis zu erreichen seyn, alß durch dessen Persohn.*“

¹⁹⁶ Celá hejtmanova relace: MZA, fond B1, sig. R 11 kart. 1621, fol. 343 r – 347v.

¹⁹⁷ Tamtéž, fol. 348 r – 349 v, koncept.

¹⁹⁸ ZAO, pobočka Olomouc, fond ACO, kart. 148, kons. prot. 1. 12. 1757 (č. 17.)

¹⁹⁹ „*...ut Cooperator Neostadiensis Joannes Koržiske ad inquirendum in libros haereticos, eorumq[ue] detentores, tanquam de haeresi suspectos sub Parochiis Kunstadiensi, Ingroviensi, Bistržicensi et Neostadiensi constituatur.*“ Tamtéž, kons. prot. 12. 12. 1757 (č. 3.)

²⁰⁰ MZA, fond B1, sig. R 11 kart. 1621, fol. 351.

Dekret staví Kořisku do podivného postavení, kdy sice zůstává novoměstským kooperátorem, aniž by byly jeho povinnosti vůči faráři nějak omezeny,²⁰¹ leč zároveň dostává nové úkoly značného rozsahu, jejichž plnění vyžaduje častou nepřítomnost v novoměstské farnosti. Kořiska vzal řešení situace do vlastních rukou a se svým farářem se pravděpodobně dohodl, že od Nového roku 1758 zcela přestane své povinnosti při novoměstském kostele vykonávat.²⁰² Byl to riskantní krok vstříc nejisté budoucnosti, jenž snadno mohl vést k upadnutí do naprosté bídy. Hlavní však bylo, že byl Kořiska od této chvíle uvolněn pro plnění své povinnosti – znovu tedy zvítězil.

Není lehké vysvětlit, proč v tomto sporu Kořiska uspěl, ač užíval tak pobuřujících prostředků. Bylo by zcela korektní, kdyby krajský hejtman Schmelzdorf už při první schůzce v Brně Kořisku poslal zpět do Nového Města s tím, aby byl poslušný svému faráři a se svými stížnostmi se obrátil na biskupskou konsistoř. Kořiska ovšem v hejtmanovi narazil na člověka, kterému obrana katolického náboženství ležela na srdci, a byl ochoten pro ni leccos vykonat. Když případ došel k zemské komoře a reprezentaci, Kořiskovi zřejmě pomohl obvyklý postoj zemských úředníků tereziánské doby k církevním záležitostem: jednalo se o lidi s konzervativními náboženskými postoji, kteří ovšem nebyvali příznivě nakloněni církevní hierarchii, jež obzvláště na Moravě představovala konkurenční mocenské centrum.²⁰³ V čele zemské reprezentace tehdy stál Jindřich Kajetán z Blümegeu, profesionální úředník a zakladatel manufaktur, který se později stal nejvyšším kancléřem Marie Terezie, leč s radikálním osvícenstvím Josefa II. se už jeho osobnost nemohla srovnat a roku 1782 byl sesazen.²⁰⁴ Rekatolizačním misiím byli příznivě naladěni i moravští stavové a další zemští úředníci, jako byl například taxátor u zemské komory a reprezentace František Lilienthal,²⁰⁵ který dokonce z vlastních prostředků, jež při vybírání nejrůznějších poplatků jistě poctivě nashromáždil, založil roku 1763 jezuitskou misijní stanici v Krásném poblíž Nového Města na Moravě.²⁰⁶ Biskupská konsistoř, již v zápase se státní mocí brzy začala ubývat půda pod

²⁰¹ Slovo „misionář“ se v dekretu ani v korespondenci, která předcházela jeho vydání, vůbec nevyskytuje. Pro konsistoř i zemskou reprezentaci zůstává Kořiska stále novoměstským kooperátorem.

²⁰² Tak lze soudit z toho, že už 6. ledna 1758 nastoupil na novoměstskou faru jako výpomoc františkán Jakub Vogler, mj. autor knihy duchovních cvičení „Octava sacra“. Ve farnosti působil až do dubna, kdy na faru přišel nový kooperátor Jan Vybíral. MZA, fond E67, sbírka matrik, i. č. 15918, Matrika pokřtěných farnosti Nové Město 1713 – 1760.

²⁰³ ZUBER, *Osudy I*, s. 40

²⁰⁴ TINKOVÁ, s. 177 – 178.

²⁰⁵ SVITÁK, s. 292.

²⁰⁶ WOLNY, *Kirchliche Topographie*, 2, II, s. 391.

nohama, byla ještě konzervativnější než brněnští úředníci, postrádala ovšem jejich elán a pohotovost: nechtěla zkrátka, aby se cokoliv měnilo. I ona tedy bojovala proti tajným nekatolíkům, avšak nehodlala pro to hledat nové prostředky. Zřetelně se to ukázalo v roce 1761: brněnský krajský hejtman Schmelzdorf, nashromáždil do té doby několik dalších případů hereze ve svém kraji, chtěl, aby byli na Moravu co misionáři vysláni tři česky hovořící jezuité a tři františkáni. Pro nezáměr konsistoře i řádů a s ním související údajný nedostatek finančních prostředků však nakonec celý hejtmanův plán zůstal na papíře.²⁰⁷

Jan Kořiska nabyl vzdělání v konzervativních jezuitských školách v posledních letech předtím, než se na jejich vyučovacích metodách výrazně podepsala státem vnucovaná modernizace. Na českomoravské Vysočině, v zapadlém koutu olomoucké diecéze, kam nastoupil po vysvěcení na kněze jako kooperátor, se setkal s tajnými nekatolíky, jejichž navrácení do katolické církve pojal za svůj hlavní úkol. Postupem času věnoval boji proti kacířství stále větší pozornost a zvolna se dostával do neformální role rekatolizačního misionáře. Přílišnou horlivostí a konfliktním založením své osobnosti si však zneprátelil místní faráře, kteří nechtěli, aby na skutečný stav jejich farností někdo upozorňoval na vyšších místech. Z tohoto konfliktu vyšel poměrně dobře, jen s napomenutím biskupské konzistoře, avšak touha naplno se věnovat rekatolizační činnosti v něm tímto neuhaslá, a brzy se zcela proti zásadám církevní poslušnosti obrátil na světské úřady. Díky zásahu krajského úřadu a zemské reprezentace, jež tehdy měly o rekatolizační politiku stále upřímný zájem, se se souhlasem biskupské konzistoře dokázal prosadit jako misionář. Na milosti těchto úřadů byl Kořiska závislý zřejmě více, než si dokázal uvědomit. V těchto kancelářích, které stály za Kořiskovou cestou vzhůru, se jednou bude strojit i jeho pád.

²⁰⁷ ZUBER, *Osudy II*, s. 429 – 431.

1. 3. Horácký misionář

„Pročež musejít v jarmaře neb v truhle, v slámě neb v seně, aneb někde zakopané pod zemí tvrdě odpočívati.“

Antonín Koniáš: Římsko-katolické pravdy denice

Když byl Kořiska ustanoven misionářem, neměl ještě zdaleka vyhráno. Byl zbaven svého kaplanského platu a stálého zázemí na novoměstské faře, leč o mocné nepřátele v okolních farnostech nepřišel. Teprve měsíc poté, co k novému roku 1758 přestal sloužit při novoměstském kostele, oficiálně požádal konsistoř, aby byl zbaven svých kooperátorských povinností. Zároveň se dotázal, jestli jeho pověřovací dekret zahrnuje i povolení číst kacírské knihy, provádět absoluci z kacírství, kázat lidu a zpovídat, a pokud tomu tak není, žádal o udělení těchto povolení. Tři uvedené důvody nám pak odhalují Kořiskovy záměry: „1) *Skrze kázání jsou alespoň někteří pohnuti k dobrovolnému vydání knih. 2) Filiální kostely jsou velmi vzdáleny od těch farních. 3) Mnoho farních [kostelů] pojme jen pětinu lidu, takže mnozí lidé nemohou dokonale slyšet mši, a ještě méně kázání, a proto by pro ně bylo žádoucí, aby měli ve filiálním [kostele] kněze.*“ Kořiska si byl vědom, že se pohybuje v oblasti, kde je duchovní správa značně nedostačující, a byl ochoten ji při svých cestách doplňovat – zejména v péči o ty duše, jež by se knězi nejraději zdaleka vyhnuly. Tato žádost byla u konsistoře opět dána k vyřízení asesoru Holomčikov²⁰⁸ a ani tentokrát nevíme, jak tento vážený olomoucký kněz rozhodnul. Teprve v srpnu toho roku o něm začíná konsistoř mluvit nejen jako o novoměstském kooperátorovi, nýbrž také jako o „*v oblasti ustanoveném misionáři*“.²⁰⁹

Ustanovení Kořisky misionářem nebylo jedinou změnou, ke které té zimy mezi horáckými duchovními došlo. Kořiskův největší protivník, jimramovský děkan Matyáš Janda, odešel na faru v Rosicích u Brna, kde se již nemusel obtěžovat pronásledováním bludařů, a na jeho místě stanul v prosinci 1757 František Fink, jenž předtím působil nejprve jako Jandův kooperátor v Jimramově a následně byl po dvě léta lokálním kaplanem v Krásném. Fink od svého někdejšího faráře zcela převzal zaujetí proti Kořiskovi, a z Krásného, kde věrní katolíci tvořili výraznou menšinu farníků,²¹⁰ si navíc odnesl bojovnou nenávist vůči kacírskému bludu, v níž si s mladým misionářem nic nezadal. Dalším velkým pronásledovatelem tajných nekatolíků se

²⁰⁸ ZAO, pobočka Olomouc, fond ACO, kart. 151, kons. prot. 14. 2. 1758 (č. 17.)

²⁰⁹ Tamtéž, kons. prot. 14. 8. 1758 (č. 17.)

²¹⁰ Wolny, *Kirchliche Topographie*, 2, II, s. 390 – 392.

pak stal olešnický administrátor Martin Grünwald, zastupující na tamní faře devadesátiletého faráře, jenž dožíval v kněžském domě v Kroměříži.²¹¹

Pro úsilí těchto tři horlivců, Kořisky, Finka a Grünwalda, nastala horáckým tajným evangelíkům zlá léta. Děkan Fink pátral po kacířích v okolí Jimramova, spolupracoval s faráři z Čech a shromažďoval udání z ostatních farností děkanátu; o všem pak pravidelně referoval konsistoři. Je těžké určit, kdo stál za konkrétními odhalenými bludaři v těchto letech, neboť děkan pečlivě dbal o to, aby byl zaangażován v každé kacířské aféře na území svého děkanátu a na konsistoř psal svým jménem i tehdy, když se jednalo o tajné nekatolíky z jiných jemu podřízených farností. Na rozdíl od Kořisky konsistoři zasílal i nalezené bludné knihy, a to často ve značném množství: jednou se jednalo o třicet knih, jindy jich Fink odeslal bezmála sedmdesát. Kacířské knihy vyhledával „s pomocí světského ramene“ a jejich držitele často nechával věznit ve vrchnostenském arestu, dokud nebyli patřičně vyslechnuti a nesložili katolické vyznání víry. Tak jako farář Varhánek v Přibyslavi se Fink snažil proniknout do vzájemných vazeb mezi tajnými nekatolíky, a neváhal tedy podezřelé osoby bít, dokud nevyzradily, co děkan předpokládal, že vědí. Když někteří farníci vydávali své knihy dobrovolně, jak to občas zmiňují Fink i Kořiska, dělo se tak patrně spíše ze strachu než pro vlídné domlouvání duchovních. O tom, že sám Kořiska užíval fyzického násilí, se dozvídáme jen z druhé ruky,²¹² avšak je jisté, že kacíře neváhat uvěznit, měl-li k tomu podporu místního faráře a vrchnostenského úřadu.²¹³ Dvanáct kunštátských a rožineckých poddaných, kteří stanuli v létě 1758 před hrdelním soudem v Brně, před něj putovalo patrně Kořiskovým přičiněním.²¹⁴

Vše nasvědčuje tomu, že děkan Fink od Kořisky přebíral informace o podezřelých osobách, vyslýchal ty, u nichž misionář našel bludné knihy, a snad i některé svazky, jež prošly Kořiskovým rukama, zasílal olomoucké konsistoři. Přesto však byl mladý misionář děkanovi trnem v oku. V únoru 1758 Fink Kořisku udal konsistoři, že neplní své povinnosti vůči novoměstskému kostelu, ačkoliv ho už měsíc předtím neváhal zapsat do jimramovské matriky pod titulem misionáře.²¹⁵ Spor nakonec došel tak daleko, že konsistoř musela do bystřického

²¹¹ Tamtéž, s. 272.

²¹² BEDNÁŘ, *Zápas*, s. 227.

²¹³ Podpora faráře nebyla zdaleka samozřejmá. Když roku 1758 nechal Kořiska uvěznit Josefa Štěpána z Kunderatic, držitele kacířských knih, který už dvakrát musel skládat vyznání víry, bystřický farář ho nechal propustit s tím, že jde o nevinného člověka. ZAO, pobočka Olomouc, fond ACO, kart. 151 „kons. prot. 31. 10. 1758 (č. 37).

²¹⁴ MZA, fond C1, kart. 48, i. č. 175. Nakonec byly měsíce, kdy byli dotyční vyšetřováni v brněnském městském vězení, shledány dostačujícím trestem.

²¹⁵ MZA, fond E67, Sbírká matrik i. č. 15680 (jimramovská matrika pokřtěných 1713 – 1760), snímek 96 / 670.

děkanátu znovu vyslat měřínského děkana Noska, který už rok předtím vyšetřoval spory mezi Kořiskou a Finkovým předchůdcem. Nosek došel k podobnému závěru jako před rokem: Kořisku postupuje „*nepřiměřeně horlivě*“, a co více, „*působí tak více zlého nežli dobrého*“. Asesor Holomčik v olomoucké konsistoři ovšem tentokrát na Noskovo mínění mnoho nedbal a nechal misionáře se dále hájit. Když pak Kořiska konsistoři zaslal několik vysvědčení od různých osob, jež potvrzovala poctivost jeho úsilí, seznal Holomčik, že tento horlivý mladý kněz koná moravské církvi dobrou službu.

Zatímco v zapadlých horáckých vesnicích zkušené oči kněží slídily po zákoutích chalup a stodol, na Moravu roku 1758 po šestnácti letech znovu vpadla armáda Pruska a začala obléhat Olomouc. Král Friedrich II. stál před Olomoucí v čele svého vojska, o čemž se brzy dozvěděli přinejmenším někteří z tajných nekatolíků, kteří často upínali své naděje právě k pruskému králi, na jehož území během 50. let 18. století vyrostlo několik obcí českých exulantů. V ležení před Olomoucí nejmenovaný evangelický kazatel jednal s pruským králem o emigraci stovky rodin, které už nechtěly snášet náboženský útlak.²¹⁶ Avšak i tentokrát se naděje tajných nekatolíků zklamaly: patnáct roků usilovně budovaná olomoucká pevnost pruskému náporu odolala a po přepadení zásobovacího konvoje u Guntramovic a Domašova nezbylo Friedrichovi II. nic jiného, než po pětitydenním obléhání z Moravy odtáhnout. Na náboženskou svobodu museli moravští tajní nekatolíci čekat ještě déle než dvacet let.

Počátkem šedesátých let si však alespoň ti z nich, kteří obývali krajinu mezi Novým Městem a Kunštátem, mohli poněkud oddychnout. Kořiskovi po šesti letech usilovné práce přišel tento kus země už příliš malý a v roce 1760 postoupil směrem na východ ke Žďáru nad Sázavou, odkud pak dál pokračoval jižním směrem podél zemské hranice. Jimramovského děkana Finka toto rozloučení nezabolelo: jakmile mu mladý konkurent zmizel z očí, začal ve svém rekatolizačním úsilí ochabovat. Ani olešnický farář Grünwald nakonec své nevěrné farníky netrápil příliš dlouho: roku 1762 ho v pouhých dvaadvaceti letech dostihla smrt.²¹⁷

Pátrání po tajných nekatolících a jejich knihách v okolí Nového Města na Moravě je drobným příkladem toho, jak náboženské pronásledování v 18. století probíhalo, a které osoby a instituce do něho byly zapojeny. Tak konkrétní a uzavřený obraz bohužel již další léta Kořiskovy misie,

²¹⁶ ŠTĚŘÍKOVÁ, Edita. *Stručně o pobělohorských exulantech*. Praha: Pro Občanské sdružení Exulant vydal Kalich, 2005, s. 30.

²¹⁷ MZA, fond E67, Sběrka matrik, i. č. 675, Matrika zemřelých farnosti Olešnice 1744 – 1789, snímek 31 / 79.

necháme-li stranou její neslavné skončení, nemohou poskytnout. Těchto sedmnáct let neklidných cest napříč olomouckou diecézí si tedy spíše než držení se časové posloupnosti žádá rozvrstvený přehled. To už ale mezi příběhy z novoměstských kopců nepatří.

2. Moravská misie

2. 1. Misionář na cestách

„Misionáři byli zavedeni po Bílé hoře, aby vymýtili v Čechách kacířství. Tento úřad zastávali z počátku většinou jezuité. Kam přišli, stavěli na náměstí nebo v kostele kazatelnu, kde kázali ráno i odpoledne pokání. Když odcházeli, zanechávali po sobě vždy tři nebo čtyři osoby, které se zbláznily.“

Paměti F. M. Pelcla

*„V hospodě stojí v klidu,
ukazuje se lidu;
netřeba prositi:
kejvej! budeš míti
Káču, Bětku neb Lídu.“*

Písně Jiříka Volného

Jan Kořiska byl od chvíle, kdy svou misii započal, až po její trpký konec ustavičně v pohybu. Nemaje stálého bydliště a do roku 1765 ani platu, nepobyl při svém vandrování od vesnice k vesnici a na jednom místě obvykle déle než několik dní; a mnohdy také podnikal delší cesty mimo region svého misijního působení – například v době, kdy vedl misii v okolí Přerova, se Kořiska bez vysvětlení náhle objevil na Slovácku.²¹⁸ Jeho hlavním cílem bylo postupně projít olomouckou diecézi, zahrnující tehdy celou Moravu, většinu rakouského Slezska a část Slezska pruského, dohromady čítající přes milion obyvatel,²¹⁹ a doslova ji, nejlépe dům od domu, vyčistit od „kacířského kvasu“. Nakonec se však jeho činnost stala mnohem rozmanitější, než by se dalo očekávat. Po počátečních sporech s místními faráři, kteří mnohdy nebyli misionářovou přítomností ve svém okrsku zrovna potěšeni, se ustálil takový postup, že Kořiska vždy nahlásil konsistoři, ve kterých děkanátech hodlá v následujících měsících působit, a konsistoř ho pak, většinou bez připomínek k této volbě, vybavila příslušným dekretem, jímž se mohl prokazovat u jednotlivých děkanů a farářů.²²⁰ Kořiska pak sice často působil i mimo

²¹⁸ Jednal tam se svým budoucím adjunktem Jiříčkem a prováděl misijní činnost ve farnosti Velká nad Veličkou. ZAO, pobočka Olomouc, fond ACO, kart. 195, kons. prot. 19. 2. 1770 (č. 19)

²¹⁹ Zuber, *Osudy* I, s. 9.

²²⁰ Všechna tato hlášení jsou uvedena v konsistorním protokolu. Kořiska se hlásil o jmenování v dalších děkanátech, jejichž počet se časem ustálil vždy na čtyři, nehlásil pravidelně, nýbrž vždy podle toho, jak rychle zvládl „vyčistit“ předchozí oblast. Například v po stránce víry bezproblémových děkanátech Kralice, Dub nad

oblast, která mu byla přidělena, avšak o výklad písemnosti s pečeti biskupské konsistoře se s ním už nikdo hádat nehodlal.

Z Nového Města zamířil Kořiska roku 1760 ke Žďáru nad Sázavou,²²¹ odkud v následujícím roce pokračoval do třebečského děkanátu,²²² v němž působil v době, jež byla pro tamní tajné nekatolíky obzvláště ožehavá. Na začátku jejich nového pronásledování stály tři kacířské knihy, které byly nalezeny ve zvonici ve Vržanově, malé vesnici mezi Třebíčí a Jihlavou. Sedmdesátiletý Mikuláš Caha z nedalekého Smrčného, jenž po okolí dlouhá léta roznášel nekatolickou literaturu, šel po tomto odhalení varovat své příbuzné, leč byl udán a doveden na třebečský zámek k výslechu. Starce, který se brzy začal ve svých výpovědích ztrácet, se vrchnostenským úředníkům po čtyřiapadesáti ranách býkovcem podařilo zlomit, takže jim nakonec vyzradil jména tří desítek osob z různých vsí, které měly vlastnit zakázané knihy. Podezřelí pak byli postupně přiváděni na třebečský zámek, vynucených udání přibývalo a Kořiska, jenž se v oblasti pohyboval, přinášel další obvinění.²²³ V širším okolí, zejména v měřínském děkanátu, docházelo k četným výslechům osob „*podezřelých ve víře*“, takže biskupská konsistoř nakonec musela Kořisku znovu upozornit, aby polevil ve své horlivosti a misii vykonával pouze v třebečském děkanátu, jenž mu byl přidělen. Následujícího roku 1762 se pak Kořiska vydal do děkanátů Telč a Dačice,²²⁴ kde pronásledování tajných nekatolíků nabylo až zcela excesivních rozměrů: byly tam „odhalovány“ celé kacířstvími nakažené vesnice, až nakonec v Jihlavě došlo k mimořádně rozsáhlému soudnímu procesu, v němž bylo odsouzeno celkem 68 osob.²²⁵ Až do valašského povstání roku 1777, rovněž vyvolaného Kořiskovými misijními postupy, už na Moravě nikdy nebylo tolik lidí souzeno pro víru. Od Dačic, v jejichž okolí došlo k těmto dramatickým událostem, pak Kořiska přes Jemnicko pokračoval dále ke Znojmu, přičemž působil v oblastech českojazyčných i německojazyčných.²²⁶ Od této doby byla jeho misie, byť s mnoha výjimkami, dlouhým postupem na východ, jenž se skončil až o patnáct později ve valašských děkanátech.

Jádrem Kořiskovy činnosti v oblastech, kde bylo rozšířeno tajné nekatolictví, bylo vyhledávání zakázaných knih, jež věřící „víry beránkové“ posilovaly v jejich náboženském přesvědčení,

Moravou, Velká Bystřice a Uničov, strávil pouhých šest měsíců, což je kratší doba, než jakou působil v jediném děkanátu třebečském. ZAO, pobočka Olomouc, fond ACO, tamtéž a kart. 196, kons. prot. 13. 9. 1770 (č. 5)

²²¹ Tamtéž, kart. 158, kons. prot. 12. 6. 1760 (č. 24).

²²² Tamtéž, kart. 153, kons. prot. 27. 8. 1761 (č. 21).

²²³ BURIAN, Ilja. *Dějiny protestantismu v Třebíči a v Horních Vilémovicích*. Třebíč: Arca JiMfa, 1996, s. 219 – 227.

²²⁴ ZAO, pobočka Olomouc, fond ACO, kart. 166, kons. prot. 23. 3. 1762 (č. 40)

²²⁵ MZA, fond C 1 – Tribunál, criminalia, kart. 75, i. č. 983.

²²⁶ Jak dokládá to, že svou misijní knížku vydával v české a německé variantě (viz kap. 2. 2.)

a jejichž držení bylo zpravidla jediným znatelným důkazem, že někdo není pevný v katolické víře. Krom obvyklého prohledávání domů, jež mohlo být vzhledem k tomu, že byl misionář leckdy očekáván, značně neúčinné, užíval Kořiska k vyhledávání nekatolických knih i výrazně promyšlenějších metod. Posloužit mu mohly informace od místních duchovních a vrchnostenských úředníků, neboť byly-li někomu před lety zabaveny nekatolické knihy, bylo vysoce pravděpodobné, že si dotyčný mezitím opatřil nové. Stejně tak mohli místní kněží, úředníci a vojáci Kořiskovi osobně asistovat jak při samotném pátrání po knihách, tak při vyslýchání těch, u nichž byly nalezeny.²²⁷ Z nemnoha informací, které máme o Kořiskově činnosti v konkrétních lokalitách, lze soudit, že prováděl pouze předběžné výslechy, jež mu ukazovaly, u kterých osob má dále zakázané knihy hledat: rozsáhlejší vyšetřování pak vedli až místní faráři a děkani, takže z farností, kde se Kořiskovi povedlo odhalit tajné nekatolíky, přicházela do biskupské konsistoře vyšetřovací akta většinou až po několik měsíců. Pokud tak neučinila místní vrchnost, konsistoř také rozhodovalo o tom, budou-li provinilci udáni světskému soudu. Zatímco podezřelé osoby Kořiska nechával na starost místním farářům, zabavené knihy si odnášel s sebou a následně je hromadně páčil, „*bloudícím k vejstraze*“. K roku 1772 uvedl, že již „*přichystal k zápalné oběti*“ více než 1500 knih, přičemž velké množství jich rovněž na základě Kořiskových udání skončilo v rukou farářů a vrchnostenských úředníků; ti je však většinou poslušně zasílali biskupské konsistoři. Kořiskovy misijní metody nám však nejlépe osvětlí konkrétní příklad:

Jedním z mnoha míst, jež Kořiska během svých cest navštívil, byly Borkovany, větší vinařská vesnice na Hanáckém Slovácku, tedy v onom slunném kraji, který později vešel v širokou známost díky knihám bratří Mrštíků. V 18. století se jednalo o oblast, kde bylo tajné nekatolictví značně rozšířeno, a zdejší evangelíci, vzhledem k úrodnosti svého kraje výrazně bohatší než ti na Vysočině a na Valašsku, se vyznačovali poměrně vysokou úrovní vzdělanosti.²²⁸ Není tedy divu, že právě oni sehrávali důležitou úlohu při cestách kazatelů a šíření knih i informací z Uher dále na Moravu a do Čech. Za vlády Marie Terezie tlak na zdejší tajné evangelíky rostl: došlo k mnoha emigracím, směřujícím odtud nejčastěji přes Uhry do Slezska a Braniborska, a častá pátrání duchovních i světských úřadů šířila mezi nekatolickými obyvateli strach. Perzekuce borkovanských pro víru se výrazně zостřila poté, co byla při nově

²²⁷ Máme doloženou spolupráci s hejtmanem Colloredovského pluku Gudenem, jenž Kořiskovi pomáhal hledat zakázané knihy ve svém verbovacím rajonu v okolí Jevíčka, a pomoc portášů při poslední misijní akci na Valašsku. MZA, fond B 1, Gubernium, kart. 1606, fol. 552r; BEDNÁŘ *Zápas*, s. 225.

²²⁸ Tamtéž, s. 195.

vybudovaném kostele r. 1753 zřízena samostatná fara, obsazovaná tehdy kněžími z řad zábrdovických premonstrátů.²²⁹ Již rok nato byli místní nekatolíci vyslýcháni, a to způsobem, který byl i na tehdejší poměry nesmírně krutý: farář Královec spolu se svým druhem Grögerem ze Šaratic nechal podezřelým farníkům v trdlici, do které se zavírala hlava a zápěstí,²³⁰ vysázet od dvaceti až po neuvěřitelných šest set ran; Stanislavu Mlčochovi z Borkovan pak byla dokonce mezi bitím lita horká voda na kožené kalhoty, aby rozměkly a rány ho tak více bolely.²³¹ Většina vyšetřovaných byla nakonec brněnským soudem propuštěna a oba kněží museli ve svém domovském klášteře prodělat třídní duchovní cvičení, během nichž jim bylo přikázáno jíst před ostatními řeholníky vkleče.²³² Další pronásledování nastalo roku 1761, kdy bylo na udání pokřtěného Žida, který tajným evangelíkům vázal jejich knihy, několik borkovanských farníků uvrženo do vězení v Hustopečích a přinuceno složit katolické vyznání víry. Z těchto dob pochází lidové říkadlo: „*V Borkovanech na kopečku huvázale hancekrista hu puténke hu hucha, ha von se jim hucápluvál ha hutekl do lesa.*“²³³

Tajné nekatolíky z Borkovan i z okolních vesnic mezi sebou často pojilo příbuzenství a nemálo z nich mělo část rodiny v emigraci.²³⁴ Spíše v menším než větším počtu se spolu scházeli a navzájem si půjčovali a prodávali zakázané knihy. Ty jim buďto přinášeli kolportéři z Uher, jmenovitě jakýsi Honzík, jenž v Borkovanech nocoval v domě Stanislava Mlčocha, nebo byly k dostání u blíže nespecifikovaného „*buchhandla*“ v Nikolčicích, jehož ilegální obchod byl zřejmě tak dobře zaběhnutý, že ceny, za něž zakázané knihy vykupoval, byly obecně známé.²³⁵ Pravděpodobné je i to, že emigranti někdy navštěvovali příbuzné ve svých původních bydlištích.²³⁶

Když v dubnu roku 1766 do Borkovan přišel Jan Kořiska, bylo mu už jasné, odkud má při svém pátrání po kaciřské nákaze začít: většina z těch, u nichž byly v uplynulých letech nalezeny

²²⁹ WOLNY, *Kirchliche Topographie*, 2, III, s. 56 – 57.

²³⁰ ZÍBRT, Čeněk. Zpráva Jana Jeníka rytíře z Bratřic o trestech lidu poddaného ve stol. XVIII. a trestech řemeslníků nepoctivých. *Český lid*, Praha: Knihovna F. Šimáček, Nakladatelé, roč. 4 (1894), s. 119 – 122.

²³¹ BEDNÁŘ, František. *Dějiny evang. reform. sboru v Kloboukách u Brna*. Hodonín: nákl. vl., 1915, s. 23 – 25.

²³² MZA, fond C1 Tribunál – Criminalia, i. č. 1795, kart. 98, *Petr Kazda, 53 let, kovář v Borkovanech*.

²³³ NÁDENÍČEK, Jaroslav. Pronásledování tajných evangelíků na Kloboucku. *RegioM : kulturně-vlastivědná revue okresu Břeclav*, Brno: Muzejní a vlastivědná společnost v Brně pro Regionální muzeum v Mikulově, roč. 4 (1998) č. 2, s. 75 – 78.

²³⁴ Výslechové protokoly, které celý následující případ zachycují: ZAO Opava, pobočka Olomouc, fond ACO, kart. 2221, fol. 31 – 50.

²³⁵ František Hamáš z Nikolčic věděl, že za nejmenovanou menší knihu dostane jeho manželka 8 grošů. Tamtéž, fol. 48r.

²³⁶ NEKVAPIL, Ladislav. *Východočeští nekatolíci v době baroka a osvícenství: Chrudimský kraj v letech 1621-1781*. Pardubice: Univerzita Pardubice, Fakulta filozofická, 2015, s. 148 - 150. V knize je barvitě popsána distribuce nekatolických knih sedlákem Janem Koudelkou z Pusté Kamenice, v mnohém připomínající to, co víme o tajných nekatolících v Borkovanech a okolí.

zakázané knihy, ve vsi stále žila a horlivému misionáři bylo zřejmé, že na vynucené konverze tajných nekatolíků nelze příliš spoléhat. Misionářovy cesty šířily mezi evangelíky v okolních vesnicích strach: když Jakub Brychta z Nikolčic v obavě z Kořiskova příchodu spěchal ke své švagrové, aby jí vrátil zakázanou knihu, nebyl jistě jediný, kdo se snažil své zapovězené poklady někde skrýt.

Jednou z hlav borkovanských tajných evangelíků byl sedmapadesátiletý čtvrtláník a otec tří dětí Augustýn Strachoně. Jeho bratr Antonín, který emigroval do Uher a odtamtud do Friedrichova Hradce ve Slezsku,²³⁷ ho před svým odchodem vyučil v evangelické víře a zanechal mu bohaté dědictví v podobě šestidílné Kralické bible (jejíž vlastnictví bylo mezi tajnými nekatolíky spíše výjimečné²³⁸) a Komenského *Praxis pietatis*. *Praxis* a čtyři díly Bible Augustýn Strachoně prodal různým lidem v okolních vesnicích, o dva díly ho pak připravilo shora zmíněné udání židovského knihvazače, u něhož se tehdy nacházely; od té doby si však Strachoně opatřil přinejmenším další čtyři knihy. Víme-li pak že byl jedním ze dvou lidí, které si k sobě dal při své návštěvě Borkovan zavolat kolportér Honzík, můžeme předpokládat, že mu rukama prošlo mnohem více titulů a spíše než za člověka, jenž rozprodával své dědictví, ho můžeme považovat za vědomého distributora zakázaných knih, byť na té nejnižší úrovni.

Právě Augustýna Strachoně se Kořiska spolu s borkovanským farářem Kornem jal vyslýchat. Nejistíme už, jak se jim povedlo sedláka Strachoně zlomit; určitě v tom jistou roli hrály jeho černé vzpomínky na perzekuci v uplynulých letech. Strachoně prohlásil, jako by předčítal z luterského katechismu: „*Věřil jsem toliko dvě svátosti podle Zákona, křest a večeři Páně, o očistci jsem nic nadržel, o vzývání svatých jsem nic nadržel, ani o obrazích jejich a nemyslel jsem, že by nám něco mohli pomáhat. Maso jísti v pátek a v sobotu jsem za hřích nepokládal, ale pro pohoršení jsem ho nejedl, o přijímání jsem soudil věc potřebnou býti, aby pod obojí se podávalo.*“ Pak vypověděl, komu kterou ze svých knih prodal, a několik svých souvěrců tak vystavil dalšímu pronásledování. Nakonec, jak bylo obvyklé, dodal: „*Znám se k tomu, že jsem pobloudil, lituji toho a chci se polepšit.*“ Tím Strachoněvo ponížení ovšem ještě neskončilo: u borkovanského souseda Valentina Nádenička vzal zakázanou knihu, kterou donesl misionáři a udal jejího držitele; totéž pak provedl i u svého vlastního bratra Josefa Strachoně.

²³⁷ ŠTĚŘÍKOVÁ, Edita. *Pozvání do Slezska: vznik prvních českých emigrantských kolonií v 18. století v pruském Slezsku*. Praha: Kalich, 2001, s. 462.

²³⁸ Podíl předbělohorských tisků mezi knihami drženými tajnými nekatolíky pochopitelně během času klesal a dlouhodobě převládala méně náročná literatura. HAJDINOVÁ, Eva. Předtoleranční a toleranční nekatolíci v Čechách jako příklad omezené, avšak charakteristické skupiny drobné inteligence. *Cornova: Revue české společnosti pro výzkum 18. století*, Praha: ČSVOS a Univerzita Pardubice, Filozofická fakulta, roč. 5 (2015) č. 2, s. 35 – 60, s. 45.

Kořiska v Borkovanech navštívil ještě další domy, ve kterých našel zakázané knihy, a poté pokračoval svou cestou dál. Borkovanský farář zaslal výslechový protokol, který vytvořil spolu s Kořiskou, biskupské konsistoři, a ta přikázala jemu i dalším okolním farářům pátrat po kacírích a vyslýchat podezřelé osoby.²³⁹ Místní kněží, kteří zdaleka nedosahovali fanatické horlivosti prvního borkovanského faráře Královce, s výslechy otáleli dlouhé dva měsíce, a nakonec postupovali tak líně, že se některé výslechové protokoly scvrkly na pouhé ujištění o tom, že vyslýchaný, ačkoliv vlastnil kacírské knihy, zůstává věrným katolíkem. Na radu konsistoře, jež byla nespokojena s osudem tajných nekatolíků z valašských Kateřinic, kteří už přes rok vězeli v arestu, věc nikdo nenahlásil světským úřadům a setrvalo se tedy pouze u církevního trestu, jenž byl vynesena teprve v říjnu, půl roku po Kořiskově návštěvě farnosti.

Když při nedělní bohoslužbě borkovanský farář z kazatelny předčítal konstitoří vydaný duchovní ortel, musela to být zajímavá látka pro uši tamních farníků: v ortelu se totiž pečlivě vypisovaly všechny články Strachonovy bludné víry, stejně jako veškeré zakázané praktiky, jež měl vykonávat. Pak zazněla slova klatby: „*Pročež tebe, Augustine Strachoňu, pro bezbožnost tvou, že učení Církve Svatej zavrhuješ do ďábelských nálezkův jsi se pustil a v nich s největším nebezpečenstvím věčného zatracení trval, ostře káráme, a jakožto klatbě církevní podloženého a vyobcovaného vyhlasujeme...*“ Nakonec přišel výměr církevního trestu: čtrnáct dnů měl Strachon strávit sám, odloučen od obce věřících s výjimkou kněze, jenž ho měl cvičit v katolické víře, a po tuto dobu se měl třikrát týdně postit o chlebu a vodě. Po takovémto odloučení následovala absoluce z kacírství ve farním kostele, po níž se měl Strachon ještě dvě neděle veřejně modlit růženec, a nakonec mu bylo nakázáno, aby po celý následující rok chodil první ke zpovědi a ke svatému přijímání a v soukromí se pravidelně modlil růženec. Snad tedy bylo Augustýnu Strachonovi odměnou za jeho udavačství, že mu namísto těžké dřiny na brněnském Špilberku, jakou zažilo mnoho jemu podobných, byl vyměřen jen tento ponižující církevní trest. U ostatních, jimž nebylo dokázáno nic než držení bludných knih, se pak konsistoř spokojila se složením katolického vyznání víry na borkovanské faře za přítomnosti faráře a obecních starších.²⁴⁰ Kořiska tedy potupoval lstivě a horlivě: jako mnohokrát předtím i později se však jeho zápal setkal jen s velmi slabou odezvou.

²³⁹ ZAO Opava, pobočka Olomouc, fond ACO, kart. 2221, fol. 62 – 63.

²⁴⁰ Tamtéž, fol. 58 – 60.

Kořiskovu činnost však nelze vyčerpat jen výkladem o tom, kterak se snažil potírat „*kacířský blud*“, už jen proto, že jeho misie působila i v oblastech, kde nebyl žádný důvod po tajných nekatolících pátrat.²⁴¹ Ve většině farností, jež Kořiska navštívil, patrně také kázal, ať už se tak snažil přesvědčit místní, aby dobrovolně vydali své nekatolické knihy, nebo je jen toužil podpořit v duchovním životě. Jednalo se patrně o kazatele dosti schopného, neboť v době, kdy už Kořisku následoval i druhý misionář Petr Jiríček, spolu tito dva zvládli po dvanáct dní kázat ve městě na způsob jezuitských kajících misí.²⁴² Vzhledem k tomu, že v podání jezuitů tyto misie obvykle trvaly jen devět dní a vedly je čtyřčlenné skupiny kazatelů, se jednalo o výjimečný výkon.²⁴³ Tam, kde nebyla duchovní správa dostačující, ji pak mohl Kořiska krom kázání doplňovat sloužením mší a zpovídáním. Pomocí mešních stipendií si mohli misionáři také něco vydělat, neboť „*hloupý lid měl za to, že mše takového svatého misionáře platí víc než od vlastního faráře či jiného kněze.*“²⁴⁴

Lépe než kterýkoliv jiný kněz mohl Kořiska poznávat život venkovského lidu: do vesnic přicházel neohlášen a na rozdíl od farářů a kaplanů, přebývajících v pohodlí svých far, musel mnohdy nocovat v hospodách a selských jizbách. Podstatnou část svého života sdílel se šenkýři, formany, chasou i žebráky jako jeden z mnoha „*lidí pocestných*“. Leč misionář, jenž byl dalek všemu romantickému citu, se venkovský život nesnažil poznávat pro jeho osobitou krásu, nýbrž proto, aby se postavil na odpor všemu, co se v něm neslučovalo s katolickou morálkou; a takových věcí bylo u „*sprostých sedláčků*“ k nalezení bezpočet.

Největším trnem v oku byly Kořiskovi návštěvy hospod, pitky a tancovačky: „*Mnoho tisíc mužů den za dnem, týden za týdnem bez překážky mrhá své jmění v cechovních domech, u Židů a v hostincích, a uvrhává své nebohé ženy a děti do největší bídy; což není k vidění ani u Turků a Židů,*“²⁴⁵ napsal v jedné ze svých rozsáhlých lamentací. Dále si Kořiska stěžoval na vícedenní svatby, jež přiváděly novomanžele do dluhů, na chování cechů, které vybíraly vysoké pokuty, aby je pak mohly zvesela propíjet, či na venkovské soudy a shromáždění, při nichž poháry rovněž nezůstávaly prázdné. Více než škody, které mezi lidmi napáchá samotné pití, však Kořisku trápilo, ke kolika dalším hříchům opilství často vede, jak ukazují jeho doporučení šenkýřům, která nám mimoděk otvírají pohled do některé z mnoha krčem, jež zvaly k navštívení

²⁴¹ Například v letech 1769 a 1770 na Hané. ZAO, pobočka Olomouc, kart. 195, kons. prot. 19. 2. 1770 (č. 19) a kart. 196, kons. prot. 13. 9. 1770 (č. 5).

²⁴² ZAO, fond Královský úřad Opava, kart. 647, i. č. 901.

²⁴³ SVATOŠ, s. 28.

²⁴⁴ „... *a simplici plebe tenere persuasa quasi talis Sanctuli Missionarii Missa plus valeret, quam proprii Parochi, vel alterius Sacerdotis.*“ MZA, fond B 1 – Gubernium, kart. 1606, fol. 633v.

²⁴⁵ MZA, fond B1, kart. 1264., fol. 1v.

v každé větší vsi: „[Hospodský] nemá tomu místo dáti, aby obojí pohlaví, vzlášť svobodné osoby se koutkovaly, neb veřejně k pohoršení se objímaly, aneb docela nočně spolu obcovaly. Hospodský, pokudž Božího požehnání chce oučasten býti, nemá v svém příbytku trpěti a přeslejšati klení, rouhání proti Bohu, na cti utrhaní, nestydaté písně a řeči a tomu podobné věci. Nemá žádných podezřelých lidí u sebe zdržovati, tím méněji od takových kradené věci kupovati aneb v zástavek bráti. Též o to má péči míti, by veřejné schůzky, tance, šenkování etc. přes čas od vrchnosti sobě uložený neprodloužil, nebo tenkrát, když obžerství mozek a rozum zmate, největší hříchové se páchají.“²⁴⁶ Za stejně nebezpečná místa jako hospody pak považoval Kořiska i selské světnice, stodoly a chlévy či humna a meze, jež sváděly mládež k nočním toulkám: „Běda tedy těm, kteří na svém gruntě zloděje, lotry, kurvy a souložnice, kacíře, bludné knihy, nestydaté schůzky a jiné neřesti při celonočních muzikách, ožralství a vejskání, též při noční práci, přídle, etc., kde se schází rozpustilé oboje pohlaví, netoliko proti zemskému, ale i božskému přikázání, s folkem a s vědomostí svou trpí...“²⁴⁷ S bolestí pak Kořiska pozoroval, když děti spávaly společně s rodiči a zejména pak když spolu v chlévech, stodolách a senících či venku na bělidle²⁴⁸ nocovala mládež obojího pohlaví.²⁴⁹

Krom nemravných zvyků si Kořiska všimal i nejrůznějších pověr, jichž ve svých „Pravidlech“ uvádí více než tři desítky, přičemž, odlišuje ty, jež „nepochází od Boha, ani od Církve, ani od své přirozenosti, nýbrž od samého zlého ducha,“ a skrze d'ábelskou moc mohou skutečně účinkovat, od těch, „které více sprostnosti lidské nežli k zlému oumyslu připsané býti mohou.“²⁵⁰ Když však vypisuje jednotlivé pověrečné praktiky, většinou nerozlišuje, do které z těchto dvou skupin patří a neváhá tak vedle sebe uvést zaklínadla k ochranění dětí či dobytka, magické hledání pokladů, míchání lektvarů lásky a neviditelnosti i skutečné uzavření smlouvy s d'áblem; tak pestré je pro něj d'áblovo šálení. Svůj útok na lidové pověry Kořiska, tkvící pevně v duchovním světě baroka, vede ze stanovisek, jež jsou sice ortodoxní, avšak světu lidové magie velice blízká. Podle Kořisky je například bezbožné doufat při nošení růžence či odpustkového srdíčka v dlouhý život nebo hmotný zisk, avšak proti „čárám a všelikým oukladům d'ábelským“ mají tyto předměty jistou moc.²⁵¹ Stejně jako život barokních

²⁴⁶ [KOŘISKA, Jan]: *Duchownj Wyborná(!) Prawidla...* Olomouc : Josefa Terezie Hirnleová : faktor Martin František Karlecký, [1761-1772], s. 265 - 266.

²⁴⁷ Tamtéž, s. 218 – 219.

²⁴⁸ MZA, fond B1, sig. R 11 kart. 1264,, fol. 3v – 4r.

²⁴⁹ Chlévy, stodoly, seníky či body v polích, určené k hlídání obilí, představovaly v 18. století místa, kde zřejmě nejčastěji docházelo k mimomanželskému pohlavnímu obcování. ČECHURA, Jaroslav. *Sex v době temna: sexuální život na českém jihu v prvním století Schwarzenberků (1660-1770)*. V Praze: Rybka Publishers, 2015, s. 148 – 155.

²⁵⁰ [KOŘISKA:] *Prawidla*, s. 278, 281.

²⁵¹ Tamtéž, s. 284.

venkovanů, proti jejichž pověrečným praktikám Kořiska brojil, je i jeho vlastní vlastní svět naplněn magií a lze se v něm setkat s anděly i d'ábly.

Ve svém úsilí o mravnost si byl Kořiska stejně jako v boji proti kacířství vědom toho, že jeho vlastní síly zdaleka nestačí: několikadenní misionářův pobyt sotva mohl kdekoliv zvrátit zavedené pořádky. Své postřehy tedy ve stížnostech a návrzích sděloval konsistoři i světským úřadům, jednou dokonce samotné císařovně Marii Terezii. Výsledkem však vždy bylo nanejvýš další z řady bezúčinných, a proto neustále opakovaných nařízení na podporu počestného života.²⁵² Navzdor veškeré snaze mravokárců však v hospodách písňe jako „*Hrajte nám muziky pěkně, my máme peníze v pekle...*“ zněly tak dlouho, dokud nad nimi nezvítězila všemocná čarodějka – móda.

Úspěšnější byl misionář ve své péči o žebráky a jiné potulující se osoby, které často tvořily nesezdané páry, neboť žily mimo dohled duchovních. Kořiska je častokrát usvědčil z takového hříšného soužití a následně požádal biskupskou konsistoř o povolení je oddat. Konsistoř pak dopsala farářům, do jejichž obvodů dotyční oficiálně patřili, aby zjistila, nebránili uzavření manželství příbuzenství či předchozí sňatek. Jakmile dorazil souhlas konsistoře, dotyčné osoby pak oddal buďto sám Kořiska, nebo pověřený farář. Leč musely to být neveselé svatby.²⁵³ Svou misii Kořiska prováděl rovněž u vojenských posádek – avšak o tom víme jen tolik, že si v Olomouci nechával vázat stovky exemplářů jakési „*vojenské knížky*“, která už dnes není k nalezení.²⁵⁴

Nemravnost však Kořiska nepranýřoval jen u prostých venkovanů, nýbrž byl ochoten se postavit i proti závažným nešvarům, jimž trpěli ostatní kněží. Na několik z nich žaloval u konsistoře, nejčastěji pro to, že se oddali opilství: alkoholismus totiž dlouho bývalo vůbec nejčastějším důvodem, proč byli duchovní trestáni.²⁵⁵ Většinou se Kořiskova udání ukázala být dobře odůvodněna a dotyčného kněze pak stihl zasloužený trest. Tak byl farář z Netína, jenž byl opilcem a hostil u sebe tři osoby ženského pohlaví (byť patřily k rodině, která faráři pomáhala při žních), po prošetření misionářova udání poslán do kláštera na čtrnáctidenní duchovní cvičení. Administrátor v Liptále pak byl dokonce i se svým kaplanem odvolán, neboť

²⁵² ZÍBRT, Čeněk. *Jak se kdy v Čechách tancovalo: Dějiny tance v Čechách, na Moravě, ve Slezsku a na Slovensku od nejstarší doby až do konce 19. století se zvl. zřetelem k dějinám tance vůbec*. 2. vyd. Praha: SNKLHU, 1960, s. 240 - 241.

²⁵³ Např. svatba Jana Vojtka, tuláka původem z vojenské rodiny, s tulačkou Marinou Haberníkovou v Míkulovském děkanátě. ZAO, pobočka Olomouc, fond ACO, kart, 178, kons. prot. 4. 1. 1765 (č. 11)

²⁵⁴ „*Soldaten Büchel*.“ MZA, fond B 1 – Gubernium, kart. 1606, fol. 536r.

²⁵⁵ JONOVA, s. 89 – 103.

si oba tvrdou práci na valašských kopcích ulehčovali pitím.²⁵⁶ Pro kněze na farách tedy nekompromisně horlivý Kořiska mohl představovat nebezpečí. Proto například farář v Dambořicích v době, kdy se Kořiska přiblížil k jeho farnosti, konsistoř preventivně ujistil, že se ve vsích, jež mu byly svěřeny, nenacházejí žádné osoby podezřelé z kacírství, ačkoliv to byla lež.²⁵⁷ Mnozí kněží však Kořiskovo úsilí vítali, a to navzdory tomu, že to na jejich péči o duše farníků nevrhalo dobré světlo: takto mu v počátcích jeho misie pomohla příznivá dobrozdání děkanů z Telče a Dačic, v jejichž okrscích nabyl Kořiskův hon na tajné nekatolíky vůbec největšího rozsahu.²⁵⁸ Jakmile uplynula první léta Kořiskovy misie, zdá se, že si mladý misionář u duchovenstva získal jistý respekt a i ti kněží, které jeho příchod nijak nepotěšil, mu vždy alespoň poskytli přístřeší a nebránili mu ve svých farnostech působit.

Hlavním Kořiskovým úkolem bylo pátrat po tajných nekatolicích a jejich knihách, leč jeho misie sestávala i z mnoha jiných činností, volených podle toho, na jakém místě zrovna působil. Mnoho z toho, co Kořiska na svých cestách prováděl a oč se snažil, patrně nikdy nebylo písemně zaznamenáno; i bez toho je však obraz misie velice plastický. Zahrnuje i množství činností, jež vyžadovaly aktivní spolupráci lidu, například kajícná kázání či sloužení mší za stipendium. Většina z těch, s nimiž se Kořiska na svých cestách setkal, neměla žádný důvod se mu vyhýbat a mnoha lidem jistě setkání s misionářem přineslo vítané duchovní obcerstvení. Podobně pestrou náplň činnosti lze pozorovat i u ostatních moravských misionářů 18. století, tedy příslušníků jezuitského řádu, kteří působili na trvale zřízených misijních stanicích: misionář Karel Kulich, sloužící přes 25 pětadvacet let na Starém Hrozenkově, na odlehlých kopanicích často nahrazoval faráře a spíše než tajným nekatolíkům, s nimiž žil v jakési tiché shodě, musel vzdorovat lidovým pověrám, jež pak se zaujetím zaznamenával do svého deníku.²⁵⁹ Pro tajné nekatolíky pak mohl být horlivý farář či kaplan větším postrachem než některý z misionářů Kulichova ražení – a celé poslední generace těchto „*apoštolských mužů*“ v moravském markrabství byla z téhož těsta.²⁶⁰ Není tedy divu, že mnozí z misionářů, včetně obou Kořiskových adjunktů, se po zrušení misí bez potíží zařadili do duchovní správy, někteří

²⁵⁶ ZUBER, *Původci*, s. 165.

²⁵⁷ ZAO, pobočka Olomouc, fond ACO, kart. 178, kons. prot. 15. 3. 1765 (č. 14)

²⁵⁸ Tamtéž, kart. 166, kons. prot. 23. 3. 1762 (č. 40).

²⁵⁹ POLÁK, Antonín. Pověry kolem starého Hrozenkova z r. 1752. *Český lid*, V Praze: Nákladem F. Šimáčka. roč. 13 (1904), s. 379 - 380.

²⁶⁰ Tento závěr platí pouze pro Moravu, kde jezuitští misionáři sloužili někdy i po celá desetiletí na své stanici a mohli se velmi dobře sžít s tavním prostředím. V Čechách, kde byla fluktuace misionář, kteří zdaleka nepatřili do jezuitského řádu, výrazně čtenější, to nelze předpokládat.

dokonce i na stejném místě, kde předtím působili jako misionáři. Abychom cele porozuměli Kořiskovu rozmanitému světu, je třeba pojednat ještě o jedné záležitosti, která se už beztoho mnohokrát vkradla do výkladu o jeho misijní práci: jedná se o Kořiskovy knihy.

2. 2. Veslo duchovní

„...K kterémužto cíli a konci pečoval jsem tobě v tom nebezpečném světa plování následující pravidla, k ctnému živobytí sloužící, na způsob vesla představití, dokavád se nepřiplavíš k břehu běh tvého života skončujícím.“

Kořiska: Duchovní výborná pravidla

Klíčovým zdrojem duchovního života tajných nekatolíků byla kniha, která pro ně samé i pro jejich pronásledovatele představovala důležitý symbol jejich víry. Proto je například Antonín Koniáš často nazývá „*harfenisty*“ podle exulantského kancionálu „*Harfa nová*“²⁶¹ a za slovem „*perlínčané*“, jež používá kronikář Vavák, nejspíše stojí vedle sympatií k pruskému králi i ilegální dovoz knih z berlínské tiskárny.²⁶² Jen někteří z tajných evangelíků se setkávali s predikanty, podnikajícími nebezpečné cesty napříč českými zeměmi, nebo sami vážili několikadenní pěší pout', aby se zúčastnili evangelické bohoslužby v Uhrách, ve Slezsku či v Sasku. Ostatním k nasycení jejich duchovní lačnosti sloužilo pouze psané slovo, ať už ho zvládli sami číst, či jen naslouchali jeho hlasitému předčítání.²⁶³ Pro rekatolizační misionáře nebylo těžké si uvědomit, jakou rozhodující roli četba v životě tajných nekatolíků hraje, a snažili se tedy mezi lid šířit katolickou duchovní literaturu, aby ti, jimž byly nekatolické knihy odňaty, jen nečekali na další dodávku zapovězené četby.²⁶⁴ Svým obsahem se literatura šířená misionáři držela ve dvou základních liniích: buďto se jednalo o polemické spisy, snažící se čtenáře přesvědčit o správnosti katolické víry, nebo to byla duchovní literatura obvyklých žánrů (kancionály, postily či modlitební knížky), jež měla nahradit podobné nekatolické knihy. Druhá varianta se postupem času ukázala být výhodnější, jak dokládá příklad nejznámějšího rekatolizačního misionáře Antonína Koniáše, jehož nejúspěšnějšími díly se krom známého „*Klíče*“ stala postila a kancionál, ačkoliv vydával také polemické spisy. V Čechách byla distribuce knih misionáři výrazně rozvinutější než na Moravě: o vydávání české náboženské

²⁶¹ NEŠPOR, *Náboženství na prahu nové doby*, s. 173

²⁶² Viz VAVÁK, František Jan a SKOPEC, Jindřich, ed. *Paměti Františka J. Vaváka, souseda a rychtáře Milčického z let 1770-1816. Kniha první, (Rok 1770-1783). Část I, (1770-1780)*. V Praze: Dědictví Sv. Jana Nepomuckého, 1907, s. 42.

²⁶³ Viz KOBLÍŽEK, Vladimír: Český venkov a kniha. Příspěvek k poznání názorů i jazyka venkovského obyvatelstva severovýchodních Čech v první polovině 18. století. In: LUNGA, Radek, ed., PETRBOK, Václav, ed. a TYDLITÁT, Jan, ed., *Východočeská duchovní a slovesná kultura v 18. století : sborník příspěvků ze symposia konaného 27. - 29.5. 1999 v Rychnově nad Kněžnou*. Boskovice: Albert, 1999 s. 92-102.

²⁶⁴ ČORNEJOVÁ, Ivana a VLNAS, Vít. *Tovaryšstvo Ježíšovo: jezuité v Čechách*. Praha: Mladá fronta, 1995, s. 192.

literatury tam od roku 1670 pečovalo *Dědictví sv. Václava* a i mimo to byli jezuitští misionáři zásobováni českými i německými knihami ze své řádové tiskárny.²⁶⁵ Na Moravě lze ovšem až do začátku Kořiskova působení rozdávaní knih misionáři sledovat jen sporadicky.²⁶⁶

Důležitost distribuce katolických knih pocítil Kořiska již v počátcích svého misijního působení. V roce 1760, dva roky po svém odchodu z Nového Města na Moravě, se schválením konsistoře vydal knížku rozjímání, modliteb a písní, nazvanou „*Výborná duchovní pravidla*“,²⁶⁷ která čtyři roky nato vyšla i v němčině jako „*Auserlesene geistliche Übungen*“. Vydání v druhém zemském jazyce bylo motivováno tím, že misionář působil i v německojazyčných oblastech; jde pak o jedinou z Kořiskových knih, jejíž německá varianta je doložena a dochovala se do dnešních dnů. Následovalo vydání historicko-polemického traktátu „*Starožitnost katolické víry*“ (1761), po níž misionář vydal své nejrozsáhlejší dílo, dvoudílnou lidovou postilu (1763 a 1764). Pak už z jeho pera vyšel jen na samém sklonku jeho misijního působení krátký „*Vejtah z Písma svatého*“ (1775). O okolnostech vydání postily a „*Vejtahu*“ bude ještě řeč. Nejúspěšnější z těchto knih se ovšem ukázala být ta nejstarší, tedy „*Duchovní výborná pravidla*“, která byla během Kořiskova misijního působení vydána přinejmenším devětkrát v české a třikrát v německé variantě.

Kořiska své knihy psal ve zjevném spěchu, aniž by u toho měl k dispozici byť i jen průměrnou farní knihovnu. Dost možná své rukopisy spolu s několika málo knihami, z nichž při svém spisování čerpal, vozil během misie s sebou a psaní se věnoval ve volných chvílích. Větší část textu „*Pravidel*“ a postily nepochází z Kořiskovy hlavy, nýbrž je opsána z několika jiných knih, nejčastěji ze spisů Antonína Koniáše a obsáhlých komentářů v Bibli svatováclavské, z odkud Kořiska mnohdy přejímá celé kapitoly. Duchovní písně na konci „*Pravidel*“ pak pocházejí z rozličných kancionálů a kramářských tisků.²⁶⁸ „*Starožitnost katolické víry*“ pak kromě

²⁶⁵ Viz SVATOŠ, Martin. Kontrola četby a distribuce náboženských knih při lidových misiích a misijní knížky v 18. století. In: ČORNEJOVÁ, Ivana, ed. *Úloha církevních řádů při pobělohorské rekatolizaci: sborník příspěvků z pracovního semináře konaného ve Vranově u Brna ve dnech 4.-5.6.2003*. V Praze: Univerzita Karlova, 2003, s. 363 – 384.

²⁶⁶ Katolické knihy rozdával například jezuitský misionář Karel Kulich na Starém Hrozenkově. ZDRÁHAL, František. Posledních čtyřicet let v koleji jezuitské v Uherském Hradišti, *Sborník historického kroužku*, roč. 1 (1893), V Praze: Družstvo „Vlast“, s. 40 – 97, s. 85.

²⁶⁷ Jedná se o misijní knížku, kterou Rudolf Zuber považoval za ztracenou. ZUBER, *Osudy* II, s. 416. Určení Kořisky coby autora „*Pravidel*“, „*Starožitnosti*“ a „*Vejtahu*“ je zřejmé na základě pramenů i pro uvedení autora jako „*církevního stavu petrinského duchovního na ten čas v Markrabství moravském missionaria*“, což odpovídá jedině Kořiskovi, který byl do roku 1770 jediným světským knězem, jenž na Moravě působil jako misionář.

²⁶⁸ Například „*Píseň k pokání zbuzující z ohledu Kristového umučení*“ vyšla jako kramářský tisk v Jindřichově Hradci okolo roku 1750, „*Píseň, v nížto duše kající a jako Magdaléna plačící dle písních Šalamouna hledá Krista Ježíše, svého ztraceného ženicha*“ vyšla v Litomyšli roku 1735, „*Píseň duše soužené v kříži*“ pochází z Koniášovy „*Cytary*“ a „*Píseň o marnosti světa*“ se nachází v „*Pravé katolických rodičů, vrchností, hospodářů, dítek i čeládky moudrosti*“, opakovaně vydávané v Praze.

Koniášových polemik čerpá i z kroniky Hájkovy a Beckovského. Citace náročnějších, latinsky píšících autorů, jsou téměř vždy převzaty z výše zmíněných děl, jejichž jezuitští autoři měli pro intelektuální práci nepoměrně lepší zázemí než potulný misionář Kořiska. V duchu dnešních literárních zvyklostí ovšem Kořiskovým spisům neoriginalitu vyčítat nemůžeme: cílem veškerého jeho spisování byla spása duší; vše, co k jejímu dosažení vytvořili starší autoři, tedy misionář považoval za obecné vlastnictví, kterého se každý další spisovatel může zhostit. Ostatně, krom postily Kořiska všechny své knihy vydal anonymně jako dílo „*od jednoho církevního stavu petrinského duchovního na ten čas v Markrabství moravském missionaria*“. Otázka autorství se mu zde skutečně nezdála být podstatnou.²⁶⁹

Své knihy vydával Kořiska vlastním nákladem postupně v několika tiskárnách, vždy co nejbližší místům, kde zrovna působil. Během své cesty Moravou od Žďáru podél hranice s Čechami a Rakousy dále na východ tedy knihy nechal tisknout postupně v Brně, Znojmě, Olomouci, Skalici a Opavě: jednalo se o nenáročné tisky, které mohly bez obtíží vznikat v každé tiskárně, jež vydávala knihy. Oblast, v níž misie zrovna působila či zanedlouho měla působit, určovala také jazyk, v němž Kořiska dával „*Pravidla*“ do tisku: chystal-li se zamířit mezi Němce, objednal si je v německé variantě. Jejich obvyklý náklad čítal dva až tři tisíce kusů,²⁷⁰ a na svou dobu byl tedy velice rozsáhlý. Postila vyšla v nákladu „*skoro tři tisíc kusů*“ a dostala Kořisku do takových finančních nesnází, že mu po vydání prvního ze dvou dílů scházelo k jejímu dokončení celých 200 zl., tedy částka jen o málo menší, než kolik později čítala misionářova celoroční mzda.²⁷¹ Celkově tedy Kořiskova misie za sedmnáct let dostala do oběhu přinejmenším třicet tisíc knih, z čehož většinu tvořila různá vydání „*Duchovních výborných pravidel*“.

Vytištěné knihy nechával Kořiska vázat u knihvazačů dílem v místě tisku, kde se jich díky tiskárnám mohlo uživit nejvíce, dílem pak v jiných městech, jež ležela blíže aktuálnímu působišti misie: například při Kořiskových cestách po Vysočině byly knihy tištěny v Brně a Znojmě, leč vázány byly kromě těchto dvou měst také v Třebíči, v jejímž okolí byla misie nejaktivnější.²⁷² Patrně na formanských vozech či poté s výpomocí venkovanů na trakařích

²⁶⁹ „Za modlitebními a rozjímavými knihami pochopitelně stojí konkrétní autoři, již ovšem svá díla vytvářejí v duchu tehdejšího pojetí autorství. Autor je často adaptátor předlohy nebo kompilátor, sestavující nový celek z již existujících textů, také proto mnohdy tiskne své knihy anonymně.“ MALURA, Jan. *Meditace a modlitba v literatuře raného novověku*. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, 2015, s. 28.

²⁷⁰ MZA, fond B1, Gubernium, kart. 1606, 526v.

²⁷¹ ZAO, pobočka Olomouc, fond ACO, kart. 174, kons. prot. 16. 1. 1764 (č. 14).

²⁷² Doložené je vázání Kořiskových knih v Brně, Znojmě, Třebíči, Uherském Hradišti, Lipníku nad Bečvou, Krnově, Novém Jičíně, Opavě, Kroměříži, Holešově, Hulíně, Olomouci a ve Velké Bystrici. Dozvídáme se to z akt, vzniklých v Kořiskově sporu s olomouckými knihvazači. (Viz kap. 3. 1.)

nechával misionář knihy dopravit na potřebná místa, kde bývaly dočasně uskladněny na farách a u kantorů.²⁷³ Aby takováto distribuce knih mohla probíhat, vedl Kořiska rozsáhlou korespondenci s tiskaři, knihvazači a kněžími, a také se svým vlastním bratrem, jenž mu z rodinného gruntu v Kateřinkách pomáhal jako obchodní agent v Opavě.²⁷⁴

Kořiska své knihy na rozdíl od jezuitských misionářů působících v Čechách nerozdával jen zadarmo, ale těm, o jejichž pravověrnost neměl obavy, je rovněž prodával. Snad k tomu i používal zákristie kostelů, jak se o tom dočteme v jedné z denunciací na jeho osobu.²⁷⁵ Vzhledem k tomu, že prvních sedm let své misie nepobíral žádný plat, a přesto v této době financoval sedm vydání svých knih, je jasné, že je musel i prodávat. Jakmile mu byl později plat připsán, chápal ho spíše jako další prostředek k vydávání knih, jež při velké četnosti nákladů muselo často představovat poměrně riskantní investici.²⁷⁶ Celkově lze tedy říct, že kniha stála v středu působení misie a Kořiska ve své době patřil mezi největší distributory náboženské literatury na Moravě.

Při pročitání Kořiskových knih se čtenář nemůže ubránit otázce, co vypovídají o autorově osobnosti. Mnoho svůdných teorií však hubí poznání, že Kořiska většinou není originálním autorem, nýbrž komplitém. Alespoň některé rysy Kořiskovy osobnosti však lze v jeho knihách vytknout. Jelikož postila, tu více, tu méně, sleduje pořad nedělních a svátečních čtení z evangelia a pevná struktura „*Starožitosti katolické víry*“ a „*Vejtahu z Písma svatého*“ nedává autorovi mnoho prostoru se osobitě projevit, lze o Kořiskovi nejvíce říci na základě „*Duchovních výborných pravidel*“. Jedná se o knihu, jež je z většiny tvořena texty určenými k rozjímání a duchovnímu vzdělávání čtenářů, po nichž vždy následuje krátká modlitba. Na konci spisu se pak nachází stručný katechismus v obvyklé dialogické formě a několik duchovních písní. „*Pravidla*“ nepřekypují tak jako díla starších, vrcholně barokních autorů rozvířenými barvami, jež by nakonec s radostnou důvěrou vplynuly v nebeskou modř, leč nejsou ani na způsob oblíbených „*Nebekličů*“ sbírkou lidových modliteb, které lze dlouze přemumlávat bez sebemenšího pohnutí svědomí. V pozadí sice stále stojí jistota neporušeného, středověce jednoznačného světa víry, jež nejvíce promlouvá v Kořiskově alegorickém výkladu

²⁷³ Doprava knih na trakaři je explicitně zmiňována, stejně jako jejich skladování ve školách a na farách. MZA, fond B1, Gubernium, kart. 1606, 527r.

²⁷⁴ Zlomky např. tamtéž, fol. 697r – 699r.

²⁷⁵ ZAO, fond Královský úřad Opava, kart. 647, i. č. 901.

²⁷⁶ ZAO, pobočka Olomouc, fond ACO, kart. 175, Ad protocollum 27. 7. 1764 (č. 2G).

mešní oběti,²⁷⁷ leč autor v tomto světě namísto milosti a bezpečí nalézá ponejvíc už jen strach z věčných trestů pro hříšníky. Ústředním tématem knihy je posmrtný osud člověka a zejména hřích, který ho v každém okamžiku pozemského života ohrožuje. Jako Kořiska při své misijní práci trnul úzkostí, když se setkával s dušemi, jež dle jeho mínění dobrovolně směřovaly vstříc věčnému zatracení, tak i při psaní „*Pravidel*“ jako by procházel krajem, jenž je stížen krutou nemocí a jen málokdo z něj dovede uniknout. Dočasná muka očistcová i věčné utrpení v pekle jsou vždy na dosah ruky, kdežto cesta pokání je náročná a nepravděpodobná: „*Bůh pro všední hříchy dopouští v životěездеjším těžká pokušení, škody, nemoce, ohně i náhlou smrt. V budoucím pak životě každý, kdo všechny nejmenší neřesti kajících neshladí, nevypravitedlným trápením podroben bude a mnohem bolestnější muky, než všickni mučedníci neb zločinci snášeli, trpěti musí.*“²⁷⁸ Z takovýchto náboženských představ pak snadno plyne pocit výlučnosti: ten, kdo je jimi nadán, se často stává osamělým bojovníkem proti celému světu, jenž v jeho očích bez rozmyslu spěje ke zkáze. Po většinu dějin západního křesťanství – od sv. Augustina po baroko – žilo takto smýšlejících lidí mnoho. V Kořiskově době však bylo stále těžší brát tuto úzkost opravdu vážně.²⁷⁹

Kořiskova skutečná povaha však nakonec zůstává sotva poznatelnou a nebýt toho, že jsou zaznamenány mnohé z jeho skutků, ani jeho knihy by mnoho říct nedovedly. Z jeho pravidelné misijní korespondence s biskupskou konsistoří, ve které popisoval, co a proč na svých cestách podnikal, se dodnes zachoval jediný velmi stručný list, a již zmiňovaná zpráva brněnského krajského hejtmana Schmelzdorfa je nakonec nejrozsáhlejším dokumentem pojednávajícím o Kořiskově povaze. Nakonec zbývají ještě výroky Valachů, vyslychaných roku 1777: misionář je líčen jako vstřícný člověk, hovořící k „sprostným sedláčkům“ jako typický starší kněz: „*Milý holečku, jenom co tři dědiny tudy ještě odpravím, hned tam přijdu a spořádám vás, a kdyby některý hoferek byl katolickej víry...*“²⁸⁰ Snad to ale byla jen maska, kterou si misionáři nasadili, aby uspěl jejich tehdejší podivný záměr. Necht' tedy za kněze Jana Kořisku opět hovoří jeho skutky.

²⁷⁷ „*Ministranti dva při mši svaté znamenají dva anjele, jako v Starém zákoně byli u archy dva cherubínové. Přisoupení kněze k oltáři s kalichem ukazuje Krista pána přijítí na svět, aby kalich utrpení pil...*“ [KOŘISKA:] *Pravidla*, s. 85.

²⁷⁸ Tamtéž, s. 275.

²⁷⁹ DELUMEAU, s. 311 – 317.

²⁸⁰ Výslech Martina Kovandy z Hošťálkové, Uh. Hradiště, 24. 6. 1777. MZA, fond B1, Gubernium, kart. 1641, fol. 46r.

2. 3. Vývoj misie

*„Kdo to chodí po mém dvoře,
dělá se mi za šafáře?“*

Moravského lidová píseň

Za šest let Jan Kořiska kruhovým pohybem, jenž vedl od Kunštátu a Nového Města přes Třebíčsko, Telčsko a Dačicko až k Moravským Budějovicím a Jevišovicím, prošel a propátral celou moravskou část Vysočiny. Jeho spory s místními kněžími, kteří už proti dekretům z olomoucké konsistoře, jimiž se Kořiska prokazoval, nemohli nic namítat, utichly a faráři naopak s misionářem spolupracovali a poskytovali mu pro jeho práci zázemí.²⁸¹ I biskupská konsistoř mohla být spokojena, když jí z míst, kde Kořiska působil, jeden za druhým přicházely protokoly z výslechů venkovských kacířů a seznamy zabavené literatury. Ti, u nichž misionář zakázané knihy našel, skládali katolické vyznání víry a mnohdy také končili ve vrchnostenských arestech či dokonce na špilberské pevnosti. Pro duchovní i venkovské laiky v olomoucké diecézi se Kořiska stával známou postavou.

Úspěšná misie však stále trpěla potížemi: Kořiska od chvíle, kdy opustil skromné kaplanské místo v Novém Městě na Moravě, nepobíral žádný plat, jedl a nocoval na cizích farech či v selských staveních, a jinak žil z milodarů a z prodeje svých knih – zisk zřejmě nebyl velký, neboť jakmile přišla do tisku rozsáhlá postila, musel Kořiska žádat o finanční podporu.²⁸² Další problém viděl také v nedostatečnosti vlastních sil pro tak rozsáhlý úkol, jakým bylo procestovat a prozkoumat celou olomouckou diecézi, sahající tehdy od Jihlavy a Telče až po Opavu a Ketř, ležící až na pruském území. Bez ohledu na finanční problémy tedy usiloval o to, aby byli v diecézi ustanoveni další potulní misionáři.

Se snahou zlepšit své postavení Kořiska čekal na dobu, kdy bude mít šanci zapůsobit na biskupské úřady. Taková chvíle se naskytl na jaře roku 1763: nejenže měl misionář za sebou mimořádně úspěšné působení na Vysočině, nýbrž také právě dopsal svou dvoudílnou postilu, již se s podtitulem *„Bloudícím k vejstraze, věrným pak křesťanům k potěšení“* chystal vydat tiskem. V květnu byl konsistoří schválen její první díl²⁸³ a ještě téhož roku byl dán do tisku,

²⁸¹ ZA Opava, pobočka Olomouc, fond ACO, kons. prot., passim.

²⁸² ZAO, pobočka Olomouc, fond ACO, kart. 174, kons. prot. 16. 1. 1764 (č. 14).

²⁸³ KOŘISKA, Jan. *Postylla, Aneb: Weyročnj Weytahowé na wssecky Nedělnj, a Swátečnj Ewangelia; Mnohými Pjsma Šw. Důwody, též Swatých Otcůw Swědectwj, poterzený, a konečně wraucným k Bohu Wzdychnutjm*

druhý díl pak získal aprobaci v září, avšak pro potíže s financováním vyšel teprve během následujícího roku. Postilu nechal Kořiska tisknout v Olomouci, jež byla daleko od jižní Moravy, kde tehdy působil,²⁸⁴ a jako jedinou ze svých knih ji vydal pod svým plným jménem: očividně chtěl zaujmout konsistoř.

Po schválení prvního dílu postily Kořiska sepsal list, adresovaný osobně olomouckému biskupu Hamiltonovi, v němž líčil zásluhy své misie a žádal, aby k ní byli přiděleni další dva kněží.²⁸⁵ Biskup i konsistoř, která se měla k věci vyjádřit, však odmítli posílat další kněze k misionáři, který neměl zajištěn ani vlastní plat, a postrádali ochotu věnovat misii jakékoliv finanční prostředky. Stejně tak konsistoř odmítla rok předtím přijmout návrh na ustanovení tří jezuitských a tří františkánských potulných misionářů, s kterým přišel nám již známý brněnský krajský hejtman Schmelzorf.²⁸⁶ Raději se spokojila s činností jezuitů na trvalých misijních stanicích, kteří za své apoštolské dílo nežádali z biskupské pokladny ani groš. Žádost o přidělení platu byla tedy zamítnuta, a tím bylo rozhodnuto i o tom, že k ustanovení dalších misionářů nedojde.²⁸⁷

Začátkem následujícího roku 1764 Kořiska zaslal konsistoři memoranda děkanů z Dačic a Telče, svědčící o záslužnosti jeho práce v odlehlých částech diecéze, avšak ani to biskupský úřad nepřesvědčilo, aby se zasadil o rozšíření misie.²⁸⁸ Změnu přinesl až zásah zemského gubernia, které na Kořiskovu žádost osobně dopsalo biskupovi do Kroměříže.²⁸⁹ Konsistoř se sice úspěšně ubránila pokusům o navýšení počtu misionářů, avšak na biskupův příkaz byl Kořiskovi vyměřen roční plat 260 zlatých, jenž měl být pokryt příjmy z prodeje katalogů duchovenstva a z poplatků, jež konsistoř vybírala za korespondenci s Římem.²⁹⁰ Od té doby začal být Kořiska uváděn jako misionář pro celou diecézi, ač tento titul nepřinesl žádnou hmatatelnou změnu v jeho činnosti.²⁹¹ Biskup, jenž dovedl být velkorysejší než jeho konsistoř, přikázal také jednorázově věnovat 300 zl. na dotisk Kořiskovy postily, avšak jelikož byly tehdy

okrásslený; Na Dwa Djlj Blandicým k Wegstraze, wěrným pak Křestianům k Potěssenj, s Přidánjm některých Cýrkewnjch Obyčegů, aneb Ceremonji, z rozličných Spisowatelůw sebrany. Djl Prwnj, Od prwnj Neděle Adwentnj, až do poslednj po Swatým Duchu. Olomouc: Jozefa Hirnlová, 1763, nestr.

²⁸⁴ ZAO, pobočka Olomouc, fond ACO, kart. 170, 171, 174, 175, passim.

²⁸⁵ Tamtéž, kart.171, ad protocollum 27. 7. 1763 (lit. 2G).

²⁸⁶ ZUBER, *Osudy II*, s. 429.

²⁸⁷ Holomčíkův referát v této věci není dochován ani v podobě výtahu, avšak jelikož po jeho zaznění Kořiska dále usiloval o získání pravidelného platu, je zřejmé, že prvotní rozhodnutí konsistoře bylo zamítavé. ZAO, pobočka Olomouc, fond ACO, kart. 174 kons. prot. 7. 7. 1763 (č. 20).

²⁸⁸ ZAO, pobočka Olomouc, fond ACO, kart. 174, kons. prot. 20. 3. 1764 (č. 5).

²⁸⁹ Tamtéž, kart.171, ad protocollum 27. 7. 1763 (lit. 2G). Gubernium adresovalo biskupovi mnohem více písemností, než bylo nutné, a dávalo tak najevo své pohrdání olomouckou konsistoří.

²⁹⁰ Tamtéž, kart. 175, ad protocollum 26. 1. 1765 (lit. A).

²⁹¹ ZUBER, *Původci*, s. 165.

už oba díly dokončeny, nelze říct, co se s penězi nakonec stalo.²⁹² Opět tedy Kořisku, zchytralého a neodbytného, zemské úřady podpořily v zápase s biskupskou konsistoří, jež jen málokdy slevila ze své opatrnosti.

Úmysl získat další misionáře však Kořiska nikdy neopustil, ačkoliv dlouhých pět let v tomto směru na konsistoř nedotíral. K nové iniciativě ho přimělo až setkání s mladým knězem Petrem Jiříčkem, k němuž došlo někdy v průběhu roku 1769 na Slovácku. Kořiska tehdy zavítal do farnosti Velká nad Veličkou, kde ke svému zděšení poznal, že množství tamních farníků katolickou víru pouze předstírá.²⁹³ Nejspíše pak cestoval i po okolních farnostech, a v Hroznové Lhotě, jež je od Velké nad Veličkou vzdálena asi dvě hodiny chůze, se setkal s tamějším lokálním kaplanem Petrem Jiříčkem, toho času třicetiletým. Jiříček byl rodákem z poddanského městečka Kunovic, v Olomouci studoval filosofii a teologii a tamtéž obdržel kněžské svěcení. Svou kariéru zahájil jako kooperátor v Blatnici pod Svatým Antoníkem a po čtyřech letech se stal lokálním kaplanem v nedaleké Hroznové Lhotě.²⁹⁴ Obyvatelé Blatnice i Hroznové Lhoty byli z naprosté většiny pravověrní katolíci, leč nedaleko za hranicemi obou těchto farností už ležela místa, kde „kacířský kvas“ bujel stejně živě jako ten vinný.²⁹⁵ Mladý kněz, podle všeho schopný a vzdělaný, se mohl těšit na slibnou kariéru na farách lichtenštejnského patronátu, leč setkání s Kořiskou ho přimělo, aby se s těmito vyhlídkami rychle rozloučil a vydal se na nejistou cestu, jež ve věku rozumu čekala potulného misionáře.²⁹⁶ Nebyla žádná naděje, že by v dohledné době mohl získat vlastní plat, leč právě vidina života „z Boží ruky“ ho zřejmě lákala. Sepsal tedy žádost o jmenování druhým misionářem, a předal ji Kořiskovi, jenž ji pak odeslal do Olomouce na biskupskou konsistoř.²⁹⁷

Veselský farář Kromer, do jehož farnosti lokálie v Hroznové Lhotě patřila, s Jiříčkovým rozhodnutím souhlasil, a okamžitě měl po ruce kandidáta na uvolněné místo.²⁹⁸ Leč konsistoř prvně odmítla přijmout dalšího misionáře, neboť mu, jak všichni právem očekávali, nebylo možné zajistit řádnou mzdu.²⁹⁹ Kořiska však přislíbil, že bude Jiříčka živit z vlastních prostředků, a konsistoř nakonec souhlasila se jmenováním mladého kněze „*misionářovým*

²⁹² ZAO, pobočka Olomouc, fond ACO, kart. 174, kons. prot. 20. 3. 1764 (č. 5).

²⁹³ Tamtéž, kart. 195, kons. prot. 19. 2. 1770 (č. 19).

²⁹⁴ ZUBER, *Původci*, s. 165.

²⁹⁵ Zejména v okolí Hrubé Vrbky a Javorníka, kde později vznikly evangelické sbory.

²⁹⁶ Obdržení lokálie po pouhých čtyřech letech působení na místě kooperátora mohlo být předzvěstí rychlého kariérního vzestupu. Viz PUMPR, *Nižší klérus*, passim.

²⁹⁷ ZAO, pobočka Olomouc, fond ACO, kart. 195, kons. prot. 19. 2. 1770 (č. 23).

²⁹⁸ Tamtéž, kons. prot. 16. 3. 1770 (č. 17).

²⁹⁹ Tamtéž, kons. prot. 1. 3. 1770 (č. 18).

adjunktem“.³⁰⁰ V březnu 1770 byl vydán jmenovací dekret³⁰¹ a Jiříček, jenž už během února přestal působit v Hroznové Lhotě, se mohl připojit k misii.³⁰² Je těžké určit, proč členové konsistoře, mezi nimiž měl v otázkách misí stále hlavní slovo asesor Holomčík, tentokrát vyšli Kořiskovi vstříc. Buďto si misionář za uplynulá léta, kdy na sebe příliš neupozorňoval, stihl alespoň na čas vylepšit reputaci, a konsistoř mu pro jednu ráda vyhověla, nebo zde zapůsobil hlas veselského faráře, z jehož dopisování konsistoři je zřejmé, že Jiříčkův plánovaný nástupce byl jeho chráněncem.³⁰³

Jiříček se zřejmě s velkým nasazením zapojil do misijní činnosti, kterou nejčastěji vykonával jako Kořiskův doprovod, leč někdy působil také sám, což dokazují občasné zmínky o jeho korespondenci s konsistoří.³⁰⁴ Nakonec zvládl být samostatný ve všech oblastech, v nichž byl činný Kořiska, což projevil později na Valašsku. Se svou hmotnou situací byl zřejmě spokojen a nikdy nepožadoval po konsistoři, aby mu přidělila vlastní plat.

Kořiska tedy dlouhodobě usiloval o navýšení počtu misionářů a zlepšení materiálních podmínek pro jejich práci. Stále měl na zřeteli svůj konečný cíl, jímž bylo úplné obrácení obyvatel olomoucké diecéze na katolickou víru. Aby byl v této své snaze alespoň v mezích možností úspěšný, musel si lépe než dříve osvojit schopnost jednání s jednotlivými světskými a církevními úřady, zejména s moravským guberniem, olomouckým biskupem a jeho konsistoří. Mnohdy zdoluhavé vyjednávání s těmito úřady Kořiskovi přineslo plody v podobě připsání platu a ustanovení druhého misionáře Jiříčka. Kořiska byl sice schopen uvažovat realisticky a slevil občas ze své nekompromisní horlivosti, avšak touha po rázném, maximalistickém řešení problému tajných nekatolíků ho nikdy neopustila. To se však mělo projevit až v následujících letech.

³⁰⁰ V pramenech bývá nazýván „*adjunctus missionarii (ecclesiastici)*“ či „*adjunctus missionis*“. Tamtéž, kart. 206, kons. prot. 8. 10. 1773 a kart. 213, kons. prot. 14. 9. 1775 (č. 18).

³⁰¹ Tamtéž, kart. 195, kons. prot. 13. 3. 1770 (č. 13).

³⁰² Viz MZA, fond E 67, Sbírká matrik, i. č. 5355, Matrika narozených, oddaných a zemřelých farnosti Hroznová Lhota, 1751 – 1785.

³⁰³ Tamtéž, kart. 195, kons. prot. 16. 3. 1770 (č. 17).

³⁰⁴ Tamtéž, kart. 206, kons. prot. 8. 10. 1773 (č. 8). Jiříček žádá pro sebe souhlas s oddáním páru tuláků.

3. Bloudění

3. 1. Olomoučtí knihvazači

„Adame! Adame! tvé listy zakryly ti poněkud ohanbí, ale nám, dětem Adamovým, listy duchovní knihy odkrývají naše chyby, abychom jich litovali a v budoucnu se jich vystříhali. Ó, jaká to zdravá duševní potrava, taková duchovní kniha!“

Abraham a Sancta Clara

Navzdory svým nesporným úspěchům zůstávala misie i po letech v rámci olomoucké diecéze určitou anomálií a veškeré právní podmínky její existence byly dílem okamžiku. Misie působila na základě konsistoriálních dekretů, které ji vždy zmocňovaly k práci v několika děkanátech, a toto momentální svolení bylo jediným právním podkladem pro její činnost. K faktickému zrušení misie by stačilo pouze to, aby konsistoř odmítla vydávat další dekry. Stejně tak k vyplácení Kořiskovy mzdy nebyla trvale zřízena žádná fundace a docházelo k němu z libovůle biskupa, jenž mohl dané prostředky kdykoliv vykázat na jiný účel. Z právního hlediska ještě kontroverznější však byla distribuce knih během misie, neboť obchod s knihami býval tehdy tak jako ostatní řemesla svázán přísnými cechovními pořádky. Zatímco knihkupci obchodovali převážně s náročnější literaturou, do českých zemí nejčastěji dováženou ze zahraničí, prodej knih určených lidovému čtenáři, jako byly modlitební knížky, kancionály, domácí postily či knížky lidového čtení, byl vyhrazen knihvazačům, kteří nesvázané knihy odebírali přímo z tiskáren, opatřovali je vazbami a prodávali je nejčastěji na veřejných místech během jarmarků a poutí.³⁰⁵ Knihvazači tak jako jiní řemeslníci tvořili cechy, disponující právem trestat necehovní řemeslníky pokutami, zabavením náčiní i díla, a s pomocí magistrátů dokonce i vězením.³⁰⁶ Vztah knihvazačských mistrů k misionáři Kořiskovi byl ovšem dvojaký: zatímco pro mnoho z nich, zvláště v menších městech, představovala práce pro misii vítaný zdroj příjmů, jiní se cítili být ochuzeni tím, že venkovští čtenáři, které Kořiska vybavil svými knihami, pak knihařské boudy na trzích bez zájmu míjeli.

Olomoucký cech knihvazačů, čítající šest mistrů, pro Kořisku pracoval zřejmě už velmi dlouho. Jejich zájmy se však mohly střetnout až poté, co misionář v roce 1770 působil v těsném okolí

³⁰⁵ ŠIMEČEK, Zdeněk. *Knížní obchod v Brně od sklonku 15. do konce 18. století*. Brno: Statutární město Brno, 2011, s. 46 – 47.

³⁰⁶ MELICHAR, František. *Dějiny cechovnictví v Čechách*. V Praze: Česká grafická Unie, 1902, s. 236.

města.³⁰⁷ Mistři knihvazači začali přemýšlet, jak by se mohli zbavit nepříjemné konkurence na trhu s náboženskou literaturou. Příležitost se jim k tomu naskytla na podzim roku 1772, když se dle svého výsostného práva vydali z Olomouce do nedaleké Velké Bystrice, aby dopadli při činu „*fušera*“ Dominika Grögera, jenž tam bez členství v cechu vedl knihvazačskou živnost. Olomoučtí mistři v jeho dílně našli 100 kusů Kořiskovy misijní knihy, údajně velice neuměle svázaných, které, jak zákon kázal, ihned zabavili. Představený cechu František Nickel pak také zadržel dalších 500 kusů Kořiskovy knížky, které se toho času nacházely jeho vlastní dílně.

Následně se knihvazači v čele se svým představeným obrátili k zemskému guberniu s rozsáhlou stížností na misionářovo počínání, s jejímž vyhotovením jim pomohl sollicitátor.³⁰⁸ Podrobně v ní vypisují, co našli ve Velké Bystrici, a poukazují na to, že si Kořiska své knihy u „*fušerů*“ nechává vázat běžně, a to v tak špatné kvalitě, že se „*po několika dnech rozpadají*“.³⁰⁹ Za podobně nehodnotný ovšem knihvazači považují také obsah misionářových spisů, které jsou „*složeny z modliteb sesbíraných z jiných knih*“. Nejbarvitěji je však vyličen, jaké škody Kořiskova nebývalá „*píle*“³¹⁰ působí samotným olomouckým knihvazačům: „*Jeden z šesti místních knihvazačů už pro ukojení hladu a nouze oblékl stejnokroj zdejší městské gardy, druhý se i s pěti nedospělými dětmi chopil žebrácké hole, třetí má to štěstí, že může žít z milodarů, zbylí tři pak mají sotva tolik práce, aby mohli v každé dílně udržet jednoho tovaryše.*“³¹¹ Olomoučtí mistři tedy žádali gubernium, aby Kořiskovi zakázalo další distribuci knih a ochránilo tak jejich před dalším úpadkem. To znamenalo začátek boje.

Brněnské gubernium, zasedající daleko od dějiště tohoto sporu, věc předalo k vyřízení olomouckému krajskému hejtmanu Friedrichovi ze Sinzendorfu, jenž pak požádal Kořisku o vyjádření k předneseným stížnostem. Kořiska ve svém listě,³¹² psaném rukou profesionálního písaře, nejprve líčí letité zásluhy svého misijního působení: „*Tento úřad mi byl milostivě svěřen, a díky Boží milosti a rozhodné výpomoci, kterou mi pozemková vrchnost všude věrně*

³⁰⁷ Byly mu tehdy přiděleny děkanáty Kralice, Dub, Velká Bystrice a Uničov, a jelikož práce v rovinách, kde na tajného nekatolíka v zásadě nebylo možné narazit, postupovala rychle, ještě téhož roku pokračoval do děkanátů Olomouc, Mohelnice a Šumperk.

³⁰⁸ Sollicitátor byl právník nižšího vzdělání než advokát, zmocněný pouze k některým právním úkonům. MZA, fond B1, Gubernium, fol. 526r – 528v

³⁰⁹ „...daß folgt auch diese Bücher in Ansehung des geringen Lohns schlecht gebunden, und bey gemachten Gebrauch ein derley Buch in etlichen Tügen zerfallen, und andurch das Publicum beträchtlich hintergangen worden seyn.“

³¹⁰ „*Bücherfleiß*“

³¹¹ „...ja es hat bereits einer deren hiesigen Sechs Buchbünderen sich in Ermanglung einiger Arbeit zu Steigerung der Hungers-Noth in die Mondur deren hiesigen Stadt garden Verhüllet, der zweyte samt fünf unerzogenen Kindern den dirren Bettel-staab ergrieffen, und der dritte die Gunst von Gnaden Geld zuleben, die übrigen dreye aber kaum so Viel Arbeith, in jeder Werckestadt einen Gesellen zuhalten...“

³¹² Tamtéž, fol. 529 r - v, 533 r.

poskytovala, jsem už vyhledal a v ohni obětoval více než 1500 zmíněných zhoubných knih.“³¹³ Panovnice prý už před osmi lety nařídila konsistoři, aby pečovala o vydávání zbožné literatury, kterou by byly nahrazovány zabavené nekatolické knihy, leč nebyl k tomu založen žádný fond a z věci nakonec sešlo: Kořiska tedy tím, že „*dílem těm, kdo jsou ve víře pevní, dílem těm, kdo váhají*“³¹⁴ zdarma či za malý peníz dodává zbožnou četbu, plní vůli samotné císařovny. Misionář nepopírá, že právo vydělávat si vázáním knihy mají jen řádní cechovní mistři, u nichž také své misijní knížky vždy nechával vázat – jen „*fušer*“ ve Velké Bystřici ho sprostě oklamal. Jmenuje pět knihvazačů v Brně, tři ve Znojmě a Opavě, dva v Uherském Hradišti a Kroměříži, po jednom v Holešově, Třebíči, Lipníku, Krnově, Novém Jičíně a Hulíně, jejichž práce využívá. Na místo tří zchudlých knihvazačů, kterým byla beztak osudná jen nepřízeň jejich druhů v cechu, může tedy jmenovat dvacet jiných, kteří díky misii naopak chudobě ušli. Představený olomouckého cechu Nickel nemá co mluvit o bídě, když sám s dalším tavním knihvazačem Josefem Langem od misionáře obdržel zakázky na svázání celkem šesti tisíc knih. O tom, že činnost misie připravuje knihvazače o zisky na jarmarcích a poutích, nebyly předloženy žádné důkazy, a trpí naopak misie a zbožní venkované, kteří marně čekají na knihy, jež by napomáhaly ke spáse jejich duší. Ke svému listu pak Kořiska přiložil ještě dobrozdání brněnských a kroměřížských knihvazačů, svědčící, kterak práce pro misii vypomohla jejich živností.

Olomoučtí knihvazači, kteří tentokrát do svých služeb dokonce povolali advokáta, byli odhodláni pokračovat v boji. Vytvořili nový spis, v němž tvrdí, že misionář byl před bystřickým „*fušerem*“ varován, a přesto si u něj nechal svázat přinejmenším 500 kusů své misijní knížky, a pokračují v předchozí argumentaci. Označují konkrétní místa v německé variantě „*Výborných duchovních pravidel*“, která jsou převzata z jiných knih a stěžují si, že „*tyto misijní knihy jsou opatřeny vším včetně katechismu, a proto jsou k naší všestranné škodě vydávány o to hojněji, že ten misionář dle svědectví mnoha venkovanů často tvrdí, že když si někdo jeho misijní knihu zakoupí, nepotřebuje žádnou jinou modlitební knížku.*“³¹⁵ Knihvazači, kteří pro Kořisku nepracují, chudnou skutečně pro nedostatek práce, a je tedy zapotřebí, aby zmíněné knihy nikdo mimo ně neodebíral z tiskáren a po zhotovení vazby nešířil mezi lid „*čímž bude obyčejný člověk kdekoliv na venkově obsloužen [knihami], ba dokonce jimi může být podle potřeby zaopatřen*

³¹³ „*Dießes Ammt Vertraute man mir in Gnaden an und es wurden durch die Gnade Gottes, und nachdrücklichste Grund Obrigkeitl[ich]e mir allenthalben treulich geleistete Assistenz, der obgedachten Verderbl[ich]en Büchern mehr dann 1500 St. ausfündig, und zum Brand-Opfer gemacht.*“

³¹⁴ „*...theils denen, so fest im Glauben, theils jenen, die wankelmüthig seynd...*“

³¹⁵ „*...daß diese Missions Bücher mit allem so gar dem Catechismo Versehen, mithin zu unseren allseitigen Schaden desto mehr verleget worden, als Er Missionarius nach Zeügnus Vieler Land Leüthen in seinen Missions Predigen öftters Vorgebet, daß, so jemand sein Mission Buch erkauffet, dieser kein anderes Gebett Buch nöthig habe.*“

*u každého kostela. Když však bude tato práce přiřknuta knihvazačům,... rádi budeme chudým a uvězněným dávat knihy zadarmo či jim je... velmi lacině prodávat.*³¹⁶ K tomuto svému listu pak cechovní mistři přidávají posudky dalších knihvazačů ze Šternberka, Uničova a Litovle, kteří hlásí, že jim Kořiska způsobil škodu ve výši mnoha stovek zlatých.³¹⁷

Jakmile tento dokument dorazil na krajský úřad v Olomouci, hejtman Sinzendorf si už nežádal další misionářovo vyjádření a kauzu tlumočil guberniu zcela dle mínění olomouckých knihvazačů, přebíraje někdy dokonce celé věty z jejich stížností.³¹⁸ Snad zde jen zapůsobila místní sounáležitost a hejtman zkrátka ochotně hájil své poctivé měšťany před podivínským knězem, leč možná i on hledal příležitost, jak se Kořisky zbavit. Není tedy divu, že z Brna obratem dorazil dekret, jímž byla Kořiskovi s okamžitou platností zakázána distribuce knih a naopak bylo potvrzeno výsadní právo knihvazačů prodávat modlitební knížky.³¹⁹

Misie tak byla v březnu 1773 zbavena jedné ze svých klíčových složek a ekonomická situace misionářů musela tímto náhlým zásahem velice utrpět, neboť vytištěné knihy byly v daný čas na Moravě nepoužitelné, leč dluhy u tiskařů a knihvazačů tím nepominuly. Půl roku Kořiska, toho času zaměstnaný misíí v okolí Jevíčka, chystal odvetný úder: obstaral si advokáta a během léta shromažďoval příznivá dobrozdání od dalších knihvazačů, tiskařů a vrchnostenských úředníků. S nevýznamnějším tahem, jímž si chtěl naklonit samotnou dvorskou kancelář ve Vídni, však počkal do podzimu. Tehdy adresoval císařovně dva dlouhé listy, z nichž první byl stížností na pokleslé mravy v Moravském markrabství³²⁰ (viz kap. 2.1) a druhý návrhem na zřízení nových lokálních kaplanství, zejména v místech nakažených kacířstvím, na nichž by se v duchovní správě mohli uplatnit kněží z tehdy nedávno zrušeného jezuitského řádu.³²¹ Dvorský dekret, jenž o Kořiskově iniciativě informoval moravské gubernium, dorazil i s oběma misionářovými listy do Brna 25. září,³²² a pouhých pět dnů nato gubernium registrovalo Kořiskovu novou žádost o povolení distribuce misijních knížek, podepřenou shromážděnými

³¹⁶ „womit also der gemeine Mann überall auf dem Land bedienet, ja gar auch nach Erfordernuß der Sache bey jeder Kirche Versehen werden kan; Und so bald dieses Negotium denen Buchbünderen zugesprochen seyn, und also der hievon eingehende Nahrungs Trieb bewerkstelliget wird, ist mann nicht entgegen denen armen, und gefangenen dergleiche Bücher auch gratis, oder nach Beschaffenheit sehr wohlfeil zu Vertheilen.“

³¹⁷ Tamtéž, fol. 538r – 541r.

³¹⁸ Tamtéž, fol. 534 r - v , 546r - 547v.

³¹⁹ Dekret z 12. 3. 1777. Tamtéž, fol. 548v

³²⁰ Tamtéž, Kart. 1264, i. č. 2565, fol. 1r – 5v.

³²¹ Tamtéž, fol. 7r - 10v.

³²² Tamtéž, fol. 6r – v.

dobrozdáními.³²³ Misionářův plán se tedy zdařil, avšak u gubernia neměl očekávaný efekt: distribuce knih při misi zůstala i nadále zakázána.

Kořiska na další snahu udobřit si nejvyšší zemský úřad rezignoval a v listopadu požádal konsistoř, aby mu k práci přidělila děkanáty Branná a Budišov nad Budišovkou, které ležely ve Slezsku a zákaz moravského gubernia se na ně tedy nevztahoval.³²⁴ Kořiskovo opovážlivé dopisování do Vídně však ještě přineslo své trpké ovoce: od brněnského gubernia se o něm dozvěděl olomoucký biskup,³²⁵ a následně také jeho konsistoř. Konsistoř byla drzostí svého kněze, jenž tímto neslýchaným činem popřel všechny zásady církevní poslušnosti, velice pobouřena a se zákazem misijní knížky, v níž se prý „píše, že se Ježíš narodil v Nazaretě“ souhlasila.³²⁶ Tak zle jako Kořiska nakonec z celého sporu nevyšel ani „fušer“ Dominik Gröger, jenž poté, co se marně ucházel o živnost měšťanského knihvazače v Lipníku nad Bečvou,³²⁷ pokračoval ve Velké Bystřici ve své ilegální činnosti.³²⁸

Ve Slezsku misionáři Kořiska a Jiříček pokračovali ve své obvyklé činnosti, pro kterou nechali v Opavě tisknout nové vydání „*Pravidel*“ v českém i německém jazyce. V Opavě se Kořiska mohl setkat se svými příbuznými, zejména s bratrem Josefem, dědicem rodinného statku, jenž pak misionářům domlouval objednávky u opavských knihvazačů.³²⁹ I ve Slezsku byl Kořiska zděšen nemravností, s jakou se setkával zejména při vesnických muzikách, a nepoučen předchozím tvrdým pokáráním se jal opět žalovat císařovně,³³⁰ čímž svého biskupa ještě více popudil.³³¹ Výsledkem misionářova úsilí pak bylo jen další z mnoha neúčinných opatření, jež se snažila slezského sedláka a jeho čeládku naučit poněkud usedlejšími mravům.³³²

Z doby, kdy misionáři působili ve Slezsku, se dochovalo mimořádné svědectví o tom, jak široké byly možnosti jejich působení. Na Boží hod vánoční roku 1774 misionáři vešli do Krnova, středně velkého města, ležícího na rozhraní Nížkého Jeseníku a slezských nížin, a bez

³²³ Tamtéž, kart. 1606, fol. 549r – 567v.

³²⁴ ZAO, pobočka Olomouc, fond ACO, kart. 206, kons. prot. 22. 11. 1773 (č. 17).

³²⁵ MZA, fond B1, Gubernium, kart. 1264, i. č. 2565, fol. 12r – 13v.

³²⁶ „...*nec non Libellus Missionis in eo: quod Jesum in Nazareth natum dicat, censuratur.*“ ZAO, pobočka Olomouc, fond ACO, kart. 209, kons. prot. 31. 1. 1774 (č. 21).

³²⁷ Gröger byl lipnickým magistrátem odmítnut proto, že se nemohl prokázat jako skutečný cechovní mistr. ZAO, pobočka Olomouc, fond Velkostatek Lipník nad Bečvou, sig. 825, kart. 14, i. č. 498.

³²⁸ Viz Grögerův dopis Kořiskovi z roku 1777, v němž píše, že má svázáno 80 kusů jeho „*Vejtahu z Písma svatého*“ a 400 dalších připravuje. MZA, fond B1, Gubernium, kart. 1606, fol. 698r.

³²⁹ Viz Josefův dopis tamtéž, fol. 697r.

³³⁰ ZAO, fond Královský úřad Opava, Kart. 647, i. č. 901.

³³¹ ZAO, pobočka Olomouc, kart. 210, ad protocollum 4. 7. 1774 (lit. C).

³³² ZAO, fond Královský úřad Opava, Kart. 647, i. č. 901.

předchozího ohlášení tam začali konat misijní pobožnosti. Při svém prvním kázání vyhlásili, že jsou ve městě zakázány všechny muziky, a dalšího dne poslali místního zvoníka, aby tento zákaz tlumočil královskému administrátorovi, nejvýše postavenému muži ve městě. Administrátor, jenž byl od jezuitů, kteří ve městě kázali před čtyřmi lety, zvyklý na mnohem solidnější jednání, poslal zvoníka pryč s tím, že takový zákaz je nutné projednat s Královským úřadem v Opavě, a ještě téhož dne do Opavy skutečně napsal. Královský úřad svým přípisem, jenž dorazil do Krnova teprve po pěti dnech, platnost zákazu nejspíše popřel³³³, avšak to misionáře nepřimělo, aby ustali ve své kazatelské horlivosti. Krnovský administrátor tedy žádal místního děkana, aby se jako duchovní osoba k činnosti misionářů vyjádřil, leč ten byl celým děním tolik poplašen, že s poukazem na svou nemoc odmítl odpovědět, a jeho kaplani ho v mlčení následovali. Než těžkopádný městský administrátor přišel na to, co by se mělo s dvojicí svérázných apoštolů učinit, nadešel den Tří králů, misionáři ohlásili, že nastává jejich poslední kázání, a poté se ztratili kdesi na venkově.³³⁴

Toho času už ovšem bylo misionářům rakouské Slezsko pro jejich práci příliš malé, a rozvažovali, jak se vrátit na Moravu, a to nejlépe i se svými knihami. Zrodil se jim v hlavách poněkud zvláštní nápad: když nelze zařídit, aby byl guberniální zákaz odvolán, lze ho alespoň porušovat tak, aby u toho na sebe misionáři příliš neupozorňovali. Rozhodli se tedy své knihy nadále vydávat v opavské tiskárně a ve Slezsku je také vázat, a na Moravu je vozit už připravené k distribuci. Misionáři ovšem nejspíš neměli právě hluboko do kapsy, a tudíž přibližně v době, kdy prováděli svou vánoční misii v Krnově, Kořiska sepsal žádost vídeňské dvorské kanceláři, aby mu bylo dovoleno knihy na Moravu dovážet bez placení mýta. Když znovu psal do Vídně, jako by si ani nevzpomněl na dvojí přísné pokárání, jehož se mu za tentýž skutek už dostalo. Jelikož Kořiska ke svému listu nepřiložil „*Pravidla*“ ani v české ani v německé verzi a moravské gubernium³³⁵ nebylo schopné knihy zajistit, trvalo půl roku, než se oba svazky objevily na stole Dvorské cenzurní komise, která měla posoudit, zaslouží-li si toto dílo výjimku z celního řádu.

Kořiska nejspíše očekával, že cenzura bude pouhým formálním aktem, při němž bude tak jako dříve u konsistoře jednoduše uznána katolická pravověrnost, a tedy i obecná prospěšnost jeho knih. Dvorská cenzura, věhlasné dílo reformátora Gerharda van Swietena, však byla orgánem

³³³ Krnovským královským administrátorem Ferdinandem Kihbastem je citován přípis Královského úřadu z 31. 12. 1774, který se ovšem nedochoval.

³³⁴ Tamtéž.

³³⁵ O obstarání jednoho českého a jednoho německého výtisku „*Pravidel*“ gubernium nakonec žádalo Královský úřad v Opavě, který s náležitou rozkoší vyčetl guberniu neschopnost obstarat všeobecně známý a opakovaně vydávaný titul, a oba výtisky dodal. MZA, fond B1, Gubernium, kart. 1606, fol. 585r – 590v.

dočista jiným: své pravomoci si uhájila v boji s jezuitou a vídeňským arcibiskupem a krom knih bezbožných a pohoršlivých neváhala potlačovat ani to, co bylo tehdy široce nazýváno „pověrou“, ať už to bylo či nebylo v rozporu s dogmaty římské církve.³³⁶ Exempla, hemžící se zásahy nebeských i pekelných sil do života pozemšťanů, jaká od středověku plnila duchovní literaturu, do výbavy osvěceného občana neměla patřit stejně jako lidové léčitelství či strach z duchů a přízraků. Misionář nemohl vědět, že mezi jeho slezskou kaplankou a pohodlnými pokoji ve Vídni, v nichž zasedala Dvorská cenzurní komise, leží celé století. Verdikt byl překvapivě tvrdý: nejenže nebyla „*Pravidla*“ doporučena k osvobození od mýta, nýbrž tato kniha, již byly do poslední chvíle nahrazovány zabavené kacířské spisy, byla sama vyhlášena za zakázanou, neboť „*bylo shledáno, že obsahuje rozličné nesprávné historky a staré povídky s nevkusnými výrazy.*“³³⁷ Zákaz měl trvat, dokud nebudou závadná místa v knize olomouckým biskupem odstraněna či nahrazena,³³⁸ leč k této (slovy biskupa Hamiltona) „*tvrdé cenzuře*“ nakonec nikdy nedošlo. Zato však biskup ve svém dopise konsistoři poprvé zmínil možnost Kořisku odvolat a nahradit ho knězem moudřejším a rozvážnějším.³³⁹ Krajským hejtmanům na Moravě bylo pak nařízeno, aby „*Výborná duchovní pravidla*“ lidem zabavovali tak, jako jiné knihy zabavoval sám jejich autor.³⁴⁰

Konsistoř, jež kdysi dovolila „*Pravidlům*“ spatřit světlo světa, se ovšem tentokrát cítila být rozhodnutím dvorské cenzury dotčena a trvala na svém dávném úsudku, že kniha neobsahuje „*nic proti náboženství ani dobrým mravům a není ani trocha hodna úplného potlačení.*“ Spíše než Kořiskovu misii však hájila svou vlastní čest. Přes biskupa tlumočila své mínění dvorské kanceláři, leč ta nehodlala ani v nejmenším ustoupit. Když se Kořiska dozvěděl, že byla jeho kniha zakázána, nemohl nejspíš prvně uvěřit svým očím, neboť pramálo chápal paradoxy doby, ve které žil. Se svou obvyklou houževnatostí se však i nyní chopil příležitosti a ještě do konce roku 1775 sepsal a v Opavě nechal vytisknout knihu novou, „*Vejtah z Písma svatého*“, proti jehož obsahu nikdo nemohl namítnout jediné slovo. Jakmile byli misionáři vybaveni prvními svázanými výtisky této nové knihy, hleděli už Slezsko opustit a vydali se do míst, jež jejich mysl musela už dlouho vábit a zneklidňovat: do valašských kopců, pokrytých těžkými sněhy.

³³⁶ BACHLEITNER, Norbert. *Die literarische Zensur in Österreich von 1751 bis 1848*. Wien: Böhlau Verlag, 2017, s. 50 – 52-

³³⁷ „...befunden worden ist, daß alldarinnen Verschiedene unrichtige Histörchen, und alte Fabeln mit unschicksamen Ausdrücken enthalten.“ MZA, fond B1, Gubernium, kart. 1606, fol. 592r - 593v.

³³⁸ Tamtéž, fol. 594r – v.

³³⁹ „... Opusculum... rigidae censurae subijcendum decurrit.“ ZAO, pobočka Olomouc, fond ACO, kart. 213, ad procollum 14. 8. 1775 (lit. A).

³⁴⁰ Tamtéž, fol. 596r – v.

Cesty misionářů v letech 1772 – 1775 byly stejně spletité a nepřehledné jako sama doba, v níž se toto bloudění odehrávalo. 70. léta 18. století byla v rakouském soustátí dobou plnou zvrátů, nadějí i nevýslovného utrpení. Vše začalo roku 1770, kdy po kruté zimě nastaly záplavy, po jejichž odeznění zase zavládlo dlouhé sucho. Doba žní byla opět velice deštivá, obilí na polích zahnívalo a do rozbředlé půdy pak ani nebylo možné zasít ozim. Vypukl hladomor, který trval po dvě léta a v českých zemích si vyžádal stovky tisíc obětí, většinou na venkově. V téže době proběhlo několik inspekčních cest, z nichž jednu podnikl samotný císař Josef II., ze kterých přicházely do Vídně zdrcující zprávy, pojednávající o bídě a útlaku poddaných. Bylo jasné, že samotná neúroda není zdaleka jedinou příčinou hladomoru.³⁴¹ Úprava poddanských poměrů se pro stát stala klíčovou otázkou, a sami venkované brzy pocítili, že se chystají změny. Nově zřízená urbaniální komise se zabývala úpravou robot, ke které mělo dojít na základě dohod vrchností s poddanými, leč mnohé vrchnosti nový robotní regulativ před svými poddanými tajily a k nařízeným dohodám často vůbec nedocházelo. Mezi poddanými, prostoupenými naivním monarchismem, se začala šířit zvěst o „zlatém patentu“, který by měl zcela zrušit robotu a poddaným dát osobní svobodu, a proto ho vrchnosti zatajují. Už na podzim roku 1774 někteří poddaní odmítli robotovat, a začátkem nového roku pak ve východních Čechách vypuklo otevřené povstání nebývalých rozměrů, jež v mírnější podobě zasáhlo i některá místa na Moravě. I když bylo povstání potlačeno a jeho původci potrestáni – krom několika exemplárních poprav veskrze mírně –, zůstávala poddanská otázka nesmírně palčivou. Trvalé řešení nepřinesl ani nový robotní patent, jenž poddaným podle majetku jednotně vyměřil maximální rozsah roboty, ani pomalu postupující převod robot na peněžní dávky a parcelace vrchnostenské půdy dle Raabovy metody.³⁴²

Vůči tajným nekatolíkům postupoval stát v 70. letech už mírněji než v předchozích desetiletích. Východočeští „beránkoví bratři“ správně vycítili, odkud vítr vane, a roku 1774 se s novou peticí, v níž nařikali na útisk, jímž trpí ze strany duchovenstva a vrchnostenských úředníků, obrátila na císaře Josefa II. Do té doby bývaly podobné prosebné listy adresovány vždy jen panovníkům cizím.³⁴³ I na povstání roku 1775 měli tajní nekatolíci svůj podíl, ačkoliv snaha ho celé interpretovat jako vzbuření „kacířů“ byla přehnaná.³⁴⁴ Začínalo být jasné, že rekatolizační

³⁴¹ Viz KOČÍ, Josef, Zpráva o celkové situaci na Moravě v roce 1771, *Sborník Matice moravské*. Brno: Matice moravská, roč. 79 (1960), s. 223 – 263.

³⁴² TINKOVÁ, s. 165 – 201.

³⁴³ PETRÁŇ, Josef, *Nevolnické povstání 1775: Prolegomena edice pramenů*. Praha, 1972, s. 125 – 127.

³⁴⁴ Tamtéž, s. 128 – 129.

politice, které se Habsburkové drželi více než po dvě staletí, už pomalu dochází dech. I zrušení jezuitského řádu, k němuž došlo roku 1773, ohlašovalo příchod nových časů.

Venkovský lid velmi intenzivně prožíval tyto bouřlivé události a hluboce se ho dotýkaly i změny, jež by se leckomu mohly zdát nedůležité, jako bylo například zavádění čísel popisných.³⁴⁵ Reagoval na ně ovšem po svém, a to zjitřením svého náboženského citu. Zatímco stát se snažil život svých poddaných uspořádat dle zásad chladného rozumu, mezi nimi samotnými se v nebyvalé míře šířily nejrůznější zkazky a proroctví, ohlašující zkázu světa a příchod nového věku.³⁴⁶ I ve valašských událostech roku 1777, o nichž bude brzy řeč, se setkáváme s těmito proroctvími, například u starého nádeníka z Liptálu: „*Že pro víru bude velké prolití krvi, že bude vojna a při Blaníku v Čechách mnoho tisíc lidu o život přijde, to jsem slyšával od ženíného otca.*“³⁴⁷ I přímo s oním „sedmičkovým“ rokem se pojila zvláštní proroctví, hovořící o vykořenění pánů a kněžstva a potření katolické víry.³⁴⁸

Rozpory této doby a hluboké rozdíly ve smýšlení rozličných osob a institucí se projeví i v osudech misionářů. Zatímco Kořiskův pohled na svět by nejlépe zapadl do doby po třicetileté válce, kdy desítky jemu podobných kněží se srdci planoucími pro jedinou spasitelnou víru procházely všemi kouty Čech a Moravy, v kruzích vídeňských osvícenců už vládly nové myšlenky, jež měly plně zvítězit během panování Josefa II. Jak nám ukazuje podivný osud Kořiskovy žádosti o osvobození jeho knih od mýta, tyto dva rozdílné světy se navzájem nedokázaly pochopit. Bylo by však chybné vše, co se misionářům v těchto pohnutých letech přihodilo, dávat na vrub rozdílnosti idejí. Mezi dvorskou kanceláří a misionáři stály provinční úřady, jako bylo moravské gubernium či biskupská konsistoř, které byly hluboce zabrány do své stereotypní práce. Gubernium si například vůbec nepovšimlo, že dovoz knih pro misionáře, kterým se zabývala dvorská kancelář, je v rozporu se zákazem, který vydalo před dvěma lety. Přes všechnu nahodilost však muselo být i misionářům zřejmé, že jim doba nepřeje a u světských i církevních úřadů zvolna ztrácí kredit. To je ovšem přimělo k ještě větší horlivosti, jež se jim nakonec měla stát osudnou.

³⁴⁵ TINKOVÁ, s. 172 – 173.

³⁴⁶ Viz ČAPEK, Jan Blahoslav. *Československá literatura toleranční 1781-1861*, sv. 1. Praha: Čin, 1933, s. 95 – 119.

³⁴⁷ MZA, fond B1, Gubernium, kart. 1634, fol. 214r - 219 r, Výslech Jana Valčíka z Liptálu.

³⁴⁸ VAVÁK, s. 92.

3. 2. Cesta k horám

*„Štýry tůně hluboké,
v nich peníze široké.*

*Štýry kůry anjelské
a království nebeské.“*

Moravská lidová píseň

Ještě dnes se člověka, jenž z úrodné hanácké roviny pohlédne na prudce se zvedající štíty Hostýnských vrchů, mnohdy zmocní bázeň a úzkost. Mnohem mocnějším dojmem pak musely na toho, kdo přicházel z nížin, valašské kopce působit v dobách, kdy jimi vedlo málo dobrých cest a v tamějších hlubokých lesích mohl kdokoliv nalézt svou záhubu. Zvláště za dlouhých zim, kdy se mnozí Valaši tísnili v jediné sněhem zaváté světničce dokonce i se svým dobytkem, a smrt chodila od chalupy k chalupě, si každý cestující dobře rozmyslel, vydá-li se mezi vrchy.

Pro Valachy v 18. století byl nejčastějším zdrojem obživy chov dobytka, nejvíce skotu a ovcí, na horských pastvinách. V jejich stravě pak převládly mléčné pokrmy, mimo něž se často jedly také houby a sušené ovoce.³⁴⁹ Pasekářský a salašnický způsob života působil, že jen část Valachů žila soustředěna ve větších vesnicích, zatímco ostatní obývali chalupy a salaše, bohatě roztroušené po stráních. Krom bídy a nepřízně přírodních živlů trápily Valachy také různé choroby, včetně těch pohlavně přenosných. Jinak je však doboví pozorovatelé popisují jako lidi urostlé, houževnaté a zručné, od pohledu působící mnohem zdravěji než obyvatelé nížin.³⁵⁰ K jejich tvrdé nátuře pak patřila i pověstná valašská vzdorovitost a touha po svobodě. Během třicetileté války se Valaši několikrát chopili zbraně v boji proti císařskému vojsku a spíše než za vzbuřené venkovany bylo nutné je považovat za regulární vojenskou sílu, mistrně ovládající metody partyzánského boje. Když císařská armáda roku 1644 potlačovala poslední povstaleckou vlnu, Valaši se do poslední chvíle odmítali vzdát a za svůj odboj nakonec více než dvě stě z nich zaplatilo hrdlem a několik jejich vesnic bylo zcela vypáleno.³⁵¹

³⁴⁹ SLOBODA, Daniel a FIŠER, Zdeněk, ed. *Dokumenty. 7, O Rusavě a Valaších pod Hostýnem*. Kojetín: KATOS, s. 194 – 195.

³⁵⁰ KOČÍ, s. 232.

³⁵¹ DOSTÁL, František. *Valašská povstání za třicetileté války (1621-1644): ze zápasů východomoravského lidu*. Praha: Naše vojsko, 1956, s. 178 – 190.

Jedním z důvodů, proč Valaši setrvali ve své vzpouře, byla touha uchovat si náboženskou svobodu. Od vypovězení nekatolických duchovních z českých zemí po Bílé hoře na Valašsku v podstatě neexistovala církevní správa, kterou pak znovu začali vykonávat až jezuitští misionáři, postupně přicházející teprve po porážce posledního valašského povstání. Misie však nedosahovaly valných výsledků: za všechno svědčí fakt, že ještě po roce 1650 se v Hošťálkově zdržovala dvojice původních evangelických kazatelů.³⁵² Postupem času v oblasti rostl počet přinejmenším formálních katolíků, avšak duchovní správa nadále zůstávala nedostatečná a kněží spravující rozsáhlé farnosti mohli sotva dohlédnout na všechny své farníky. Během 18. století, kdy už nekatolíci svou víru obvykle veřejně nedeklarovali, docházelo k četným perzekucím ze strany církevní i světské moci, leč situaci to nijak výrazně nezměnilo a mezi osobami povolanými k řešení tohoto problému se šířila rezignace, která se zmocnila i misionářů na Vsetíně a v Novém Jičíně, jejichž úkolem bylo valašské kacířství vymýtit.³⁵³ Krom neprostupnosti horské krajiny a vzdorovitosti jejich obyvatel rekatolizační snahám bránila také snadná přístupnost evangelických modliteben v Uhrách a v Těšíně a stejně jednoduchý dovoz zakázaných knih přes uherskou hranici.³⁵⁴ Leckomu muselo být zřejmé, že oficiální zprávy, hlásící, že je Valašsko od „kacířského kvasu“ už naprosto či téměř zcela očištěno, jsou vylhané, leč v ukolébané náladě pozdního baroka se neslušelo o tom mluvit příliš hlasitě.

Nevíme, kdy Kořiska Valašsko poprvé navštívil,³⁵⁵ avšak větší pozornost mu misionáři poprvé věnovali až na přelomu let 1775 a 1776, tedy poté, co nadobro opustili Slezsko. V zimě tehdy navštívili Vsetín a jeho okolí, leč prozatím tam nepobyli příliš dlouho. Kořiska si pak na konsistoři stěžoval na vsetínského misionáře Felixe Boreckého, který odmítal navštěvovat odlehlá místa, hledat tam zakázané knihy a sloužit mše,³⁵⁶ a na liptálského administrátora, který se i se svým kooperátorem bezuzdně oddal alkoholu.³⁵⁷ Vsetínský misionář byl konsistoří napomenut a liptálské kněze dokonce biskup zbavil jejich úřadu. Rozsáhlejší záměry však Kořiska a Jiříček zatím na Valašsku neuskutečnili, neboť bylo předtím ještě třeba leccos zařídit.

³⁵² BURIAN, Bohuslav. *Dějiny protestantismu na Vsetínsku*. Vsetín: Horní sbor českobratrské církve evangelické, 1993, s. 43 – 48.

³⁵³ Viz jejich stále stručnější misijní zprávy, v nichž opakovaně tvrdili, že žádní tajní evangelíci v oblasti buďto vůbec nežijí, nebo o nich nevědí. Tato jejich tvrzení se ve světle pozdějších událostí zdají být naprosto absurdí. ZAO, pobočka Olomouc, kart. 2221, 2222 a 2223.

³⁵⁴ ZUBER, *Osudy II*, s. 422.

³⁵⁵ ŠOTOLA, Jaroslav. Role jezuitů v náboženských nepokojích na Valašsku v roce 1777. *Vlastivědný věstník moravský*, Brno: Muzejní a vlastivědná společnost v Brně, roč. 56 (2004), čís. 4, s. 383.

³⁵⁶ ZAO, pobočka Olomouc, fond ACO, kart. 215, kons. prot. 22. 2. 1776 (č. 22).

³⁵⁷ Tamtéž, kons. prot. 15. 3. 1776 (č. 16).

Měsíce po prvním návratu z Valašska tedy misionáři trávili mezi Suchdolem nad Odrou, kde se zřejmě dobře znali s místním farářem Antonínem Schindlerem,³⁵⁸ jižní Moravou, jež byla tehdy jejich misijním územím, a farou v Brankovicích, na které jim Jiříčkův bratr František ochotně poskytoval přístřeší.³⁵⁹ Suchdolský farář Antonínem Schindler byl podle všeho mužem nadmíru vzdělaným a příčinlivým, jenž na své faře shromáždil rozsáhlou teologickou knihovnu.³⁶⁰ Okolí Suchdola pak bylo známo jako oblast, kde i po rozsáhlých emigračních vlnách žilo v rámci Moravy vůbec nejvíce tajných evangelíků německé národnosti: právě odsud také pocházeli zakladatelé známé komunity „Moravských bratří“ v Herrnhutu. Faráři Schindlerovi ležela pravověrnost jeho farníků obzvláště na srdci, tudíž na biskupskou konsistoř pravidelně docházela hlášení o jeho zásazích proti tajným nekatolíkům.³⁶¹ Kořiskovy záměry na něj učinily takový dojem, že se nakonec odhodlal věnovat 2500 zl. na udržování dalšího misionáře. Pro srovnání, tato částka se rovnala Kořiskovu platu za celých deset let. Sám Kořiska pak obstarat od čtyř jiných dobrodinců dalších 2500 zl., takže bylo možné při čtyřprocentním ročním úroku na stavovské obligaci zajistit plat dalšího misionáře v roční výši 200 zl.

Jelikož byl Jiříček zřejmě spokojen s životem z Kořiskova platu, misionáři si přáli, aby mohly získané peníze živit dalšího jejich druhá. Na vhodného kněze narazili na svých cestách po jižní Moravě, a to konkrétně v Lanžhotě, kde se setkali s dvaatřicetiletým kooperátorem Petrem Sašinou, rodákem ze Ždánic.³⁶² O důvodech, proč se Sašina rozhodl připojit k misii, nevíme dnes bohužel nic: bezprostřední konfrontace s tajnými nekatolíky, k níž u něj mohlo dojít nanejvýš v dětství, za jeho rozhodnutím pravděpodobně nestála. Konsistoři svou vůli oznámil následujícím listem:

Nejdůstojnější biskupská konsistoři,

nejctihodnější pánové pánové.

Poněvadž žádné dilo není Bohu tolik milé a tak jasně božské jako vyhledávat a zachraňovat duše, a ze svaté misie povstává veliký užitek, v nejhlubší úctě prosím, aby mi bylo dovoleno se ku prospěchu duší připojit k této svaté misii. Za kteroužto milost budu Bohu všemohoucímu bez

³⁵⁸ Na konci Schindler žádal konsistoř o milost pro své farníky, u nichž misionáři našli zakázané knihy. Krátce předtím tedy museli Suchdol navštívit. Tamtéž, kons. prot. 29. 3. 1776 (č. 8).

³⁵⁹ 1. 9. 1776 Schindler hlásí, že Kořiska se nachází v Brankovicích. MZA, fond B1, Gubernum, kart. 1606, fol. 625r.

³⁶⁰ WOLNY, *Kirchliche Topographie*, 2, III, s. 170.

³⁶¹ Zřejmě k největšímu z nich došlo v roce 1760. ZAO, pobočka Olomouc, fond ACO, kart.162, kons. prot. 19. 1. 1761 (č. 10).

³⁶² ZUBER, *Původci*, s. 165. Přesněji by mělo příjmení být psáno „Šašina“: v této podobě příjmení na Moravě dodnes existuje a odpovídá i podobě, v jaké se vyskytuje ve většině pramenů, totiž „Schaschina“. V textu ho ovšem ponechávám v podobě, v jaké se ustálilo v historické literatuře.

ustání děkovat, dokud v nehlubší pokoře nezemřu. Celé nejdůstojnější biskupské konsistoři její nejponíženejší prosebník

*Petr Sašina,
kooperátor v Lanžhotě.“³⁶³*

Biskupská konsistoř i zemské gubernium však tvrdě vzdorovali tomu, aby byl výnos fundace přiřknut novému misionáři, a snažily se prosadit, aby byl připsán Jiříčkovi, jenž už sedmým rokem sloužil bez řádného platu. Z dochovaného referátu, který v konsistoři přednesl asesor Jan Kylian, vyplývá, že konsistoř v této době o Kořiskovi smýšlela velice zle a přinejmenším sám Kylian ho považoval za ziskuchtivého muže, který svému daleko spolehlivějšímu druhu Jiříčkovi odmítá dát, co mu náleží, ačkoliv je sám dobře zaopatřen. Asesor píše: *„Poněvadž prostý lid slepě věří, že mše sloužená takovým ‚svatým‘ misionářem platí za víc, než kdyby byla sloužena místním farářem či jiným knězem, [Kořiskovi] nejenže nescházejí mešní stipendia, z nichž samotných by zvládl vyžít, nýbrž má také jiné dobrodince. Pomlčím pak o zisku, který získává z monopolu na prodej misijních knížek.“³⁶⁴* Gubernium celou věc vidělo podobně, jen své mínění nevyjadřovalo tak pateticky.³⁶⁵ Trvalo nakonec celý půlrok, než se Kořiskovi, v nesčetných listech bojujícímu za svou věc, zdařila oba úřad přesvědčit, že Jiříček plat nepožaduje a za získané peníze má být zřízeno místo třetího misionáře. Teprve v únoru roku 1777 vydala konsistoř jmenovací dekret pro Petra Sašinu, a mladý kněz se tedy mohl připojit k misii.³⁶⁶ Ještě déle však trvalo, než Kořiska a suchdolský farář Schindler, oba patrně zapojeni do tehdy obvyklých čachrů se směnkami, dodali fundační komisi slíbenou jistinu. První čtvrtletní mzdu tedy Sašina obdržel teprve začátkem května, kdy už misii zbýval jen jepičí život.³⁶⁷

Ještě na konci předchozího roku se ovšem Kořiska a Sašina znovu vydali na Valašsko – opět v zimě, neboť byli nejspíše dobře obeznámeni s valašským zvykem utíkat do lesů. Leč ani

³⁶³ „*Reverendissimum Episcopale Consistorium, Domini Domini Gratosissimi. Cum nullum sit opus gratius Deo ac ita plane Divinum, quam animas quaerere & salvare, & magnus fructus crescat ex Sacra Missione; Ideoque in profundissima Veneratione supplico, quatenus mihi pro lucrandis animabus hanc Sacram Missionem concedere, & impertiri dignaretur. Pro qua Gratia Deum Omnipotentem irremisse precabor, donec in Submissimo affectu emoriar. Totius Reverendissimi Episcopalis Consistorii humillimus supplex Petrus Schaschina Cooperator Landshutiae.*“ MZA, fond B1, Gubernium, kart. 1606, fol. 636r.

³⁶⁴ „*Secundo: a simplici plebe temere persvasa quasi talis sanctuli Missionarii Missa plus valeret, quam proprii Parochi, vel alterius Sacerdotis non tantum Stipendiis abundat, quod ex his solis sustentari posset, sed & alios Benefactores habet, taceo de emolumento, quod ex monopolio libellorum Missionis congregat...*“ Tamtéž, fol. 633v.

³⁶⁵ Tamtéž, fol. 629r - 629v.

³⁶⁶ ZAO, pobočka Olomouc, fond ACO, kart. 218, kons. prot. 21. 2. 1777 (č. 9). Cestou se ještě zastavil v rodných Ždánicích, kde 6. března pokřtil dítě. MZA, fond E67, Sběrka matrik, i. č. 6046, Matrika narozených, oddaných a zemřelých farnosti Ždánice, 1754 – 1783, snímek 80/321.

³⁶⁷ MZA, fond B1, Gubernium, kart. 1606, fol. 663r – v, 666r – v.

tentokrát neuspěli: pokaždé, když se blížili ke vsi, zazvonil někdo na zvon, Valaši ukryli své zakázané knihy a misionáři pak nemohli žádné nalézt, ačkoliv dobře věděli, že se nacházejí ve vsi nakažené kacířstvím. Výpomoc vrchnostenských úřad při tom misionářům nebyla nic platná, protože začátkem nového roku Valašsko opět opustili a vrátili se do Brankovic na faru Jiríčkova bratra Františka. Kořiska pak v poněkud vzdorném listu konsistoři vylíčil nesnáze, které misionáři museli vytrpět, a následně prohlásil, že dokud nebude mít za zády valašské portáše, zůstane v Brankovicích.³⁶⁸ Konsistoř o věci zpravila gubernium, a to bez váhání nařídilo, aby uherskohradištský krajský úřad misionářům portášskou asistenci zajistil. Víme, že nakonec měli misionáři k dispozici patnáct portášů, což nebyla vůbec zanedbatelná síla, zvláště vezmeme-li v potaz jejich dokonalou znalost prostředí.³⁶⁹ S touto ozbrojenou asistencí pak misionáři až do Velikonoc konali své obvyklé misijní dílo, aniž by kdo tušil, jaké pozdvižení mají brzy způsobit.

³⁶⁸ Ani v Brankovicích však Kořiska nelenil. Poněvadž své dopisy v této době psal z nedalekých lokalit, kde žilo velké množství tajných nekatolíků, jmenovitě ze Ždánic a Dambořic, lze soudit, že v mezičase i zde konal misijní práci. Tamtéž, fol. 648r – 650r.

³⁶⁹ BEDNÁŘ, *Zápas*, s. 225.

3. 3. Valašská pout'

*„Zle s tebú, synečku, zle s tebú,
stojíja fortáši za tebú*

*Skovaj mne, má milá, do šáši,
aby mne fortáši nenašli.“*

Valašská lidová píseň

Historické zkoumání té prapodivné bouře, jež se po Velikonocích roku 1777 přehnala přes valašské vrchy, skýtá několik zvláštností, na která je na tomto místě třeba upozornit. Jen malá část dokumentů vypovídajících o osudné sedmítýdenní cestě misionářů napříč Valašskem vznikla přímo v průběhu oněch dnů. Ostatní zprávy jsou pozdějšího data a byly vytvořeny z iniciativy vyšetřovacích komisí, jež se snažily zjistit, k čemu mezi Valachy vlastně došlo a jaké z toho plynou důsledky. Členové těchto komisí osobně navštěvovali valašské vesnice a sepisovali o tom relace; leč pro náš účel nejcennější informace obsahují až protokoly, které vznikaly při výsleších nešťastných Valachů, kteří byli uvězněni v Uherském Hradišti. Je třeba brát v potaz, že své výpovědi činili pod tlakem, a že ve snaze ochránit sebe i své blízké mohli leccos zamlčet, ba často i lhát, a na mnoho věcí si během výslechu nemuseli správně vzpomenout. Jelikož vyšetřovatelé byli podle všeho k vyslýchaným vstřícnější, než bývalo obvyklé, a často je přiměli ze široka vyprávět, je také možné, že vyslýchaní ve své venkovské mnohomluvnosti řekli i to, co znali jen z doslechu či co si zkrátka přimysleli. Výpovědi zaznamenané v protokolech navíc nejsou přímým záznamem promluv vyslýchaných a na jejich výsledné podobě má značný podíl i písař, jenž se snažil z často nesouvislé a zmatené výpovědi vytvořit smysluplný a snadno pochopitelný text. Stejně jako tehdejší členové vyšetřovacích komisí se i my dnes snažíme v těchto mnohdy podivných výpovědích nalézt kus pravdy o tom, co se na horách přihodilo.³⁷⁰ Leč na rozdíl od nich se už nemůžeme vyslýchaných dle své libovosti na cokoliv tázat či spolu jednotlivé svědky konfrontovat, a mnoho souvislostí, jež se tehdy zdály samozřejmými, nám zaručeně uniká. S vědomím těchto možností i omezení se nyní pokusme poznat, co v oněch dnech misionáři činili, a jaké byly skutky, pro něž se jejich jména zapsala do dějin.

³⁷⁰ Tento přístup, určený tím, že ve středu této práce stojí činnost misionářů, nepředstavuje zdaleka nejlepší využití těchto výslechových protokolů, které jsou cenným pramenem k mentalitě a způsobu života tehdejšího valašského lidu.

Vše začalo během Velikonoc roku 1777 ve Vizovicích. Misionáři, přebývající tehdy na místní faře u děkana Jana Mat'átka, poručili svým portášům, aby z okolních vesnic, jež byly kacírstvím zasazeny mnohem více než samotné město, přivedli deset či jedenáct osob, u nichž byly v minulosti nalezeny zakázané knihy. Někteří ze zadržených museli chvíli pobýt ve vizovské šatlavě, jiní zřejmě nikoliv, pokud na ně ovšem pozdější události nezapůsobily tak silně, že by se při výslechu o svém věznění opomenuli zmínit. Mnoho času však v „šerhovně“ nikdo nestrávil, neboť zadržené Valachy brzy začali jednoho po druhém vodit do jakési větší místnosti, jež se zřejmě nacházela na vizovské faře. V pokoji stáli vrchní vizovského panství, děkan Mat'átko a misionář Kořiska a „prostřed sednice na stolíku krucifix postavený a dvě svíčky“. Většina přichozích se ve dveřích jistě zachvěla strachem, neboť vše nasvědčovalo tomu, že nastane dosti tvrdý výslech. Leč tentokrát hned nepadly ostré otázky, nýbrž se misionář jal spolu s panským vrchním přednášet „že Morava je malá krajina, a že je vyhlášená, že je sama čistá v katolické víře, zatím ale že se přece nachází u jedněch a druhých všelijaké písma, z kterých poznává, že jiné nežli katolické víry jsou. Ty že čeládku katolickou drží, ji ve víře kazejí. Tak, aby se jeden každý vyznal pod dobrým svědomím, jaké víry který jest. Kteří budou evangelické víry, že se od katolíků rozdělí, a nebudou smět držet katolické čeládky, nýbrž budou o své. A ten misionář povídal, že ještě neví, jestli evangelíci tudy zůstanou, nebo ne.“ Jakmile dotyčný venkovan vše dobře vyslechl, byl vyznán, aby se pod přísahou přiznal k evangelické víře. Pro člověka, u nějž byly před nedávnem nalezeny nekatolické knihy, bylo nyní těžké zapírat. Navíc zde působil strach z křivé přísahy či dokonce z bezprostředního trestu, jak tomu bylo v případě jasenského chmelaře Jury Ježe, který se bál, že „pakli nebude chtít vyznání víry udělat a závazek skládat, tož že se mu bude (odpusťte) [svíce] na prdel přikládat“. Nakonec tedy přinejmenším většina předvolaných svou víru vyznala a na naléhání misionáře k ní pak přihlásila i celou svou rodinu. Kdo takto učinil, byl zapsán a – navzdory všem očekáváním – propuštěn na svobodu.

Portáši pak přiváděli udané rodinné příslušníky prvně zapsaných evangelíků, a ti už zřejmě beze strachu potvrzovali svou příslušnost k nové víře. Brzy začaly dobrovolně přicházet i osoby, které s prvními předvolanými neměly nic společného: „Tož se toto dycky větší a větší kula dělala, a pak se kdo vyznal, šel hned pryč. Tož když lidi viděli, že jich svobodno poušťají, tak nato se lidi pořád valili a dali zapisovat.“³⁷¹ Vizovský děkan Mat'átko se zřejmě nestačil divit, když po podlaze jeho fary šlapaly stovky valašských krcpů.

³⁷¹ Výslechy Tomáše Mikulášika, Matuša Bravence a Jury Ježe z Jasené. MZA, fond B1, Gubernium, kart. 1636, fol. 126r – 133v, 138r - 145v.

Leč plány misionářů sahaly mnohem dál a směřovaly k tomu, aby se k evangelické víře dali zapsat skutečně všichni, kdo ji doposud skrývali. Do mnoha vesnic tedy portáši roznesli dopisy, pocházející z Jiříčkova pera, v nichž stálo „...že jsou jako komis biskupská, aby se každý vyznal, jakej víry kdo je.“³⁷² Některé obce také vyslaly některého souseda do Vizovic, aby se misionářů osobně zeptal, jak se věci mají; jiní si se s nimi vydali z vlastní vůle.³⁷³ Misionáři všechny ujišťovali, že jsou biskupská komise, působící z vůle samotné císařovny, která má za úkol sepisovat osoby nyní již povolené evangelické víry, a nikdo tedy nemusí mít strach se k svému náboženství přihlásit, leč „kdyby některý hoferek byl katolickej víry, abychme ho nenaháňali na evangelickou, nýbrž aby každý zůstal, v jakej víře je zrozený.“³⁷⁴

Celý kraj byl náhle v pohybu: zdálo se, jako by náhle praskla hráz, za kterou bylo nahromaděno sto padesát let bolesti a vzdoru. Valaši houfně putovali do Vizovic k misionářům, scházely se obecní hromady, jednotlivé vsi se mezi sebou domlouvaly na dalším postupu, a během několika dnů začaly v obcích vznikat soupisy evangelíků, podobné tomu prvnímu, který začali misionáři tvořit na vizovské faře. Ještě ve Vizovicích se misionářům na stole objevilo několik takovýchto soupisů, opatřených obecními pečeti, o jejichž přijetí vydávali obcím písemná potvrzení. První přihlášenou obcí byly nedaleké Zádveřice, jež byly následovány dalšími okolními vesnicemi.³⁷⁵ Jen na samotném vizovickém panství se nakonec přihlásily více než dva tisíce osob.

I misionáři se zhruba po dvou týdnech vydali z Vizovic na cestu.³⁷⁶ Celou jejich pouť napříč Valašskem lze sledovat pouze s velkými obtížemi, neboť se o ní dozvídáme vesměs jen z náhodných zmínek, jež padly při výsleších v Uherském Hradišti. Jisté je, že se misionáři rozdělili tak, že jeden z nich chodil sám a zbylí dva společně: oním osamoceným byl pravděpodobně Jiříček, zatímco Kořiska a Sašina cestovali spolu. Informace o tomto rozdělení pronikla i do prazvláštní zvěsti, která se šířila v rovinách kolem Holešova: „... že jeden kněz [jede] napřed a vyhlašuje svobodu, kdo jakej víry chce být. Za ním že jedou dva druzí kněží, a za těma komis. Že se musí každý dát zapsat, jakej je kdo víry. Který jsou evangelickej, že dostanú červený numera, a kteří jsou podrželi, že dostanú červené sloupy. A že jedou tři králi, že již vystínali jedno město, že v něm nezůstali [než] jenom dva bratři, co byli evangelíci.“³⁷⁷ Zde je vidět, nakolik pro obyvatele nížin tvořili Valašsko uzavřený, nepochopitelný a těžko

³⁷² Výslech Jiřího Taláška z Leskovce, tamtéž, kart. 1640, fol. 72r - 78v.

³⁷³ Například Martin Kovanda z Hošťálkové (viz níže).

³⁷⁴ Tamtéž.

³⁷⁵ BEDNÁŘ, *Zápas*, s. 46.

³⁷⁶ Tamtéž, s. 225

³⁷⁷ Antoše Sedláře z Prusinovic, Uh. Hradiště, 23. 8. 1777, fol. 184r - 188v.

proniknutelný svět, jenž byl obýván „škaredými Valašisky“, jaká známe z hanáckých lidových říkání.³⁷⁸

Jakmile se misionáři rozešli z Vizovic, museli chtíce nechtíce improvizovat. Ač je s podivem, jak se dokázali Valaši z různých vsí i vzdálených samot sjednotit, situace byla velmi proměnlivá a misionáři pluli v neznámých vodách. Vždy platilo, že se snažili udržet v co nejširším kontaktu s potenciálními evangelíky: osobně navštívili mnoho míst a leckde se z jejich pověření objevili portáši, ať už jako poslové, roznášející četnou korespondenci, nebo přímí vykonavatelé vůle misionářů.³⁷⁹ Jedním z důvodů, proč portáši tuto službu tak ochotně vykonávali, bylo zřejmě to, že i v jejich řadách byli tajní nekatolíci.³⁸⁰ S nejrůznějšími poselstvy jednali misionáři vždy laskavě, při svých častých kázáních mluvili klidně a rozvážně, a když byli do některé vsi zváni, neváhali se tam vydat: jako by se z nich po Velikonocích stali dočista nové lidé. Jakožto samozvaní pověřenci císaře a olomouckého biskupa (tím prvním si získali mnohem více důvěry) pak zřejmě někdy během své cesty vytvořili falešný císařský patent, jímž měla být tolerance garantována, a ukazovali ho při kázáních.³⁸¹

Nejčastější misionáři obec, ve které měl být proveden soupis evangelíků, obeslali vzkazem, a místní sousedé se pak v obecní hromadě sami sepsali, vedeni rychtářem, či pokud k tomu nebyl svolný, kýmkoliv, kdo disponoval dostatečným vzděláním a autoritou. V některých vsích, kde se k evangelické víře přihlásila naprostá většina obyvatel, byli evangelíci pouze spočítáni a soupis naopak čítal ty, kteří chtěli setrvat při katolickém vyznání.³⁸² Takto o soupisu hovoří švec Martin Kovanda z Hošťálkové, jenž se s misionáři setkal cestou domů z Brumova a ve své obci pak působil jako jejich prostředník: „*On mně hned v Liptáli ten P. missionarius rozkázal, abychme se v hromadě spořádali, který je jakej víry, a se zapsali, aby on se nemeškal, když přijde, že nemá času se zdržovat. Tak se v hromadě sepsali, kteří jsou evangelíci a kteří katolíci. Tříkrát jsem já sousedům přikázal, aby, Bože chraň, se nedávali zapisovat mezi evangelíky, kteří nejsou té víry a toho kořeňa, tak jak mně ten panáček přikázal. Jak se sepsali, kteří jakej jsou víry, tak se to dalo tomu P. missionariusovi pod obecní pečeť u našeho pana*

³⁷⁸ VYHLÍDAL, Jan: *Z hanáckých dědin a měst*, sv. 1. Olomouc: R. Promberger, [1902], s. 128.

³⁷⁹ „*Tož přišli dva portáši, a donesli písmo od těch misionariusů, že je svoboda od Jasnosti Císařskej, kdo jakej chce být víry, aby se zapsal, tož se mně ta evangelická zdála být lepší, tak jsem se do ní dal zapsat.*“ Výslech Jana Urbana z Bystřičky, MZA, fond B1, Gubernium, kart. 1635, fol. 35r - v, 38r - 40v.

³⁸⁰ VALŮŠEK, David. Portáš: příklad Josefa Kuropaty. In: MALÍŘ, Jirí a kol. *Člověk na Moravě ve druhé polovině 18. století*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2008, s. 256 – 267, s. 265.

³⁸¹ „*Ty misionáři měli kázání na Hostýně, já a z naší obce moc lidu [tam] bylo. A ukazovali dekret na kazatelnicu a pravili, že je od samého císaře, že každéj může zůstat při víře, jak kdo chce.*“ Výslech Valentýna Hradila z Rusavy, MZA, fond B1, Gubernium, kart. 1635, fol. 600r - 602v.

³⁸² Jen katolíky jmenovala v soupisu například Lhota u Vsetína a Valašská Bystřice. Tamtéž, kart. 1637, fol. 54r – 56r.

kaplana v Hošťálkovéj. On nám dal na to rezolucí. Každá obec má takovou rezolucí. Nevím, kterak je v ní, když číst psaného neumím.“ My si ji však na rozdíl od Kovandy přecíst můžeme:

„Že jsem v obci hošťálkovské na zřízení nejvyšší na víru obyvatelův se dotazoval, a oni, krom některých poznamenaných různě za evangelíky se vyznali, tímto dosvědčuji.

v Hošťálkové

d.[ne] 1. Máje 777

P. Petr Jiříček,

Inquisitor Miss.[ionis]“³⁸³

Jindy však misionáři byli přítomni samotnému soupisu, ať už to znamenalo, že předsedali vesnické „hromadě“³⁸⁴ či že byla uspořádána zvláštní komise, jak se to stalo na Vsetíně. Na tamním zámku zasedli misionáři ke stolu spolu s místními duchovními a důstojníky a přijímali přihlášky vsetínských měšťanů, mezi nimiž bylo i devět členů městské rady.³⁸⁵

Misionáři vedli i kázání v kostelech, při nichž vyhlašovali toleranci a dávali evangelíkům další instrukce. Nabádali je, aby nekonali shromáždění a žili v pokoji se svými katolickými sousedy.³⁸⁶ Jedním z mnoha takovýchto kázání byl i výstup misionářů na svatém Hostýně. Ten si však misionáři nevybrali jako příhodné místo pro první vyhlášení falešné tolerance, jak tvrdí mnohá historická literatura, nýbrž tam, a to až ke konci své cesty, kázali zkrátka proto, že byla k tamnímu poutnímu chrámu přifařena „kacířským kvasem“ značně prostoupená ves Rusava.³⁸⁷

Není zaznamenáno, že by valašští tajní nekatolíci o proklamacích misionářů pochybovali. Po více než jednom století, kdy byla pro uzákoněné jednověří otázka po oficiálním vyznání moravského poddaného v zásadě nesmyslná, stáli nyní před nutností si svou víru zvolit.³⁸⁸ Jednali často překotně, a když později přišla represe, svá rozhodnutí někdy odvolávali a znova

³⁸³ Tamtéž, kart. 1641, fol. 88r.

³⁸⁴ „Nedal se žádný zapisovat ani v Pacetlucích, ani v Dřevohosticích, ani u nás, až ten misionář přišel, kázal udělat hromadu, a to prv se dávali zapisovat.“ Konfrontace Pavla Sedláře z Prusinovic s otcem Antonínem Sedlářem, MZA, fond B1, Gubernium, kart. 1635, fol. 714v - 716r.

³⁸⁵ Zápas, s. 47.

³⁸⁶ „Pan Jiříček misionář když kázal, říkal jim: Vy bratři naši evangelíci, já se vás ani prstem nechci dotknout, ukazoval, aby jim žádný neublížil. A oni se taky s katolíkama dobře srovnávali, to jsem sám slyšel.“ Výslech Tomáše Mikulášika z Jasenné, MZA, fond B1, Gubernium, kart. 1641, fol. 126r - 130r.

³⁸⁷ WOLNY, *Kirchliche Topographie*, 2, III, s. 272.

³⁸⁸ NEŠPOR, *Náboženství na prahu nové doby*, s. 179.

je měnili poté, co byl rou 1781 skutečně vyhlášen toleranční patent.³⁸⁹ Tak například vypovídá Martin Holub, purkmistr z Leskovce: *“Chtěl jsem zůstat [evangelíkem], ale poručeno Bohu, juž třeba budu katolík, však neznám nic.”* Setkáváme se zde s vírou, kterou lze zatím jen obtížně vměstnat do kategorií oficiálních vyznání. Totéž později zakusili první evangeličtí duchovní, narážející na zvláštní zvyklosti a neochvějně sebevědomí svých farníků.³⁹⁰

Důvěra kněží a vrchnostenských úředníků v misionáře už nebyla tak bezvýhradná. Vizovský děkan Mat'átko, v jehož farnosti zapisování evangelíků započalo, musel být o záměru misionářů předem dobře informován. Duchovní v ostatních farnostech tak jako kdykoliv předtím poskytovali misionářům nocleh a nechávali je kázat ve svých kostelech. Exjezuitští misionáři v Novém Jičíně a Vsetíně pak byli Kořiskově misii nápomocni; přinejmenším novojičínský misionář Jiří Kubín také rozhlašoval falešnou toleranci a šířil ji v okolí Mořkova a Hodslavic.³⁹¹ Leč někteří kněží začali brzy silně pochybovat o správnosti postupu, který misionáři zvolili. Vsetínský administrátor Petr Špaček správně rozpoznal, že *„...se misionáři nedokázali prokázat dekretem dvorským, guberniálním, ani konsistoriálním,”* a žádal konsistoř, aby byla jejich nebezpečná valašská *„inkvizice“* ukončena.³⁹² Ještě dále zašel farář v Rožnově pod Radhoštěm, který misionářům ve vstupu na území této největší moravské farnosti zkrátka zabránil a zajistil tak, že z neuvěřitelného počtu dvanácti tisíců farníků se k evangelické víře přihlásilo pouhých 20 rodin.³⁹³ O stanoviscích vrchnostenských úředníků pak nemáme přesné zprávy; víme jen, že vrchní ve Vizovicích a Vsetíně a obroční z Valašského Mezíříčí se účastnili komisí, které misionáři pořádali.³⁹⁴

Je těžké určit, jaké byly počáteční úmysly misionářů. Leccos nasvědčuje tomu, že jejich akce byla promyšlená: s jejím začátkem počkali na dobu, kdy měli k ruce zemské portáše a byli posilněni příjezdem mladého adjunkta Sašiny, a snad také na roztání sněhu.³⁹⁵ Rychle začali

³⁸⁹ *„Ten Misionář vyhlašoval, že je svoboda se dát na víru evangelickou, aby se vyznal každý, kdo chce být evangelíkem, že bude mít vůli. Tož se 5 sedláků a jeden podsedník a 4 nebo pět hoferů dalo zapsat. Tož jsem já se taky dal zapsat, však mně to tejno nejni. Vizte, já neznám číst, což budu za evangelík, já budu radši zas katolíkem.”* Výslech Josefa Stojana z Pacetluk, MZA, fond B1, Gubernium, kart. 1635, fol. 706r - 710r.

³⁹⁰ NEŠPOR, *Náboženství na prahu nové doby*, s. 248.

³⁹¹ BEDNÁŘ, *Zápas*, s. 262.

³⁹² *„...et cum Missionarii Decretum seu Majestaticum, seu Guberniale, seu Consistoriale, pro ejusmodi Inquisitione producere nequiverint, Administrator intercesserit, ne eadem Inquisitio alibi continetur, perinde latentes adhuc haeretici, ad Se associandum detectis alliciantur, ac demum Rebellio excitetur.”* ZAO, pobočka Olomouc, kart. 218, kons. prot. 12. 5. 1777 (č. 72).

³⁹³ BEDNÁŘ, *Zápas*, s. 301.

³⁹⁴ *„Pan obroční z Mezříčí a fojt z Krívého byl při tej komisi. Tož ty dva mně povídali, že mě tam třeba nejni, aby ten Konvičného syn sám za sebe odpovídal. Tak jsem já odešel ven, zůstal jsem venku, nato ale ten pan obroční s fojtem mě dali do klády a potom mě odeslali na Vsetín. A od tej doby se tluču po těch arestoch.”* Výslech Jana Urvana z Bystřičky, MZA, fond B1, Gubernium, kart. 1635, fol. 35r - v, 38r - 40v.

³⁹⁵ Jaro roku 1777 bylo chladné a deštivé. VAVÁK, s. 84.

rozesílat dopisy do valašských vsí a své cesty pak nesměřovali bez rozmyslu. Jisté však je, že svůj záměr nekonzultovali se žádným pověřeným úřadem, a jednali tedy naprosto svévolně. Zároveň se však na pomoc úřadů spoléhali a věřili, že jakmile se problém valašských nekatolíku odhalí ve své plné hloubce, budou gubernium i konsistoř připraveny vynaložit veškeré možné prostředky na to, aby byli vystoupivší evangelíci přivedeni nazpět do katolické církve. Také zde nepochybně působila trpká zkušenost z uplynulých let, která mohla misionáře přivést k obavám, nekrátí-li se jim dny a nenadejde-li už brzy okamžik, kdy bude vůbec naposledy možné pro rekatolizaci Morav něco učinit. Misionáři opustili vše, co doposud tvořilo jejich práci, nechali za sebou plné sklady mnohdy ještě nezaplacených misijních knížek,³⁹⁶ a všechno vsadili na jedinou kartu velmi pochybné hodnoty. V plné míře zde zapůsobily dva významné rysy Kořiskovy osobnosti: vědomí, že jeho horlivosti téměř nikdo nevyjde vstříc, a zbožná důvěra, že někde – na guberniu, ve Vídni či možná mimo tento svět – sedí někdo, kdo sdílí jeho obavy i naděje a nakonec jeho přání přece jen vyslyší.

Cesta misionářů vedla z Vizovic dvěma směry. Náročnější cestou na sever se s největší pravděpodobností ubíral samotný Jiříček, jenž navštívil Liptál, Vsetín, Pržno, Ratiboř a Hošťálkovou, a došel pak až k Valašskému Meziříčí, odkud by jistě pokračoval dál, kdyby mu v tom nezabránil již zmíněný rožnovský farář.³⁹⁷ Kořiska pak směřoval na západ do zlínské a fryštácké farnosti a přes Rusavu a Svatý Hostýn došel až do Prusinovic a Pacetluk, přičemž ho alespoň po jistý čas doprovázel také nejmladší misionář Sašina.³⁹⁸ Věci se vyvíjely tak, jak si to misionáři přáli: Valaši slyšeli na jejich slovo a houfně se přihlašovali k evangelické víře. Leč učinili tak v mnohem větším počtu, než misionáři vůbec mohli očekávat. Hlásily se celé vesnice, a když misionáři Valašsko opouštěli, bylo už zapsáno více než deset tisíc osob.³⁹⁹

³⁹⁶ Viz kap. 3. 4.

³⁹⁷ Jiříček je explicitně jmenován v Liptále, Hošťálkové a Ratiboři, na ostatních zmíněných lokalitách je pak řeč o misionáři bez bližší specifikace. MZA, fond B1, Gubernium, kart. 1634, 1635, 1641, passim. Nejsevernější zaznamenaná lokalita, kde byli misionáři činní, je Křivé u Valašského Meziříčí (viz výslech Jana Urbana z Bystřičky).

³⁹⁸ Soudím tak z toho, že Valentýn Hradil z Rusavy, jenž vypovídá o již zmíněném kázání na Svatém Hostýně, o misionářích hovoří v množném čísle. V lokalitách blízkým Vizovicím, odkud misionáři vyšli, mohli misionáře jako skupinu pojímat i ti, kteří se setkali pouze s jedním z nich, protože věděli, že ve Vizovicích působili všichni spolu a slyšeli o tom, jak misionáři procházejí jednotlivé blízké vsi. Rusava a Svatý Hostýn jsou však od Vizovic značně vzdáleny a misionáři tam podle všeho dorazili až ke konci svého putování. Valentýn Hradil se tedy v poutním chrámu skutečně setkal se dvěma misionáři.

³⁹⁹ Nedatovaný sumář, vytvořený na základě soupisů z jednotlivých vsí, udává 10648 osob. MZA, fond B1, Gubernium, kart. 1636, fol. 377r – 378.

První zprávu o těchto nevídaných událostech sepsal Kořiska někdy krátce poté, co misionáři opustili Vizovice, a uvádí v ní „*že bylo ve vizovickém a meziříčském děkanátu objeveno několik tisíc kacířů, a jen ve vsi Prlově ve vizovské farnosti se napočítá 298 takových, kteří spolu s rychtářem a pudmistrem pod obecní pečeti prohlásili, že přináležejí k sektě protestantů.*“ Leč ani náznakem se nezmiňuje, proč k tomu došlo.⁴⁰⁰ Na jednacím stole biskupské konsistoře se tento list objevil 28. dubna. Konsistoř se však zatím nenechala touto neslýchanou novinou vyvést z dobrého rozmaru, a jako by šlo o další podružnou kacířskou aféru, celou věc předala k vyřízení Františku Himmerovi, jenž po zesnulém asesoru Holomčíkovi zdědil jeho faru i místo v konsistoři.⁴⁰¹ Následně konsistoř téměř na dva týdny přestala zasedat, ačkoliv se dle své instrukce měla scházet dvakrát týdně.⁴⁰² Když Kořiska viděl, že se mu z konsistoře nedostává včasné odezvy, obrátil se 2. května z Fryštáku do Brna na zemské gubernium. Tento svůj list psal ve zjevném spěchu: je napsán velice zběžným písmem a velmi těžkopádnou němčinou s občasnými gramatickými chybami. Píše v něm, že se už k „*luterské*“ víře přihlásilo více než čtyři tisíce osob a v čase nedělní bohoslužby leckdo zůstává doma. Už dvanáct odpadlíků se však díky jeho kázání vrátilo do katolické církve a nechalo si své protestanské knihy vyměnit za katolické. Aby bylo možné v tomto obracení pokračovat, je potřeba, aby byla misionářům zajištěna vojenská asistence a pověření od panovnice. Dále si stěžuje na tisk nekatolických knih v Prešpurku, leč o tom, proč se tolik lidí náhle „*dobrovolně a bez jakéhokoliv nucení*“ veřejně prohlásilo evangelíky, opět mlčí.⁴⁰³

Poté Kořiska dále pokračoval ve své misii a vydal se do okolí Svatého Hostýna. Jakmile definitivně opustil valašské hory, zamířil do okolí Dřevohostic, kde v samotném městečku i v několika blízkých vesnicích přebýval určitý počet tajných nekatolíků, kteří však, obklopeni katolíky, nebyli tak tvrdí a odvážní jako Valaši. Naposledy je Kořiska zmiňován k sobotě před svatým Duchem, jež toho roku připadla na 17. května, v Pacetlukách a je možné, že poté navštívil ještě několik dalších vesnic. Nakonec dorazil do Holešova, kde už předtím zamýšlel svou cestu zakončit.⁴⁰⁴

⁴⁰⁰ „*Missionarius Ecclesiasticus Joannes Korziska refert: quod sub Decanatu Wisowicensi, et Mezricensi aliquod Millia haereticorum reperiantur, et quidem in solo Pago Pirlov sub Parochia Visovicensi 298. numerentur, qui una cum Judice, et Consule sub Sigillo Communitatis se Sectae protestantium Assedas esse declarant.*“ ZAO, pobočka Olomouc, fond ACO, kart. 218, kons. prot. 28. 4. 1777 (č. 21).

⁴⁰¹ WOLNY, *Kirchliche Topographie*, I, 1, s. 276.

⁴⁰² VÁLOVÁ, s. 43.

⁴⁰³ „...*daß sie sich zu der luterischen Religion bekennen freiwillig und ohne allen zwang.*“ BEDNÁŘ, *Zápas*, s. 225 – 226.

⁴⁰⁴ Kořiska v Bednářem neotištěném postskriptu svého dopisu na gubernium z 2. 5 píše: „*P. S. Wann Euer Excellenz mich mit einer Antworth begnädigen möchte, bitte den brieff zuatresiren auff Holeschau in die Techantay.*“ MZA, fond B1, Gubernium, kart. 1634, fol. 15r – 16v.

Mezitím však nastal pohyb na brněnském guberniu, jemuž krom Kořiskova listu další zprávy dorazily soukromou cestou. Ani nejvyšší zemský úřad původně nechápal, nakolik je tato věc závažná, Kořisku odkázal na konsistoř⁴⁰⁵ a generálnímu vikáři odeslala dotaz, co se to na Valašsku vlastně děje.⁴⁰⁶ Leč do Brna přicházely další zvěsti a brzy bylo jasné, že situace je nadmíru vážná. Namísto okamžitého rozhodnutí se gubernium, jež bylo jen jedním z mnoha ozubených kol v byrokratickém stroji státu, rozhodlo vyčkat na rozhodnutí z Vídně. Gubernium tedy čekalo a konsistoř spala. Tehdejší státní sice úřady s dříve nevídanou efektivitou zvládaly vyřizovat všednodenní agendu, leč bylo-li třeba jednat okamžitě a třeba i riskovat, nebyly toho schopny.⁴⁰⁷

Dříve, než gubernium obdrželo vytoužené rozkazy, se konsistoř opět probrala k životu a na svém zasedání 12. května se její členové nestačili divit, co jim píše děkani z Vizovic a Vsetína: hovořili totiž o tisícovkách lidí odpadlých od katolické víry. Konsistoř však stále věřila, že se věc vyřeší několika příkazy a otcovskými radami: nakázala tedy farářům, ať „*vedou lid k jednotě víry*“ a nikomu neodpírají církevní pohřeb.⁴⁰⁸ Ačkoliv už tehdy přesně znala důvody, proč se Valaši náhle veřejně hlásí k evangelické víře, nenařídila, aby Kořiska svou misi ukončil, nýbrž ho znovu vyzvala, aby „*ukrotil svou nepatřičnou horlivost*“ a ty, kteří se vzdálili učení katolické církve, nebil ani jim nevyhrožoval jinými tresty, nýbrž je se svými druhy „*plodnými katechezemi*“ postupně přiváděl zpět k pravé víře a nakonec je přiměl „*k dobrovolnému vydání zakázaných knih*“. Nakonec dala konsistoř Kořisku dokonce ostatním za vzor, když mu přikazovala: „*Dva misionáře, kteří malátněji v meziříčském děkanátu [tj. exjezuity Boreckého a Kubína] naším jménem povzbud', aby si počínali podobně horlivě jako vy.*“⁴⁰⁹ Než se však tento dekret, který mohl sotva co změnit, objevil v Kořiskových rukou, byla jeho valašská pouť u konce a celá krajina dokonale rozbouřena.

Do Brna mezitím dorazil dvorský dekret, vydaný ve Vídni 14. května. Prikazoval guberniu vyslat na místo jednoho radu z gubernia a jednoho ze zemského tribunálu, trestat vůdce povstání a svůdce věrných katolíků a požadovat od duchovních úřadů, aby zajistily dostatečně

⁴⁰⁵ BEDNÁŘ, *Zápas*, s. 51.

⁴⁰⁶ MZA, fond B1, Gubernium, kart. 1634, fol. 207r – 208r.

⁴⁰⁷ Viz PETRÁŇ, Josef. *Rebelie: Příběh jednoho týdne a dvou dní v březnu roku 1775*. Praha: Československý spisovatel, 1975, s. 65.

⁴⁰⁸ ZAO, pobočka Olomouc, fond ACO, kart. 218, kons. prot. 12. 5. 1777 (č. 70 a 72).

⁴⁰⁹ „*Sicut igitur te tuosque socios de vitando omni indiscreto zelo... paterne monemus, ita vobis singulis praesentium tenore strictissime precipimus, ut... seu per emissarios, seu alio quocunque modo seductorum non per verbera aliarumque poenarum comminationes, prout tu plerumque consuevisti, sed per fructuosas catechisationes... ad voluntariam librorum prohibitorum extraditionem disponere... et ad param vobiscum exercendum zelum duos in decanatu Mezricensi torpescentes missinarios nomine nostro excites...*“ BEDNÁŘ, *Zápas*, s. 226 – 227.

mírné a trpělivé kněze, „aby těmto lidem vymluvili jejich špatné pojmy“.⁴¹⁰ Jiříček v následujících dnech možná ještě putoval vzdálenými končinami valašských hor, Kořiska však už pobýval v Holešově, kde mohl svým unaveným údům popřát odpočinek a také pečovat o sňatek jistého nesezdaného páru žebráků.⁴¹¹ Zmíněné dva rady, Beera a Flamma, gubernium skutečně brzy vyslalo na místo, a tito 23. května zahájili v Uherském Hradišti šestidenním vyšetřováním farářů, vrchnostenských úředníků a misionáře Kořisky, který k nim byl z Holešova povolán.⁴¹² Misionáři byli shledáni hlavními původci nepokojů na Valašsku, a v následujících dnech byla jejich činnost různými příkazy postupně omezována. Dvorským dekretem z 1. června jim bylo nakázáno, aby působili jen dle návodu farářů a děkanů, a zároveň dostali rozkaz, aby neopouštěli místo svého pobytu – nad neslučitelností těchto příkazů se už nikdo nepozastavoval.⁴¹³ Zajímavé je, že se misionáři stále snažili být v kontaktu s valašskými obcemi, za jejichž osud cítili určitou zodpovědnost. Dokládá to Jiříčkův dopis, datovaný 5. června v Chropyni, v němž misionář s mladickou horlivostí nabádá sousedy v Liptále, aby se vrátili do lůna katolické církve.⁴¹⁴

Mezitím se vyšetřování chopila nová komise, vyslaná vídeňským dvorem, která zasedla opět v Uherském Hradišti a povolala k sobě také misionáře, jimž někdy mezi 6. a 10. červnem sdělila, že jim je další činnost zakázána; následně byli také Kořiska a Jiříček zbaveni svého platu.⁴¹⁵ Kořiska ještě dopisoval konsistoři a snažil se před ní hájit postup, který pro svou misii na Valašsku zvolil, leč konsistoř jen potvrdila její odvolání.⁴¹⁶ Misionáři, kteří během několika týdnů ztratili vše, co ztratit mohli, se pak odebrali do svého dřívějšího útočiště, jímž byla fara Jiříčkova bratra v Brankovicích, ležící dostatečně daleko od Brna, Olomouce i valašských kopců.⁴¹⁷

Nyní je dlužno misionáře, dlouhým putováním jistě notně vysílené, na krátký čas opustit a ve stručnost říci, jaké osudy v následujících měsících potkaly rozbouřené Valašsko. Valaši ve svém vzdoru vytrvali, projevující velikou jednotu a houževnatost. Jednotlivé vsi mezi sebou zůstávaly úzce propojeny a z pohybů, na jejichž počátku stála nenadálá proklamace misionářů,

⁴¹⁰ „...Numerum rechtschaffener Priester von der geistlichen Behörde anzuverlangen, welche mit aller Geduld, Sanftmuth und anhaltenden Eifer diese Leüthe ihrer falschen Begriffe zu überzeugen hätten.“

⁴¹¹ ZAO, pobočka Olomouc, fond ACO, kart. 218, kons. prot. 26. 5. 1777 (č. 34).

⁴¹² BEDNÁŘ, *Zápas*, s. 233 – 237.

⁴¹³ Tamtéž, s. 228 – 233.

⁴¹⁴ Viz příloha č. 4.

⁴¹⁵ BEDNÁŘ, s. 68.

⁴¹⁶ ZAO, pobočka Olomouc, fond ACO, kart. 218, kons. prot. 12. 6. 1777 (č. 10).

⁴¹⁷ Tamtéž, kons. prot. 19. 6. 1777 (č. 24).

se zrodilo silné náboženské hnutí. Císařovna na místo vyslala čtyřčlennou dvorskou komisi, která měla nahradit guberniem jmenované rady Flamma a Beera, složenou z elitních příslušníků osvícenské inteligence.

Z jejich členů se nejvýrazněji projevoval kněz Jan Leopold von Hay, s nímž jsme se naposledy setkali jako s hercem v jezuitském melodramatu. Od té doby učinil závratnou církevní kariéru: po studiích se stal ceremoniářem olomouckého biskupa, později byl děkanem kroměřížské kapituly a asesorem konsistoře, a při vyšetřování valašských událostí se s ním setkáváme jako s proboštem kapituly v Mikulově. Za své zásluhy byl pak roku 1780 jmenován biskupem v Hradci Králové, kde po vydání tolerančního patentu hojně zužitkoval své zkušenosti s valašskými evangelíky. Byl mužem velkého charismatu, což se projevilo, když po několik týdnů dělal společnost jedenáctiletému Mozartovi, stonajícímu v Olomouci.⁴¹⁸ Byl osvícencem, věrným zájmům státu, leč stále ve všem zůstával katolickým knězem, jemuž se myšlenka náboženské tolerance dlouho jevila nesprávná a dospěl k ní až pod vlivem trpké zkušenosti z Valašska.⁴¹⁹ Druhým členem komise byl Ferdinand Kindermann, někdejší farář v jihočeské Kaplici, kde z vlastní iniciativy vytvořil dle metod zaháňského opata Felbigera velmi moderní triviální školu, a nakonec se stal jedním z architektů tereziánských školských reforem.⁴²⁰ I na Valašsku hojně navštěvoval vesnické školy a dbal o zlepšování výuky.⁴²¹ Posledním knězem působícím v komisi byl pak Marek Antonín Vitola, farář v Probstdorfu nedaleko Vídně, překladatel z francouzštiny a člen cenzurní komise, jenž pro své reformní názory často upadal do sporů s církevní hierarchií. Později sepsal dvoudílnou brožuru o náboženské toleranci a vydával časopis *Wienerische Kirchenzeitung*.⁴²² Jediným laikem v komisi byl František Karel Kressel von Qualtenberg, rodák z Čech a původním vzděláním právník, který se jako člen Státní rady podílel téměř na všech reformách pozdně tereziánského a josefinského období. Před svou cestou na Valašsko už stanul v čele komise pro zrušení jezuitského řádu a dvorské studijní komise, který se zabývala reformou školství.⁴²³

Už toto složení komise dává tušit, že události na Valašsku byly už ve své době považovány za velice závažné. Hned na počátku jejich vyšetřování byla vytknuta zásada, že vystoupivší

⁴¹⁸ ŘEZNÍČEK, Václav. *Jan Leopold Hay: vypsání jeho života a působení*. V Praze: Zemědělské knihkupectví A. Neubert, 1915, s. 8.

⁴¹⁹ BEDNÁŘ, *Zápas*, s. 33 - 40.

⁴²⁰ Viz ŠTVERÁK, Vladimír, ed. *Felbiger a Kindermann, reformátoři lidového školství*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1986.

⁴²¹ BEDNÁŘ, *passim*.

⁴²² Tamtéž, s. 40

⁴²³ TINKOVÁ, s. 178-180, 211-212.

nekatolíci mají být trestáni pouze na základě politických zákonů, nikoliv pro své náboženské přesvědčení.⁴²⁴ Věznění měli být jen vůdcové povstání a svědci katolíků, pro jejichž stíhání zasedl v Brně speciální delegovaný soud. Leč i při této deklarované mírnosti bývalo vězení v Uherském Hradišti zcela přeplněno. Členové komise, kteří Valašsko několikrát procestovali, seznali, že kraj je po duchovní i materiální stránce hluboce zaostalý, což je způsobeno přílišnou rozlohou farností, leností duchovenstva, nevhodnou a nedostatečnou katechezí a nesmyslně tvrdou perzekucí tajných nekatolíků ze strany vrchnostenských úředníků, farářů a misionářů. V osvícenském duchu však věřili, že mírností, trpělivostí a správnou výchovou lid přivedou nazpět do řad katolické církve.⁴²⁵ Během několik měsíců bylo zřízeno několik nových lokálních kaplanství; vizovický děkan Mařátko a čtyři další duchovní, údajně vedoucí prostopášný život, pak byli odvoláni, a stejný osud stihl exjezuitské misionáře Boreckého a Kubína.⁴²⁶ Probošt Hay strávil mnoho času ve valašských dědinách, kde neváhal s venkovany dlouhé hodiny rozmlouvat a častovat je almužnami i katolickými knihami, jež nechala komise dovážet z Čech. Na mnoha místech dosáhl toho, že obce souhlasily s veřejným zničením svých přihlášek k evangelické víře, jež však obezřetný Hay předtím nechal tajně opsat.⁴²⁷ Tento postup byl ostatně pro Hayovo jednání na Valašsku typický: zatímco na oko se všemi jednal jako laskavý a trpělivý otec, neváhal pro nepohodlné jedince posílat vojáky a věznit je v Uherském Hradišti; souhlasil dokonce s tím, aby byli někteří buřiči vystěhováni do vzdáleného Sedmíhradska.⁴²⁸ Proboštův dvojaký přístup Valachy ovšem nemohl uspokojit. Některé vesnice vracely Hayovi almužny a knihy, návštěvnost kostelů byla i nadále chabá a lidové vůdcové, kteří měli být zatčeni, díky podpoře ostatních venkovanů často unikali vojenským patrolám. V Růžďce dokonce při nočním zatýkání došlo ke krvavému střetu, při němž byli zabiti tři lidé.⁴²⁹

Ačkoliv komise věřila, že jakmile budou odstraněni největší buřiči, odhodlaní a mírní duchovními pastýři celou situaci vyřeší, horalé stále dokazovali svou neutuchající sílu: houfně putovali do evangelických kostelů v Těšíně a Uhrách, peticemi se obraceli k císaři a velký ohlas mělo také náboženské vizionářství. Ve vrcholné míře se bezmoc státních úřadů ukázala, když Valašskem prošel evangelický kazatel z Uher, jehož se vojsku nepodařilo zadržet, ačkoliv vedl tisícíhlavá shromáždění.⁴³⁰ I vídeňská Státní rada byla nucena revidovat

⁴²⁴ BEDNÁŘ, s. 40.

⁴²⁵ Tamtéž, s. 68.

⁴²⁶ Tamtéž, s. 287, 323 a 362.

⁴²⁷ Tamtéž, s. 84 – 93.

⁴²⁸ Tamtéž, s. 98.

⁴²⁹ Tamtéž, s. 69.

⁴³⁰ Tamtéž, s. 169 – 171.

své stanovisko, o což se zasadil zejména Kressel. Počátkem roku 1780 vydala císařovna reskript, jímž byla odvolána většina represivních opatření, dvorská komise i delegovaný soud byly zrušeny a valašští evangelíci byli přenecháni péči duchovenstva. Ze snahy dosáhnout na Moravě katolického jednověří už zbylo jen zbožné přání.⁴³¹

Misionáři nemohli tušit, jaký sled událostí svým vystoupením na Valašsku započnou. V roce 1777 se zájmy probošta Haye a moravských misionářů v podstatě shodovaly: ačkoliv Hay považoval prostředky, které si misionáři ke své práci zvolili, za projev tragické hlouposti, i on byl plný odhodlání přivést Valachy zpět do lůna katolické církve. Postupem času však zjišťoval, jak těžké je tyto lidi zlomit, a nakonec si celá dvorská komise musela s trpkostí přiznat, že vlastně ani není důvod o to usilovat. Byla-li před rokem 1777 náboženská tolerance v celé habsburské monarchie jen přáním hrstky osvícenců, odkojených pokoutně dováženou francouzskou četbou, nyní v její prospěch svědčilo deset tisíc moravských nekatolíků, kteří po státu nežádali nic jiného, než aby mohli veřejně praktikovat své náboženství, které si navzdory útlaku a ponižování uchovali po sto padesát let. Proti toleranci se tehdy argumentovalo všelijak: nejčastěji tím, že poddaní jiné víry nebudou neposlušní, či chmurnou vizí bitek a rozbrojů, které nastanou mezi obyvateli různých vyznání. Strach o věčný osud nevěrců, pro něž byli lidé dříve ochotni trpět a umírat, stejně jako trýznit a zabíjet ostatní, se však už sotva kdy objevil. Toleranci již nestál v cestě odhodlaný fanatismus, nýbrž jen pohodlnost a přízemní obavy.

⁴³¹ Tamtéž, s. 136.

3. 4. Poražení a vítězové

„Doma pokoj? U všech všudy! Člověk ho má jen tehdy, je-li sluhou nebo pánem; a je třeba být pánem.“

Diderot: Rameauův synovec

V Brankovicích, tak klidných, jak už moravská dědina z kraje léta bývá, misionáři strávili necelé dva měsíce. Přinejmenším Jiříček však v té době nebyl od okolního světa odtržen, neboť pro dvorskou komisi, která jej i jeho druhy před pouhými dvěma týdny připravila o všechno, vypracoval latinský překlad instrukce adresované valašským farářům.⁴³² Svému bratru rovněž vypomáhal v duchovní správě.⁴³³ Těžko říct, pracoval-li pro dvorskou komisi z vypočítavosti, nebo už rozpoznal, že řešení, které komise nabízí, má větší naději na úspěch než zbrklý postup misionářů. Sašina už zhruba po necelém měsíci odjel do Olomouce,⁴³⁴ zbylí dva misionáři tam pak byli na konci července povoláni, aby se zodpovídali konsistoři.⁴³⁵ Dvorská komise, jež se zřejmě obávala, co vše by mohli tito nevyzpytatelní kněží způsobit, jim pak přikázala buďto setrvat v biskupském městě, nebo se odebrat do Brna. Všichni tři se rozhodli, že zůstanou v Olomouci,⁴³⁶ ačkoliv i v sídle diecéze byl jejich osud nejistý.⁴³⁷ Nevíme ani, kde nakonec složili hlavu: příliš na výběr zřejmě neměli. Sašinaova fundace, vytvořená z darů Kořisky a suchdolského faráře Schindlera, měla dle rozhodnutí komise posloužit ke zřízení lokálního kaplanství v Růžďce, a její výnos byl tedy misionářům odepřen.⁴³⁸ I Kořiskovu řádnou mzdu zřejmě konsistoř přestala vyplácet. Ve městě, kde se bez peněz člověk sotva obejde, misionáře čekaly trpké dny.

Kořiska, dost možná stejně jako jeho dva druhové, obdržel povolení sloužit mše v olomouckém kostele sv. Mořice, kolem nějž se tehdy pohybovalo množství nezaměstnaných kněží, žadonicích u šlechty a bohatých měšťanů o mešní stipendia.⁴³⁹ Kořiskova nouze byla

⁴³² ZAO, pobočka Olomouc, fond ACO, kart. 218, kons. prot. 30. 6. 1777 (č. 4).

⁴³³ Máme zaznamenáno, že tehdy v Brankovicích pokřtil tři děti a vykonal jeden pohřeb. MZA, fond E67, Sbírká matrik, i. č. 12904, Matrika narozených, oddaných a zemřelých farnosti Brankovice, 1725 – 1813, snímek 135 a 389/454.

⁴³⁴ Sašina hlásí konsistoři svou přítomnost v Olomouci. ZAO, pobočka Olomouc, fond ACO, kart. 219, kons. prot. 3. 7. 1777 (č. 15).

⁴³⁵ MZA, fond B1, Gubernium, kart. 1636, fol. 17r - 18v.

⁴³⁶ Tamtéž, fol. 28r – 35v.

⁴³⁷ Sašina ovšem ještě poté navštívil rodné Ždánice, kde 31. července pokřtil dítě. MZA, fond E67, Sbírká matrik, i. č. 6046, Matrika narozených, oddaných a zemřelých farnosti Ždánice, 1754 – 1783, snímek 80/321.

⁴³⁸ BEDNÁŘ, *Zápas*, s. 332.

⁴³⁹ ZAO, pobočka Olomouc, fond ACO, kart. 219, kons. prot. 21. 8. 1777 (č. 10).

ještě o to palčivější, že v různých skladech leželo více než tři tisíce exemplářů jeho misijních knížek, dílem už svázaných, dílem jen vytištěných, často však ještě nezaplacených, jež nebylo možné v dohledné době nikde prodat.⁴⁴⁰ Všichni tři misionáři tedy žádali konsistoř o finanční výpomoc. Konsistoř, jako vždy úzkostlivě střežící církevní kasu, se s touto záležitostí obrátila na brněnské gubernium, a když jí odtamtud bylo řečeno, že si má své kněze živit sama, naděje misionářů na finanční příspěvek rychle pohasla.⁴⁴¹

Jejich nesnáze však netrvaly věčně. Když se už zdálo být jisté, že 2500 zlatých, které Kořiska věnoval na Sašinův plat, bude využito dle záměru komise, a bývalý misionář s tím dokonce sám souhlasil, sama císařovna se nad tímto zadluženým knězem smilovala a přikázala, aby byla tato částka Kořiskovi vrácena, a bývalý misionář ji mohl využít dle své potřeby.⁴⁴² Jak s těmito penězi naložil, nám už není známo: mohl z nich uhradit své pohledávky a zbytek si ponechat, nebo je vrátit čtyřem neznámým dobrodincům, od nichž původně pocházely. Jiříčka už v září dvorská komise shledala způsobilým k začlenění se do duchovní správy v některém kraji, jenž není zasažen kacířstvím.⁴⁴³ Původně tím zajisté byla myšlena nějaká venkovská kaplanka, leč inteligentnímu a vzdělanému Jiříčkovi se díky známosti z předchozích let dostalo místa výrazně lepšího. Někdejší dobrodinec misie, suchdolský farář Antonín Schindler, se totiž stal představeným biskupského kněžského semináře, jenž byl právě roku 1777 v Olomouci zřízen. Osmatřicetiletého Jiříčka pak vybral na pozici seminárního spirituála. To, že byl Jiříček navzdory své podivné minulosti pověřen duchovní formací budoucích kněží, hovoří o velmi vysoké důvěře, které se tehdy těšil. Ukazuje to také, že v olomouckých církevních kruzích platila Kořiskova neomalenost za větší problém než samotná skutečnost rekatolizačních misii. Jiříček se tedy za svou minulost zřejmě vůbec nemusel stydět.⁴⁴⁴ Podobně brzy si obživu zajistil i nejmladší z misionářů Sašina, jenž v misii strávil všeho všudy dva měsíce: už v srpnu roku 1777 ho přijal mezi své kooperátory František Himmer, farář v Olomouci u Panny Marie na Předhradí, jenž měl v konsistoři na starost kacířskou agendu.⁴⁴⁵

⁴⁴⁰ Kořiska dokonce marně žádal o povolení podniknout misii v nějakém kacířstvím nezasaženém kraji, aby mohl knihy udat. MZA, fond B1, Gubernium, kart. 1606, fol. 696r.

⁴⁴¹ Tamtéž, fol. 36r – v.

⁴⁴² Dvorský dekret z 27. září 1777. Tamtéž, fol. 705 r - 706v.

⁴⁴³ BEDNÁŘ, *Zápas*, s. 278.

⁴⁴⁴ Působení v misii hraje svou roli i v Jiříčkových pozdějších osudech. Pro porozumění společenskému klimatu této doby by bylo zajímavé se zvláště zabývat i půlstoletím Jiříčkova života po jeho odvolání z pozice misionáře.

⁴⁴⁵ 15. srpna 1777 tam Sašina poprvé křtí. ZAO, pobočka Olomouc, fond Sběrka matrik Severomoravského kraje, i. č. 5625, Matrika narozených farnosti v Olomouci u Panny Marie na Předhradí, 1760 – 1779, snímek 280/313.

K odporu Valachů se postupně přidali i nekatolíci z okolí Nosislavi, pobouření chováním bošovického misionáře Jestřábského, a nakonec po sporu se svým farářem vystoupili i „beránkoví bratři“ z okolí Olešnice.⁴⁴⁶ Leč i ve dvorském prostředí byla myšlenka náboženské tolerance už delší čas živá a Josef II. na ní trval již za života matčiny.⁴⁴⁷ Krom osudu utlačovaných tajných evangelíků zde byla důležitá i ekonomická rozvaha: tolerance by otevřela dveře podnikatelům z často velmi vyspělých protestantských zemí, kteří by mohli přispět k ekonomickému rozmachu monarchie. Leč Marie Terezie, jež byla navzdory svému citu pro reformy po celý život konzervativní katoličkou, něco takového nemohla připustit.⁴⁴⁸ Diskuze o náboženské toleranci se tedy plně rozvinula až po její smrti. Ovšem i v osvětlené Státní radě si tato myšlenka jen těžce klestila cestu. Mnozí se strachovali, že by tolerance způsobila skutečnou vzpuru poddaných či mezi lid vnesla tvrdé náboženské konflikty. Přicházely rozličné návrhy, například aby se tolerance vztahovala jen na ekonomicky perspektivní přistěhovalce z cizích zemí či aby nebyla oficiálně vyhlášena a spočívala opravdu jen v trpění nekatolíků, kteří by neměli nárok na vlastní církevní organizaci.⁴⁴⁹

Nakonec však, z podstatné části zásluhou rady Kressela, zvítězila tolerance otevřeně vyhlášená, zahrnující povolení augsburského (luterského), helvétského (kalvínského) a ve východních částech monarchie i pravoslavného vyznání, ke kterým se mohl kterýkoliv obyvatel monarchie svobodně přihlásit. 13. října 1781 byl vydán pověstný toleranční patent. Tolerance však zdaleka neznamenala zrovnoprávnění evangelíků s katolíky: členové nových protestantských sborů museli nadále odvádět poplatky katolickým farářům, ačkoliv živil i své vlastní duchovní, a jejich sbory nesměly mít zvenku vzhled kostelů. I při provádění tolerančního patentu mnozí konzervativní úředníci kladli odpor, zdržovali jeho vyhlášení či ho vykládali v tom smyslu, že se vztahuje jen na přistěhovalce z ciziny.⁴⁵⁰ Nakonec však byl toleranční patent prosazen a v českých zemích se do nově povolených církví přihlásilo asi 78 tisíc osob. Rekatolizační snahy tím byly odsunuty na smetiště dějin.

Moravští misionáři, kteří ze svých míst nebyli odvoláni v rámci vyšetřování valašských událostí, zůstali činní až do roku 1781. Když pak byly po vyhlášení tolerančního patentu misijní stanice zrušeny a označovat kohokoliv za misionáře bylo zakázáno, někteří z těchto exjezuitů

⁴⁴⁶ BEDNÁŘ, *Zápas*, s. 191-215.

⁴⁴⁷ Tamtéž, s. 29.

⁴⁴⁸ WINTER, s. 176.

⁴⁴⁹ TINKOVÁ, s. 311 – 313.

⁴⁵⁰ Tamtéž, s. 313 – 317.

zůstali na svých místech jako lokální kaplani: ostatně jejich předchozí působení často nebylo této roli vzdáno.⁴⁵¹ Jiní se pak různým způsobem začlenili do duchovní správy.

Jaké však byly další osudy tří misionářů Kořisky, Jiříčka a Sašiny? Petr Sašina, jemuž bylo v době odvolání z misie 33 let, sloužil jako kooperátor v kostele Panny Marie nad Předhradí, kde byl tehdy pochován olomoucký mučedník Jan Sarkander.⁴⁵² Po roce a půl přešel do hlavního městského kostela u sv. Mořice, pod jehož těžkými klenbami prožil čas, kdy se staré biskupské město otřásalo v základech. Nejprve Olomouc opustila univerzita, kterou stát přesunul do Brna, aby ji vymanil z vlivu církevní hierarchie. Následně došlo na rušení olomouckých klášterů: z původních osmi jich zbyly pouhé dva a mohutná budova nedaleké premonstrátské kanonie na Hradisku byla vyklizena, aby očekávala příchod studentů nového generálního semináře, jenž měl, zcela nezávislý na olomouckém arcibiskupovi,⁴⁵³ vychovávat kněze věrné osvícenským idejím. Zrušené kláštery a budovy někdejší jezuitské koleje, tvořící pevný pás okolo městských hradeb, byly proměněny v kasárna a vojenské sklady. Majetek klášterů byl rozprodán v dražbách a marnivou, pestrobarevnou barokní pompou nahradila unylá běloba vojenského eráru. Kostel Panny Marie na Předhradí, kde Sašina zahájil svou olomouckou kariéru, byl odsvěcen a začal být využíván k uskladnění vojenského materiálu.⁴⁵⁴ Na faře u sv. Mořice působil bývalý misionář s několika dalšími kooperátory, mezi nimiž byl i Antonín Monse, mladší bratr známého osvícenského právníka,⁴⁵⁵ jenž byl tak jako on vychováván svým strýcem, farářem Josefem Tadeášem Monsem v Novém Městě na Moravě.⁴⁵⁶ Později u něj po jistou dobu také působil jako kooperátor. Bratři Monseové tedy znali Jana Kořisku z dávných let, kdy jako mladý muž hledal kacířské knihy v zapadlých vesnicích na Vysočině; Sašina po jeho boku zase zažil poslední měsíce trvání misie. Zvláště přišel-li za některého dlouhého večer za bratrem na mořickou faru právník Josef Vratislav Monse, bylo jistě o čem vyprávět. U sv. Mořice nakonec Sašina působil celých šestnáct let, a to až do své

⁴⁵¹ Jako lokální kaplani na svých místech zůstali dva misionáři z opavské koleje. ŠOTOLA, Jaroslav. *Zrušení jezuitského řádu v českých zemích. Kolektivní biografie bývalé elity (1773-1800)*. Praha, Univerzita Karlova, Fakulta humanitních studií, 2006. Dizertační práce. Příloha, s. 69.

⁴⁵² Viz ZAO, Sběrka matrik Severomoravského kraje, i. č. 5625, Matrika pokřtěných farností v Olomouci u Panny Marie na Předhradí 1760 – 1779.

⁴⁵³ Roku 1777 byla olomoucká diecéze povýšena na arcibiskupství.

⁴⁵⁴ WOLNY, *Kirchliche Topographie*, I, I, passim.

⁴⁵⁵ ZLÁMAL, Bohumil. *Dějiny kostela sv. Mořice v Olomouci*. Olomouc: nákladem vlastním, 1939, s. 93.

⁴⁵⁶ PRASEK, s. 3.

smrti v srpnu roku 1795. Bylo mu právě padesát let a skolila ho nespecifikovaná plicní choroba. Svátostmi ho na jeho poslední cestu nevyprovodil nikdo jiný než Antonín Monse.⁴⁵⁷

Kořiskovy cesty lze sledovat mnohem hůře. Někdy během roku 1778 mu byla přiznána penze z náboženského fondu ve výši 260 zl. ročně, jakou dostávali bývalí jezuité, kteří se už neuplatňovali v církevní správě.⁴⁵⁸ Následující léta se bývalý misionář pohyboval po jižní Moravě, leč není nikde zaznamenáno, čím se tehdy zaobíral. Katalog kléru (na jehož nepřesnost Kořiska onehdy sám upozorňoval) ho do roku 1783 uvádí jako „kněze církevního“, tedy bez stálého zaměstnání, následující tři roky je psán jako kooperátor v Bzenci a až do roku 1790 pak jako kněz s mešní jurisdikcí tamtéž.⁴⁵⁹ Matriky hovoří o tom, že byl v Bzenci činný jen naprosto výjimečně a v žádném případě tam nemohl být řádným kooperátorem. V brněnském biskupském archivu se ovšem dochoval jeden znepokojivý záznam: Někdy koncem roku 1780 se Kořiska na vlastní pěst vrátil na Vysočinu, kde se kdysi celý jeho příběh začal, a po několik měsíců tam ilegálně konal misii.⁴⁶⁰ Snad za tímto účelem byl roku 1781 ve Znojmě naposledy vydán „*Vejtah z Písma svatého*“, opět vycházející s podtitulem „*od jednoho duchovního na ten čas v Markrabství moravském petrinského misionáře*“. Byla-li to skutečně jeho poslední misijní cesta, už říct nedovedeme: leč brzy po jejím skončení byl vyhlášen toleranční patent. Kořiskovy knihy ovšem byly vydávány i nadále, dost možná však bez jeho vědomí: roku 1785 ve Skalici znovu vyšla jeho postila, v letech 1790 a 1794 v Brně a v Olomouci pak „*Duchovní výborná pravidla*“. V katalogu kléru je Kořiska naposledy uveden roku 1790, leč později není zapsán mezi zemřelými. Poslední dosud nalezená zmínka o jeho osobě pochází z října téhož roku, kdy je uveden v Březolupcích poblíž Uherského Hradistě.⁴⁶¹ Řádné místo v církevní správě však podle všeho už nadosmrti nezískal.

Nově zřízený kněžský seminář, nejasně vklíněný mezi olomouckého arcibiskupa, brněnského biskupa a státní úřady, byl stejně jako univerzita hněten ze všech stran a v obou ústavech často docházelo k personálním změnám. I Petr Jiříček z neznámých důvodů místo spirituála brzy opustil⁴⁶² a krátce je pak uváděn po boku Sašinově jako kooperátor u sv. Mořice,⁴⁶³ leč matriky

⁴⁵⁷ Zuber, jenž Sašinovo úmrtí uvádí k roku 1785, se tedy zmylil o deset let. ZAO, Sbírká matrik Severomoravského kraje, i. č. 5609, Matrika zemřelých farností v Olomouci u sv. Mořice, 1784 – 1808, snímek 167 – 293.

⁴⁵⁸ ZAO, pobočka Olomouc, fond ACO, kart. 221, kons. prot. 17. 9. 1778 (č. 2).

⁴⁵⁹ *Catalogus cleri Dioecesis Olomucensis 1778 – 1790*. Zuber uvádí zcela chybná data.

⁴⁶⁰ Diecézní archiv Rajhrad, fond Biskupská konsistoř Brno, Stará registratura, kart. 715, i. č. 1084.

⁴⁶¹ ZAO, pobočka Olomouc, fond ACO, kart. 256, kons. prot. 14. 10. 1790 (č. 3543).

⁴⁶² CINEK, František. *K národnímu probuzení moravského dorostu kněžského 1778-1870*. V Olomouci: Družina literární a umělecká, 1934, s. 33.

⁴⁶³ ZUBER, *Původci*, s. 166.

nedokazují, že by tam skutečně působil.⁴⁶⁴ Když začátkem roku 1779 zemřel někdejší ochránce misionářů, brankovický farář František Jiříček, bratr Petr nastoupil na jeho místo,⁴⁶⁵ a navázal tak na svou předchozí kariéru na lichtenštejnském patronátu.⁴⁶⁶ V Brankovicích pak působil až do roku 1785, kdy se stal farářem při majestátním farním kostele v Bučovicích. Tam setrval neuvěřitelných čtyřicet let; mezitím se stal děkanem, přisedícím konsistoře a čestným kanovníkem brněnské kapituly,⁴⁶⁷ shromáždil rozsáhlou knihovnu, čítající přes šest set titulů včetně vzácných prvních vydání,⁴⁶⁸ provedl klasicistní přestavbu farního kostela a proslul jako otec chudých a nemocných. Zajímavá epizoda v jeho životě nastala v prvních letech 19. století: státní úřady, znepokojené výskytem „náboženských blouznivců“, jež nebylo možné zařadit do žádné z povolených církví, se tehdy rozpomenuly, že Jiříček je s výjimkou osmdesátiletého exjezuity Stárka posledním žijícím misionářem na Moravě, a vyslaly ho tedy, aby pobloudilcům ukázal správnou cestu.⁴⁶⁹ Vele důstojný pán Petr Jiříček v Bučovicích setrval až do roku 1826, kdy i se svými roztodivnými vzpomínkami ve věku úctyhodných osmdesáti sedmi let sešel s tohoto světa.

Tři měsíce po Jiříčkově pohřbu se pak na dvůr⁴⁷⁰ bučovické fary sjeli sedláci a řemeslníci z širého okolí: veškerý děkanův majetek s výjimkou knihovny, jež měla nadále sloužit místním duchovním, šel do dražby, a kdekdo se chopil příležitosti obstarat si za dobrý peníz kvalitní zboží.⁴⁷¹ Zdá se, že u fary tehdy byly dosti těsno, zvláště pomyslíme-li na to, že kdo mohl, přijel i s vozem. Mnohé z těch, kdo byli připraveni hašteřit se o pár krejcarů, zesnulý děkan Jiříček oddával i křtil. Dražilo se vše kromě dobytka, který byl rozprodán už o dva měsíce dřív. Postupně se prodalo všechno, co po sobě Jiříček na faře zanechal: mimo jiné 96 talířů,

⁴⁶⁴ I pamětní záznam v brankovické farní matrice nastupujícího faráře Petra Jiříčka uvádí zkratka jako spirituála v kněžském semináři. MZA, fond E67, Sbirka matrik, kn. č. 12904, Matrika narozených, oddaných a zemřelých farností Brankovice, 1725 – 1813, snímek 138/454.

⁴⁶⁵ Lichtenštejnové dříve na svých panstvích z vlastních prorstředků vydržovali jezuitské misionáře. Někdejšího misionáře v Bošovicích Františka Stárka roku 1780 učinili farářem v městečku Hluku. WOLNY, *Kirchliche Topographie*, 2, IV, s. 8.

⁴⁶⁶ Lichtenštejnové dříve na svých panstvích z vlastních prorstředků vydržovali jezuitské misionáře. Někdejšího misionáře v Bošovicích Františka Stárka roku 1780 učinili farářem v městečku Hluku. WOLNY, *Kirchliche Topographie*, 2, IV, s. 8.

⁴⁶⁷ WEINBRENNER, Emil. *Morava a biskupství Brněnské: Slavnostní opis za příčinou stoletého jubilea založení brněnského biskupství*. V Brně: E. Weinbrenner, 1877, s. 76.

⁴⁶⁸ MZA, fond C9, Moravské zemské právo, kart. 271, sig. 13C 1309.

⁴⁶⁹ REZEK, Antonín, ŠIMÁK, Josef Vítězslav a ŠIMÁK, Josef Vítězslav. *Listář k dějinám náboženských blouznivců českých v století XVIII. a XIX. Část I., Do roku 1810*. V Praze: nákladem České akademie věd a umění, 1927, s. 252 – 258.

⁴⁷⁰ Bučovická fara tehdy, stejně jako dnes, nestála na náměstí, nýbrž v dnešní Mírové ulici a četné hospodářské budovy obklopovaly její rozlehlý dvůr.

⁴⁷¹ MZA, fond C9, Moravské zemské právo, kart. 271, sig. 13C 1309.

56 pivních a 34 vinných sklenic, 37 cínových a 24 stříbrných lžic, mísy, omáčníky, ubrusy, nože či stolní ubrousky. Sedláci s napětím vyčkávali, až se bude dražit zemědělské a domácí náčiní, jehož seznam čítal bezmála sto položek: prodaly se dva kryté vozy, žebříňák, pluh, dvě rádla a troje sáně, a dražba pokračovala až k tak nepatrným předmětům, jako bylo patnáct pytlů na obilí, čtyři hnojné vidle, dvě puténky na vodu nebo máselnice. Do dražby šel i veškerý Jiříčkův nábytek, zahrnující mimo jiné dva krásné sekretáře, psací stůl a klekátko, třicet židlí různého druhu, cestovní kufr a truhlici, matraci z děkanovy postele, 4 drahé mědiryty s loveckými motivy či 102 různých výjevů z Písma svatého. Ti, kdo svou domácnost nehodlali vybavit zajímavými doplňky, pak mohli výhodně nakoupit slámu či moravské víno z děkanova sklepa. Nakonec si mnozí s chutí rozebrali i Jiříčkovo oblečení a ložní prádlo, čítající několik kabátů a vest, jeden frak, starou čepici, čtyři páry černých punčoch či děkanovy boty, které si odnesl muž s příznačným jménem Pospíchal. Dražba vynesla celkem 1449 zlatých a po jejím skončení zůstala fara prázdná od jídelny po maštal. Bohabojní rolníci, pochvalující si dobrou koupi, se pak po prašných cestách rozjeli do svých domovů. A tak se pod vysokým jihomoravským nebem v letní den, jenž byl tolik podoben bezpočtu jiných, končí i tato historie.

Závěr

Jan Kořiska, narozený roku 1730 na opavském předměstí, vyrostl v době pozdního baroka. Trvalo státem uzákoněné katolické jednověří, o němž už většina obyvatel českých zemí nemusela ani přemýšlet, a barokní kult kvetl na poutních místech, v kláštorech, ve městě i na venkově, což se ukázalo na nesmírné publicitě, kterou si získaly slavnosti spojené se svatořečením Jana Nepomuckého roku 1729. Trval monopol církevních řádů na poskytování gymnaziálního vzdělání, olomoucká univerzita pak byla pevně v rukou jezuitů, odmítajících připustit, aby na ní vyučoval někdo, kdo nepatřil k jejich řádu. Kořiska byl příslušníkem poslední generace, které se na jezuitských školách dostalo vzdělání v podobě, jež téměř bez proměny přetrvávala od 16. století, leč zanedlouho měla být přetvořena zásahy státu. Tehdejší „vysoká teologie“ byla stejně jako náboženská literatura určená lidovým vrstvám prostoupena myšlenkou „mnoha povolanych, ale mála vyvolených“, předpokládající, že věčnému zatracení ujde jen menšina lidí; kacířství pak bylo považováno za cestu jistě vedoucí k věčné zkáze.

Po vysvěcení na kněze začal Kořiska působit jako kooperátor v Novém Městě na Moravě, v odlehlé, chudé a rozsáhlé farnosti na Českomoravské vrchovině. V oblasti žilo vysoké množství tajných nekatolíků, kteří si svou víru pro vlastní zarputilost a naprostou nedostatečnost duchovní správy uchovali po celé generace. V pohledu farního duchovenstva na tajné nekatolíky lze v průběhu předtolerančního období sotva hledat větší proměny: v každém pokolení se našli jak mimořádní horlivci, kteří byli ochotni své nepravověrné farníky s velikým nasazením vyhledávat a pronásledovat, tak i duchovní, kteří se snažili předstírat, že o tajných nekatolících vůbec nevědí. Mezi duchovními byl značně rozšířen strach, že jim bude přítomnost tajných nekatolíků v jejich farnostech přičítána na vrub, jak se ukázalo při generální vizitaci roku 1756, kdy z farářů bystřického děkanátu, v němž žily tisíce „kacířů“, byl jen jediný ochoten přiznat jejich přítomnost ve své farnosti. Tyto závěry by však bylo třeba porovnat s poznatky z jiných regionů.

Brzy po příchodu do Nového Města začal být Kořiska horlivě činný v potírání místních tajných nekatolíků, jimž za pouhé dva roky pobral přes 400 zakázaných knih, a brzy začal působit i daleko za hranicemi novoměstské farnosti. Tehdy se dostal do sporu s okolními faráři, který nakonec zašel tak daleko, že se Kořiska, nespokojen se stanovisky biskupské konsistoře, svévolně obrátil na brněnský krajský úřad. Krajský hejtman, jemuž boj za čistotu katolické víry nadmíru ležel na srdci, Kořisku podpořil, následován pak zemským guberniem. Mladý kooperátor tak získal oficiální titul misionáře.

Hlavní náplní misie bylo vyhledávání tajných nekatolíků, zabavování jejich knih, a někdy také jejich další perzekuce. K tomu se později přidala vlastní knižní distribuce, původně zřejmě určená k nahrazování zabavených nekatolických knih, s jejíž pomocí misie mohla později působit i v ryze katolických oblastech. Kořiska se snažil procestovat a „vyčistit“ celou olomouckou diecézi od nekatolických knih; veškeré prostředky směřující k tomuto cíli si ovšem musel hledat sám, neboť na rozdíl od jezuitských misionářů, které vysílaly jejich koleje, mu žádná instituce neposkytovala zázemí. Postupem času si dovedl vymoci přijetí ze strany diecézního duchovenstva, přidělení platu a rozšíření řad misionářů o dalšího kněze, Petra Jiříčka, a nakonec ještě o nejmladšího Petra Sašinu. Všechny výhody si ovšem vymohl odhodláním, s nímž se obracel na církevní i světské úřady.

Biskupská konsistoř, svou povahou bytostně konzervativní, Kořiskovy záměry podporovala jen z donucení. Nestálo za tím ovšem její osvícené smýšlení, jež by rekatolizaci považovalo za něco překonaného, nýbrž naopak nezdolná vůle setrávat při osvědčených postupech a nepouštět se do riskantních podniků. Konsistoř nepochybně stála o to, aby rekatolizace v olomoucké diecézi postupovala, jak je zřejmé při pohledu na činnost asesora Holomčička, avšak nebyla pro to ochotna učinit více, než bylo do té doby běžné. Zatímco v Kořiskově případě měla na stanovisko konsistoře vliv i jeho častá neposlušnost, v případě guberniálního návrhu na ustanovení nových jezuitských a františkánských misionářů se projevila čirá neochota pokoušet se o něco nového. Konsistoř byla spokojena s činností trvalých misijních stanic v „kacířstvím nakažených“ regionech, jejichž práce však tehdy už přinášela jen mizivé výsledky.

Při Kořiskovi ovšem až do počátku 70. let stály nově zřízené zeměpanské úřady, jež byly klíčovým dílem „státního osvícenství“, bez něž by bylo sotva možné provádět ostatní reformy. V Novém Městě na Moravě se za kooperátora Kořisku postavil brněnský krajský hejtman a vícekrát ho pak podpořilo Moravské zemské gubernium. Tyto úřady byly sice nositeli nových pořádků, avšak pro jejich členy bylo skutečné dosažení katolického jednověří na Moravě stále velmi žádoucí. Díky své „osvícenské“ pracovní morálce tedy gubernium přicházelo s návrhy, jež měly rekatolizaci uspíšit, leč naráželo při tom na neochotu církevních kruhů přiložit ruku k dílu. Znovu se tedy vrací stará otázka, nakolik bylo osvícenství skutečným prosazením nových myšlenek „svobody, rovnosti, bratrství“, a nakolik bylo naopak pro epochální zlom 18. století důležitější prosazení určitých vzorců chování, jež mohou přinášet i mnoho jiného než pouze humanitu a toleranci.

Rokem 1772 se ovšem počíná Kořiskův pomalý pád. Zdánlivě malicherný spor s olomouckými knihvazači, za něž se postavil tamní krajský hejtman, vedl nakonec k tomu, že gubernium

misionářům zakázalo v Moravském markrabství distribuovat knihy. Misionáři se odebrali do Slezska, jež nespadlo pod pravomoc moravského gubernia, a začali Kořiskovy knihy tisknout v Opavě. Nevelká oblast rakouského Slezska jim ovšem k činnosti nepostačovala, pročež se odhodlali k návratu na Moravu s tím, že guberniální zákaz alespoň poněkud obejdou tak, že budou své knihy už svázané dovážet ze Slezska. Požádali dvorskou kancelář, aby při tomto dovozu nemuseli platit mýto. Aby se zjistilo, má-li být misionářům tato výjimka udělena, byly misijní knížky předloženy Dvorské cenzurní komisi, výraznému ideologickému centru rakouského osvícenství. Dvorská cenzurní komise nejenže tyto knihy nedoporučila k osvobození od mýta, nýbrž je také prohlásila za zakázané, neboť obsahovaly plno středověkých exemplů a spadaly do široké kategorie toho, co osvícenci nazývali „pověrou“. Takto rakouský stát pomalu účtoval se starou barokní zbožností. Projevily se zde hluboké rozdíly, jimiž byla společnost v době osvícenské prostoupena. Od té chvíle misie vůči hledě ztrácela společenský kredit: krom moravského gubernia a vídeňského centra od ní svou přízeň odvracel také olomoucký biskup se svou konsistoří.

V tomto kontextu je třeba vnímat také vystoupení misionářů na Valašsku roku 1777. Kořiska se svými druhy vyhlašoval falešnou náboženskou toleranci se záměrem, aby tamní tajní nekatolíci sami dali svou víru najevo a tím církevním i světským úřadům umožnili efektivně pracovat na jejich obrácení. Misie v tu chvíli nabyla své vůbec největší síly, neboť se k ní připojil nově jmenovaný misionář Petr Sašina a byla jí dána k dispozici jednotka valašských portášů. Předchozí události ovšem dávaly tušit, že šance Kořiskových záměrů na úspěch zvolna klesá: zchytralé a promyšlené vystoupení misionářů bylo tedy zoufalým skutkem. Svůj záměr misionáři s nikým nekonzultovali a naivně se domnívali, že jakmile úřady spatří vážnost situace, budou jim nápomocny přísnou rekatolizační politikou.

K evangelické víře se nakonec přihlásilo více než deset tisíc Valachů a vyšetřováním těchto nečekaných událostí byla pověřena dvorská komise, složená z předních protagonistů rakouského osvícenství v čele s mikulovským proboštem Janem Leopoldem Hayem. Ačkoliv komise misionáře ihned odvolala a jejich činy tvrdě odsoudila, jinými prostředky pak vlastně pokračovala v jejich záměru, snažíc se vzpurné Valachy přivést zpět do katolické církve. Její počínání se ovšem nakonec setkalo jen s malým úspěchem a tato trpká zkušenost byla jedním z podnětů, jež vedly k vydání tolerančního patentu roku 1781.

Jan Kořiska, který byl shledán hlavním viníkem valašských událostí, se po odvolání své misie už do duchovní správy nezapojil. Přinejmenším ještě jednou se ilegálně pokusil o misijní činnost, a následně se jako penzionovaný kněz bez stálého zaměstnání ztratil někde na jižní

Moravě. Jeho dva adjunktové ovšem brzy našli pracovní uplatnění: mladší z nich, Petr Sašina, sloužil už nadosmrti jako kaplan v Olomouci u sv. Mořice, Petr Jiříček pak prožil úspěšnou církevní kariéru, zahrnující roli spirituála v kněžském semináři a nakonec hodnost děkana a čestného kanovníka v Bučovicích. Na počátku 19. století ještě jednou působil jako misionář, a to mezi „náboženskými blouznivci“ na Vysočině, které chtěly podezíravé rakouské úřady přivést k některému z povolených křesťanských vyznání. I osvícenstvím a tolerancí obrozený rakouský stát měl své strážce svědomí, a v tomto případě dokonce úmyslně povolal jednoho z jejich předchůdců z předtoleranční doby.

Rekatolizace si vyžaduje další zkoumání, a to nejen jako původ utrpení českých a moravských nekatolíků či nepříjemný vřed na jinak krásném těle naší barokní kultury: je totiž její integrální a nepominutelnou součástí.. Právě tento neuralgický bod českého baroka nám může pomoci pronikat k jeho duchovní podstatě, a to včetně strachů a bolestí, o nichž pouhé zkoumání jeho hmotných a duchovních výtvorů nedovede mnoho vypovědět. Opravdové poznání doby pobělohorské si žádá, aby duchovní a estetické hodnoty, jichž bylo tehdy dosaženo, nebyly pojmány jako protiváha utrpení, které tato epocha mnoha lidem přinesla: musí být hledána společná tvář toho všeho, patřící třeba i konkrétnímu člověku. Ostatně, už Jiráskův román „Temno“ ukazuje cestu, po níž lze tímto směrem kráčet.

Použitá literatura a prameny

Prameny

Tištěné prameny

BEDNÁŘ, František. *Zápas moravských evangelíků o náboženskou svobodu v letech 1777 - 1781: Prameny k dějinám tolerančního patentu*. Praha, Královská česká společnost nauk, 1931.

Catalogus venerabilis cleri Archidioecesis Olomucensis, 1777 – 1790.

JÍLEK, Jan: *Pamětní věci aneb Běh života Jana Jílka*. Brno: Slovo života, 1998. ISBN 80-901956-9-5.

JUREN, Tomáš a ČERMÁK, Kliment, ed. *Paměti kantora Tomáše Jurna (1750-1827)*. V Čáslavi: K. Čermák, 1904.

[KOŘISKA], Jan: *Duchownj Wyborná(!) Prawidla. To gest: Spasytedlné Navčenj Wssem po Spasenj swých Dussy Pečugjým, Kterak podle swého Stawu žiwj býti magj, aby BOžské Powolánj vyplnili, a wěčného Spasenj sobě zegskali; S přidáním prospěsným Křestianským Cwjčenjm, též s mnohými Modlitbami a Pjsněmi ozdobená A k pilnému Vžjwánj na Swětlo wydaná od gednoho Cýrkewnjho Stawu Petrynského Duchownjho na ten Čzas w Margkrabstwj Morawském MISSIONARIA. CUM LICENTIA SUPERIORUM*. Olomouc: Josefa Terezie Hirnleová : faktor Martin František Karlecký, [1761-1772].

[KOŘISKA], Jan: *Starožitnost Katolicke Wjry Od prwnjho Počátku až po dnes a na Wěky w Včenj Krystowým neporussené. Též Po Poznánj prawého BOha od prwnjho Křestiana Krále Morawského Swato=Pluka a Knjžete Českeho Bořiwoge, w Morawě a Czechach rozssýřené. Aneb Swato=Wsseobecná Cýrkew Ržjmská, wssem Krysta Pána Násľedownjkům, po prawé Poddanosti a Swobodě Pána GEžjsse taužicým Křestianům, a Bratřjm: Bl'audicým k Weystraze, Wěrným k Potěssenj z Pjsma Swatého a starožitných Swatých Otců též staro=bylých Letopisů, předstawená, a gruntowně dokázaná. Od gednoho Duchownjho z Ržádu Petrynského, w Margkrabstwj Morawském Misyonarya. K plnému Vžiwánj na Swětľo wydaná. CUM LICENTIA SUPERIORUM*. Znojmo : Antonín Jan Preiss, [1761].

KOŘISKA, Jan. *Postylla, Aneb: Weyročnj Weytahowé na wssecky Nedělnj, a Swátečnj Ewangelia; Mnohými Pjsma Sw. Důwody, též Swatých Otcůw Swědectwjm, poterzený, a konečně wraucným k Bohu Wzdychnutjm okráslený; Na Dwa Djly Blaudicým k Wegstraze, wěrným pak Křestianům k Potěssenj, s Přidánjm některých Cýrkewnjch Obyčegů, aneb*

Ceremoni, z rozličných Spisowatelůw sebrany. Olomouc: Josefa Terezie Hirnleová : faktor Martin František Karlecký, 1763 - 1764. 2 sv.

[KOŘISKA], Jan: *Weytah Z Pjsma Swatého starého y nowého Zákona Aneb Znamenitá a obzwlásstnj Mjsta z Bible k Potěssenj a spolu k Navčenj wssem Milownjkům Slowa BOžjho k lechkému Pochopenj přednessená a w Krádkost vwedená. Od Gednoho Duchownjho Na ten Čzas w Margkrabstwj Morawským Petrynského Mysyonáře na Swětlo wydaná. Cum Licentia Superiorum.* Opava : Josef Gabriel, 1775.

Lidové hnutí náboženské na Moravě v 18. a 19. století: sbírka pomůcek a dokladů k jeho dějinám. Velké Meziříčí: nákladem Selského archivu, [asi 1922?].

RADIMSKÝ, Jiří, ed. a TRANTÍREK, Miroslav, ed. *Tereziánský katastr moravský.: (Prameny z 2. poloviny 18. století k hosp. dějinám Moravy).* Praha: Archivní správa ministerstva vnitra ČSR, 1962.

REZEK, Antonín a ŠIMÁK, Josef Vítězslav. *Listář k dějinám náboženských blouznivců českých v století XVIII. a XIX.* V Praze: Česká akademie věd a umění, 1927 -1934. 2 sv.

SLOBODA, Daniel a FIŠER, Zdeněk, ed. *Dokumenty. 7, O Rusavě a Valaších pod Hostýnem.* Kojetín: KATOS. ISBN 80-86247-68-6.

VAVÁK, František Jan a SKOPEC, Jindřich, ed. *Paměti Františka J. Vaváka, souseda a rychtáře Milčického z let 1770-1816. Kniha první, (Rok 1770-1783). Část I., (1770-1780).* V Praze: Dědictví Sv. Jana Nepomuckého, 1907.

Archivní materiál

Národní archiv Praha

Fond Archiv pražského arcibiskupství

kart. 2018

Diecézní archiv Rajhrad

Fond Biskupská konsistoř Brno

Stará registratura, kart. 715, i. č.1084

Fond FÚ Nové Město na Moravě

i. č. 40, Farní kronika II

Moravský zemský archiv Brno

Fond B1, Gubernium

kart. 1264

kart. 1606

kart. 1621

kart. 1634

kart. 1635

kart. 1636

kart. 1637

kart. 1641

Fond C1, Tribunál – criminalia

kart. 47, i. č. 144

kart. 48, i. č. 175

kart. 75, i. č. 983

Fond C9, Moravské zemské právo

kart. 271, sig. 13C 1309

Fond E67, Sběrka matrik

i. č. 171, Matrika pokřtěných farnosti Boskovice, 1751 – 1798

i. č. 675, Matrika zemřelých farnosti Olešnice, 1744 – 1789

i. č. 5355, Matrika narozených, oddaných a zemřelých farnosti Hroznová Lhota, 1751 – 1785

i. č. 6046, Matrika narozených, oddaných a zemřelých farnosti Ždánice, 1754 – 1783

i. č. 15838, Matrika zemřelých tamtéž, 1673 – 1757

i. č. 12904, Matrika narozených, oddaných a zemřelých farnosti Brankovice, 1725 – 1813

i. č. 15680, Matrika pokřtěných farnosti Jimramov, 1713 – 1760

i. č. 15918, Matrika pokřtěných farnosti Nové Město na Moravě, 1713 – 1760

Fond F 21, Správa světské nadace šlechtičen Mariánská škola Brno

kart. 176, i. č. 226

Fond F 178, Velkostatek Nové Město na Moravě

kart. 18, i. č. 886

Zemský archiv Opava

Fond Sběrka matrik Severomoravského kraje

i. č. 6, Matrika pokřtěných farnosti v Opavě u Nanebevzetí Panny Marie, 1730 – 1765

i. č. 13, Matrika zemřelých tamtéž, 1730 – 1789

Fond Královský úřad Opava

kart. 647, i. č. 901

Fond Archiv města Opava

i. č. 284, Kniha kupních smluv s rejstříkem, 1650 – 1733

Fond Velkostatek knížecí Opava

i. č. 37, Gruntovní kniha pro Kateřinky, 1703 – 1812

Zemský archiv Opava, pobočka Olomouc

Fond Arcibiskupská konsistoř Olomouc

kn. 46, Protokol generální vizitace, 1756

kart. 143

kart. 147

kart. 148

kart. 151

kart. 153

kart. 162

kart. 158

kart. 166

kart. 171

kart. 174

kart. 175

kart. 178

kart. 195

kart. 206

kart. 209

kart. 216

kart. 218

kart. 219

kart. 256

kart. 2221

kart. 2222

kart. 2223

Fond Universita Olomouc

i. č. 53, Matrika olomoucké university 1725-1855

Fond sbírka matrik Severomoravského kraje

i. č. 5609, Matrika zemřelých farnosti v Olomouci u sv. Mořice, 1784 – 1808

i. č. 5625, Matrika narozených farnosti v Olomouci u Panny Marie na Předhradí, 1760 – 1779

Literatura

BACHLEITNER, Norbert. *Die literarische Zensur in Österreich von 1751 bis 1848*. Wien: Böhlau Verlag, 2017. ISBN 978-3-205-20502-9.

BOLOM-KOTARI, Sixtus. *Tomáš Juren: toleranční doba na Vysočině a hudba srdce*. Tišnov: Sursum, 2008. ISBN 978-80-7323-177-4.

BEČÁK, Jan Rudolf et al. *Lidové umění na Hané: lidová kultura hmotná*. Velký Týnec u Olomouce: Jan R. Bečák, 1941.

BEDNÁŘ, František. *Dějiny evang. reform. sboru v Kloboukách u Brna*. Hodonín: nákl. vl., 1915.

BURIAN, Bohuslav. *Dějiny protestantismu na Vsetínsku*. Vsetín: Horní sbor českobratrské církve evangelické, 1993. ISBN 80-900025-4-4.

BURIAN, Ilja. *Dějiny protestantismu v Třebíči a v Horních Vilémovicích*. Třebíč: Arca JiMfa, 1996. ISBN 80-85766-69-8.

CINEK, František. *K národnímu probuzení moravského dorostu kněžského 1778-1870*. V Olomouci: Družina literární a umělecká, 1934.

ČAPEK, Jan Blahoslav. *Československá literatura toleranční 1781-1861*. Praha: Čin, 1933. 2 sv.

ČECHURA, Jaroslav. *Sex v době temna: sexuální život na českém jihu v prvním století Schwarzenberků (1660-1770)*. V Praze: Rybka Publishers, 2015. ISBN 978-80-87950-14-2.

ČERNÝ, Václav. *Až do předsíně nebes: čtrnáct studií o baroku našem i cizím*. Praha: Mladá fronta, 1996. ISBN 80-204-0588-7.

ČORNEJOVÁ, Ivana a VLNAS, Vít, ed. *Tovaryšstvo Ježíšovo: jezuité v Čechách*. Praha: Mladá fronta, 1995. ISBN 80-204-0471-6.

ČORNEJOVÁ, Ivana et al. *Velké dějiny zemí Koruny české. Svazek VIII., 1618-1683*. Praha: Paseka, 2008. ISBN 80-7185-264-3.

DELUMEAU, Jean. *Hřích a strach: pocit viny na evropském Západě ve 13. až 18. století*. Praha: Volvox Globator, 1998. ISBN 80-7207-180-7.

DOSTÁL, František. *Valašská povstání za třicetileté války (1621-1644): ze zápasů východomoravského lidu*. Praha: Naše vojsko, 1956.

DUFEK, Josef. *Naše Horácko jindy a nyní*. Velké Meziříčí: náklad vlastní, 1893.

FIALA, Jiří: Olomoučtí jezuité a školy. In: JAKUBEC, Ondřej, ed. a PERŮTKA, Marek, ed. *Olomoucké baroko: výtvarná kultura let 1620-1780. 3, Historie a kultura*. Olomouc: Muzeum umění Olomouc, 2011, s. 66 – 82.

FIALA, Jiří a SOBOTKOVÁ, Marie, Barokní divadlo v Olomouci. In: JAKUBEC, Ondřej, ed. a PERŮTKA, Marek, ed. *Olomoucké baroko: výtvarná kultura let 1620-1780. 3, Historie a kultura*. Olomouc: Muzeum umění Olomouc, 2011, s. 211 – 226.

FRANCEK, Jindřich, ed. *Hrdelní soudnictví českých zemí v 16. – 18. století: sborník příspěvků z konference*. Pardubice: Východočeské muzeum, 1996. ISBN 80-86046-06-0.

HLEDÍKOVÁ, Zdeňka, JANÁK, Jan a DOBEŠ, Jan. *Dějiny správy v českých zemích: od počátků státu po současnost*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2005. ISBN 80-7106-709-1.

HAJDINOVÁ, Eva. Předtoleranční a toleranční nekatolíci v Čechách jako příklad omezené, avšak charakteristické skupiny drobné inteligence. *Cornova: Revue české společnosti pro výzkum 18. století*, Praha: ČSVOS a Univerzita Pardubice, Filozofická fakulta, roč. 5 (2015), č. 2, s. 35 – 60.

HANZAL, Josef. *Od baroka k romantismu: Ke zrození novodobé české kultury*. Praha: Academia, 1987.

HOJDA, Zdeněk. „Idola“ barokního bádání aneb Jak se vyhnout Skylle a neupadnout v osidla Charybdy. In: *Kultura baroka v Čechách a na Moravě: Sborník příspěvků z prac. zasedání 5. 3. 1991*. Praha: Historický ústav, 1992, s. 15 – 24, s. 21. ISBN 80-85268-12-4.

HREJSA, Ferdinand, Čeští kacíři dvacet let před reformací. In: BEDNÁŘ, František., HREJSA, SOUČEK, Bohumil (ed.), *Reformační sborník*,. V Praze: Nákladem Comenia, čís. 1 (1922).

HROCH, Miroslav. *Na prahu národní existence: touha a skutečnost*. Praha: Mladá fronta, 1999. ISBN 80-204-0809-6.

CHODNÍČEK, Julius a KOVÁŘ, Matěj. Z katolických missií na Moravě a ve Slezsku v době katolické reformace, *Sborník historického kroužku*, roč. 6 (1897), V Praze: Družstvo „Vlast“, s. 19 – 62, s. 45 – 48.

IM HOF, Ulrich. *Evropa a osvícenství*. Praha: Lidové noviny, 2001. ISBN 80-7106-394-0.

JANSEN, Bernhard. *Jezuité v přírodních vědách a ve filosofii 17. a 18. století*. Velehrad: Refugium Velehrad-Roma, 2004. ISBN 80-86715-18-3.

JONOVÁ, Jitka. *Domus correctionis Müroviensis = Korekční dům pro kněze na Mírově: (1761-1850)*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2012. ISBN 978-80-244-3255-7.

KALISTA, Zdeněk. *Mládí Humprechta Jana Černína z Chudenic: zrození barokního kavalíra*. V Praze: nákladem autorovým, s přispěním I. třídy České akademie věd a umění, 1932. 2 sv.

KALISTA, Zdeněk. *Století andělů a ďáblů: Jihočeský barok*. Jinočany: H & H, 1994. ISBN 80-85467-90-9.

KALISTA, Zdeněk. *Tvář baroka: poznámky, které zabloudily na okraj života, skicář problémů a odpovědí*. Vyd. 2. (Včetně exilových vyd. 4.). Praha: Garamond, 2005. ISBN 978-80-7429-341-2.

KOBLÍŽEK, Vladimír: Český venkov a kniha. Příspěvek k poznání názorů i jazyka venkovského obyvatelstva severovýchodních Čech v první polovině 18. století. In: LUNGA, Radek, ed., PETRBOK, Václav, ed. a TYDLITÁT, Jan, ed., *Východočeská duchovní a slovesná kultura v 18. století : sborník příspěvků ze symposia konaného 27. - 29.5. 1999 v Rychnově nad Kněžnou*. Boskovice: Albert, 1999. ISBN 80-85834-75-8.

KOČÍ, Josef, Zpráva o celkové situaci na Moravě v roce 1771, *Sborník Matice moravské*. Brno: *Matice moravská*, roč. 79 (1960), s. 223 – 263.

KROESS, Alois et al. *Geschichte der böhmischen Provinz der Gesellschaft Jesu. III., Die Zeit von 1657 bis zur Aufhebung der Gesellschaft Jesu im Jahre 1773.* Olomouc: Refugium Velehrad-Roma, 2012. ISBN 978-80-7412-108-1.

KUČA, Karel. *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku.* Praha: Libri, 1996-2011. 8 sv. ISBN 80-85983-12-5.

KUTNAR, František. *Sociálně myšlenková tvářnost obrozenského lidu: trojí pohled na český obrozenský lid jako příspěvek k jeho duchovním dějinám.* Praha: Historický klub, 1948.

LE GOFF, Jacques: Dlouhý středověk. In: Týž, *Středověká imaginace.* Praha: Argo, 1998, s. 32 – 38. ISBN 80-7203-074-4.

MACEK, Ondřej, ed. *Po vzoru Berojských: život i víra českých a moravských evangeliků v předtoleranční a toleranční době.* Praha: Kalich, 2008. ISBN 978-80-7017-088-5.

MALURA, Jan. *Meditace a modlitba v literatuře raného novověku.* Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, 2015. ISBN 978-80-7464-698-0.

MALÝ, Tomáš. *Smrt a spása mezi Tridentinem a sekularizací: (brněnští měšťané a proměny laické zbožnosti v 17. a 18. století).* Brno: Matice moravská, 2009. ISBN 978-80-86488-60-8.

MELICHAR, František. *Dějiny cechovnictví v Čechách.* V Praze: Česká grafická Unie, 1902.

MELMUKOVÁ, Eva. *Patent zvaný toleranční. 2., dopl. vyd.* Neratovice: Verbum, 2013. ISBN 978-80-903920-4-5.

MIKULEC, Jiří. *Náboženský život a barokní zbožnost v českých zemích.* Praha: Grada, 2013. ISBN 978-80-247-3698-3.

MIKULEC, Josef. *Náboženské poměry na moravském panství novoměstském v 17. a 18. století.* Brno: Filosofická fakulta Masarykovy university, 1953.

MILTOVÁ, Radka a SUCHÁNEK, Pavel, Kočáry olomouckého biskupa Julia Troyera z Troyersteinu. In: ELBEL, Martin, ed., JAKUBEC, Ondřej, ed. *Olomoucké baroko. 1 - úvodní svazek, Proměny ambicí jednoho města.* Olomouc: Muzeum umění Olomouc, 2010, s. 242 – 248.

MÜLLER, Karel et al. *Opava.* Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2006. ISBN 80-7106-808-X.

- NAVRÁTIL, Jan, ed. *Kapitoly z dějin olomoucké university 1573-1973*. Ostrava: Profil, 1973.
- NEKVAPIL, Ladislav. *Východočeští nekatolíci v době baroka a osvícenství: Chrudimský kraj v letech 1621-1781*. Pardubice: Univerzita Pardubice, Fakulta filozofická, 2015. ISBN 978-80-7395-936-4.
- NEŠPOR, Zdeněk R. *Skryté semeno nevzklíčilo aneb polemika s radikálními tezemi o kontinuitě české reformace. Studia Comeniana et historica : časopis Muzea J. A. Komenského v Uherském Brodě pro komeniologii, historii 16., 17. a 18. století a regionální dějepis moravsko-slovenského pomezí*. Uherský Brod: Muzeum J. A. Komenského, roč. 35 (2005), čís. 73 – 74, s. 239 – 252.
- NEŠPOR, Zdeněk R. *Náboženství na prahu nové doby: česká lidová zbožnost 18. a 19. století*. V Ústí nad Labem: Albis international, 2006. ISBN 80-86971-06-6.
- NEŠPOR, Zdeněk R., ed. *Čeští nekatolíci v 18. století: mezi pronásledováním a náboženskou tolerancí*. V Ústí nad Labem: Albis international, 2007. ISBN 978-80-86971-27-8.
- NEUMANN, Augustin, Příspěvky k náboženským dějinám Kunštátska a Bystřice n. Pernšt., *Sborník Historického kroužku*. V Praze: Družstvo Vlast v Praze, roč. 21 (1920), s. 44 – 57.
- NEUMANN, Augustin, Z náboženských dějin Horácka. *Hlídka*. Brno: Občanská tiskárna, roč. 38, č. 1 - 12 (1921), s. 1 – 564.
- PETRÁŇ, Josef. *Nevolnické povstání 1775: Prolegomena edice pramenů*. Praha: Universita Karlova, 1972.
- PETRÁŇ, Josef. *Rebelie: Příběh jednoho týdne a dvou dní v březnu roku 1775*. Praha: Československý spisovatel, 1975.
- POLÁK, Antonín. Pověry kolem starého Hrozenkova z r. 1752. *Český lid*, V Praze: Nákladem F. Šimáčka. roč. 13 (1904), s. 379 - 380.
- PRASEK, Vincenc, Josef Vratislav šlechtic Monse, *Časopis vlasteneckého spolku musejního v Olomouci*, Olomouc: Vlastenecký spolek musejní, roč. 14 (1897), čís. 53, s. 3 – 33.
- PUMPR, Pavel. Farář jako člen venkovské elity? K otázce postavení katolického kléru ve venkovské společnosti českých zemí v 17. a 18. století. *HOP. Historie – Otázky – Problémy*. Praha: Univerzita Karlova, v Praze, Filozofická fakulta, roč. 9, č. 1 (2017), s. 223 - 233.

PUMPR, Pavel. *Nižší klérus na Moravě v 18. století mezi stavem a profesí: kariéry a sociálně-majetkové poměry kněží olomoucké diecéze v letech 1741-1783*. Brno: Matice moravská, 2020. ISBN 978-80-87709-27-6.

PUTNA, Martin C. *Česká katolická literatura v evropském kontextu 1848-1918*. Praha: Torst, 1998. ISBN 80-7215-059-6.

PŮŽA, František. *Kronika přibyslavská*. V Přibyslavi: Společenstvo různých živností, 1914.

ŘEZNÍČEK, Václav. *Jan Leopold Hay: vypsání jeho života a působení*. V Praze: Zemědělské knihkupectví A. Neubert, 1915.

SEHNAL, Jiří. *Hudba v olomoucké katedrále v 17. a 18. století*. Brno: Moravské muzeum v Brně, 1988.

SEHNAL, Jiří a VYSLOUŽIL, Jiří. *Vlastivěda moravská: země a lid: nová řada. Sv. 12, Dějiny hudby na Moravě*. Brno: Muzejní a vlastivědná společnost, 2001. ISBN 80-7275-021-6.

SUCHÁNEK, Drahomír a DRŠKA, Václav. *Církevní dějiny. Novověk*. Praha: Grada, 2018. ISBN 978-80-247-3720-1.

SVATOŠ, Martin. Zde byly jeho Indie: Jezuitské misie v českých zemích a P. Antonín Koniáš. In: VALENTOVÁ, Kateřina, ed., SLÁDEK, Miloš, ed. a SVATOŠ, Martin, ed. *Krátké věčné spásení upamatování: k životu a době jezuity Antonína Koniáše*. Praha: Ústav pro českou literaturu AV ČR, 2013. ISBN 978-80-85778-91-5.

SVITÁK, Zbyněk. *Z počátků moderní byrokracie: nejvyšší zeměpanský úřad na Moravě v letech 1748-1782*. Brno: Matice moravská pro Výzkumné středisko pro dějiny střední Evropy, 2011. ISBN 978-80-86488-91-2.

SVOBODA, Josef František. *Vlastivěda moravská. II., Místopis Moravy. Díl IV., Jihlavský kraj., Novoměstský okres*. V Brně: Nákladem Musejního spolku, 1948.

ŠALDA, F. X. O literárním baroku domácím i cizím. In: Týž, *Studie literárně historické a kritické*. Praha: Melantrich, 1938, s. 75 – 122.

ŠIMEČEK, Zdeněk. *Knížní obchod v Brně od sklonku 15. do konce 18. století*. Brno: Statutární město Brno, 2011. ISBN 978-80-86736-23-5.

ŠIMEČEK, Zdeněk a TRÁVNÍČEK, Jiří. *Knihy kupovati: dějiny knižního trhu v českých zemích*. Praha: Academia, 2014.

ŠOTOLA, Jaroslav. *Zrušení jezuitského řádu v českých zemích. Kolektivní biografie bývalé elity (1773-1800)*. Praha: Univerzita Karlova, Fakulta humanitních studií, 2006. Dizertační práce.

ŠOTOLA, Jaroslav. Role jezuitů v náboženských nepokojích na Valašsku v roce 1777. *Vlastivědný věstník moravský*. Brno: Muzejní a vlastivědná společnost v Brně, roč. 56, čís. 4.

ŠTĚŘÍKOVÁ, Edita. *Běh života českých emigrantů v Berlíně v 18. století*. Praha: Kalich, 1999. ISBN 80-7017-253-3.

ŠTĚŘÍKOVÁ, Edita. *Pozváni do Slezska: vznik prvních českých emigrantských kolonií v 18. století v pruském Slezsku*. Praha: Kalich, 2001. ISBN 80-7017-553-2.

ŠTĚŘÍKOVÁ, Edita. *Stručně o pobělohorských exulantech*. Praha: Pro Občanské sdružení Exulant vydal Kalich, 2005. ISBN 80-7017-022-0.

ŠTVERÁK, Vladimír, ed. *Felbiger a Kindermann, reformátoři lidového školství*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1986.

TENORA, Jan, Z pamětí města Bystřice nad Pernštýnem, *Hlídka*. Brno: Občanská tiskárna, roč. 25 (1908), č. 1 – 12, s. 83 – 885.

TINKOVÁ, Daniela. *Osvícenství v českých zemích. I., Formování moderního státu (1740-1792)*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2022. ISBN 978-80-7422-852-0.

VÁLOVÁ, Kateřina. *Curia episcopalis Olomucensis v raném novověku*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2002. ISBN 80-244-0447-8.

VALENTOVÁ, Kateřina. *Každodenní život učitele a žáka jezuitského gymnázia*. Praha: Karolinum, 2006. ISBN 80-246-1082-5.

VLNAS, Vít. *Jan Nepomucký: česká legenda*. 2. rozš. a přepr. vyd. Praha: Paseka, 2013. ISBN 978-80-7432-278-5.

VYHLÍDAL, Jan: *Z hanáckých dědin a měst*. Olomouc: R. Promberger, [1902]. 2 sv.

WEINBRENNER, Emil. *Morava a biskupství Brněnské: Slavnostní opis za příčinou stoletého jubilea založení brněnského biskupství*. V Brně: E. Weinbrenner, 1877.

WINTER, Eduard. *Josefinismus a jeho dějiny: příspěvky k duchovním dějinám Čech a Moravy 1740-1848*. Praha, 1945.

WOLNY, Gregor. *Die Markgrafschaft Mähren*. 2., verm. Ausg. Brünn: Karl Winiker, 1846. 6 sv.

WOLNY, Gregor, *Kirchliche Topographie von Mähren, meist nach Urkunden und Handschriften*. Brünn, Selbstverlag, 1855 – 1865. 10 sv.

ZDRÁHAL, František. Posledních čtyřicet let v koleji jezuitské v Uherském Hradišti, Sborník historického kroužku, roč. 1 (1893), V Praze: Družstvo „Vlast“, s. 40 – 97.

ZÍBRT, Čeněk: Zpráva Jana Jeníka rytíře z Bratřic o trestech lidu poddaného ve stol. XVIII. a trestech řemeslníků nepoctivých. *Český lid*, Praha: Knihotiskárna F. Šimáček, Nakladatelé, roč. 4 (1894), s. 119 – 122.

ZÍBRT, Čeněk. *Jak se kdy v Čechách tancovalo: Dějiny tance v Čechách, na Moravě, ve Slezsku a na Slovensku od nejstarší doby až do konce 19. století se zvl. zřetelem k dějinám tance vůbec*. 2. vyd. Praha: SNKLHU, 1960.

ZLÁMAL, Bohumil. *Dějiny kostela sv. Mořice v Olomouci*. Olomouc: nákladem vlastním, 1939.

ZLÁMAL, Bohumil. *Příručka českých církevních dějin. V*. Olomouc: Matice cyrilometodějská, 2008. ISBN 978-80-7266-301-9.

ZUBER, Rudolf. *Osudy moravské církve v 18. století: 1695-1777*. Praha: Ústřední církevní nakladatelství, 1987-2003. 2 sv. ISBN 80-7266-156-6.

ZUBER, Rudolf. Původci nepokojů na Valašsku v roce 1777. *Vlastivědný věstník moravský*. Brno: Muzejní a vlastivědná společnost v Brně, roč. 38, č. 2 (1986), s. 164 – 167.

ZUKAL, Josef. Český kostel a česká škola v Staré Opavě. *Věstník Matice Opavské*, Opava: Matice opavská, roč. 15 (1907), s. 59 – 77.

Přílohy

Příloha 1: Výborná duchovní pravidla, „*Předmluva k pobožnému čtenáři*“

Litoval Bůh před potopou světa, že stvořil na zemi člověka. *Želel, že člověka učinil na zemi.* Proto, že téměř všickni lidé poškvrnili se chlípností a všelijakými jinými nepravostmi. *Všeliké tělo bylo porušilo cestu svou na zemi.* Z té příčiny seslal Bůh potopu, s kterouž všecken svět potopil na sto a padesáte dnův, a vše, což živo bylo na zemi (mimo zachovaných v korábu) shladil. Milý čtenáři: chceš-li tehdy šťastně k břehu věčného života připloviti, tak musíš s těma, jichž osm v korábu se zachovalo, srdce své od všelikého hříchu poškvřny odvrátiti, a s tím čistým nad všema zemskýmá ohyzdnostmi bezpečně plavati; sice připojíš-li srdce k zemským a tělesným náklonnostem, zahyneš a pekelné propasti neujdeš. K čemuž Svatý Pavel navrhuje: *Budete-li podle těla živi, zemřete, pakli duchem skutky těla mrtviti budete, živi budete.* Též v zjevení sv. Jana po prostředku nebe letící orlice se dala slyšeti: *Běda, běda, běda těm, kteříž přebývají na zemi.* To jest: běda těm, kteříž své srdce k zemi připojují, běda! jenž slouží světu marnému, tělu nakazujícímu, d'áblu podvodnému! běda těm! za živobytí pro obtížnost zlého svědomí, běda při smrti pro bázeň a strach hrozný, běda po smrti smrti v věčném trápení. Nebudiž tehdy obyvatelem, ale toliko poutníkem zemským; *neboť nemáme zde města zůstávajícího, ale budoucí hledáme.* Pročež naše obcování dle učení sv. Pavla má v nebesích býti. K kterémuž cíli a konci pečoval jsem tobě v tom nebezpečným světa plování následující pravidla, k ctnému živobytí sloužící, na způsob vesla představití, dokavád se nepřiplavíš k břehu běh tvého života skončujícímu. Já sice srdečně vinšuji, abych s apoštolem Pavlem *všem všechno byl učiněný.* Kdož by však (se obrátiv k široké světa cestě) to mé naučení a napomenutí zanedbal, ten ať ne mně, než sám sobě vinu konečného zahynutí připisuje. *Zahynutí tvé, Izraeli. Ovšemť, mnoho jest povolaných, málo ale vyvolených.* A protož, chceš-li, milý čtenáři, s malým počtem spasen býti, musíš dlé rady

Genes 6. v. 6

Gen. 6. v. 12.

ad Rom. 8. v. 13

Ap. 8. v. 13.

ad Haeb. 13. v. 14.

1. Corinth. 2. v. 22.

Oseae 13. v. 9.

Mat. 20. v. 16.

S. Jana Zlatoušého s malým počtem svatý život védsti, jakž vyrozumíš z této knížky, když tu netoliko s pilným čtením, ale i skutečným plněním budeš následovati, a v té ne důvodná slova lidské moudrosti, nýbrž spasitelný užitek a prospěch duchovní vyhledávati. Aniž přestávej na jednom toliko přečtení této knížky, nebo dlé vyřknutí vysoce učeného muže Ludovíka Blozia jednu věc častěji čísti nemá se žádnému protiviti. Z příčiny té, že co někdo čte ponejprv, to obyčejně dokonale neproniká, následovně, aniž toho tak zřetelně pochopuje, jak by potřeba bylo, když ale to čtení podruhé aneb potřetí se obnovuje, tenkrát teprva, což čteno bylo, rozum osvícuje a zůstává stáleji v paměti, též i vůle k následování a skutečnému činění více se vzbuzuje. Přidal jsem po každým pravidle pronikající modlitbu, poněvadž dlé medotekoucího učitele S. Bernarda čtení zpytuje, co nám schází, modlitba ale obdržuje, aby nám nescházelo. Čtení nám ukazuje pravdivou cestu, modlitba ale nás vede na tu pravdivou cestu. Skrze čtení poznáváme naše nebezpečství, skrz modlitbu ale ucházíme takovému nebezpečství. To všecko nás svatí otcové učiti chtěli skrze podobenství kohouta, který když krůpěji vody do svých úst bere, hlavu svou k nebi pozdvihuje, jako by takříkaje chtěl svému stvořiteli za to občerstvení děkovati. Užívej tehdy toho tobě předepsaného způsobu, a stane se, že tvé jméno spatříš v knize života věčného. Začni bez meškání, trvej v stálosti bez unavení, a Bůh tobě přispěje s svou S. milostí, bys tak došel k němu, jakožto k svému cíli a konci.

Já však ještě s svatým Augustýnem vzdychám: *Kdybys uzříti mohl bolest srdce mého a pečlivost pro spasení tvé, snad bys se smiloval nad duší tvou, aby jsi se zalíbil Bohu.*⁴⁷²

in Parad. anim. cap. 16
n. 3.

serm. de S. Andraea

S. Augustinus Donato
Donastiae Epist. 205.

⁴⁷² [KOŘISKA]: *Pravidla*, s. 1 – 4.

Příloha 2: Výborná duchovní pravidla, „*O hospodářích*“

Přednesené naučení rodičům svým způsobem sloužití může hospodářům, nebť i ti své čeládce, pokudž ji v službě mají, jsou místo rodičův. Jestliže pak o své domácí péče nemají, víru zapřeli a jsou horší nežli nevěřící. O hospodářové, jak před Bohem obstojíte, kteří větší péči pro hovado nežli pro svou čeládku vynakládáte, ježto v noci mimo domu a bezpečného místa ponecháváte, a když po hospodách a zlých příležitostech se toulá, tenkrát o ty duše předrahou krví vykoupené nic nedbáte; nápodobně, aby jeden každý kůň v maštali uvázaný na svém místě byl, míti chcete, aby ale vaše čeládka jedno pohlaví od druhého odpočinutí měla, o to nepečujete, následovně skrze zanechanou zlou příležitost těch všech hříchův oučastnýma se činíte. Běda hospodářům, kteří čeleď svou k pověrám, k kacířským bludům, k krádeži, k zlolajčnosti slovem neb příkladem zlým uvádí, nebo jako příklad zlý k zlému vede. Bude-li hospodář nábožný, padne-li ráno i u večer na kolena svá, sepne-li ruce k Bohu svému, celý dům nad tou pobožností ustrne a jej následovati bude. Pokudž on bez modlení k práci neb stolu sedne, domácí ani na modlitbu nepomyslí. Je-li hospodář pracovitý, pokudž hospodyně od rána do večera v práci se ohýbá, děti, čeládka, celý dům k práci se míti bude. Pokudž ale hospodář při korbeli neb při hře čas maří, celý dům hrátí neb jináč zahrávati bude. Jestliže hospodář před těmi, jimž představený jest, se ožírá, nectně mluví, nešlechtné věci provádí, mistrně se toho chopí všeliká mládež. Dlé obyčejného přísloví: Jak staří pískají, tak mladí pípají. Aniž v tom příbytku příkladný život jest, v kterým hospodář s hospodyní se proklínají, a pročež má vzlášť hospodyně o to pečovati, aby jak hospodáři svému, tak i jiným lidem pro zachování pokoje mnoho mlčeti uměla. Tak se chovala sv. Monika, kteréžto se jiné ženy od svých mužů dosti často ubité tázaly, odkudž by to pocházelo, že by se s svým sice velmi zuřivým manželem tak mile a pokojně snášela.

Monika pak odpověděla: „Já muži rozlícenému nikdá spurně neodpovídám. Když pak utichne, pokorně mé slovo vedu. Šetřte jazyka svého, nikdá vás manžel neuhodí, jestliže pamatovati budete, že manželstvo jest pravá služebností smlouva, nebť nesluší, aby děvka pánu svému na odpor se postavila.“ Za kteroužto potom vejstrahu mnohé ženy, zkusivše užitek, Monice děkovaly. Tak o své matce svědčí S. Augustýn. Pečlivá hospodyně prohlíží stezky domu svého, pilně čeládce, synům i dcerám dohlíží, zkoumá, zdaliž všickni po cestě spasení kráčí, šetří, kdo kterou stezkou, kterými dveřmi, kterou stranou, proč a k komu, a kdy do domu vchází, koho navštěvuje. Slovem: žádné zlé tovaryšstvo, noční toulky, pokoutné schůzky žádnému netrpí, všecky slovem i dobrým příkladem k dobrému vede, hříchy a všeliké pohoršení trestá a přerhuje, aby těžké odpovídání za hříchy svých domácích na sebe neugalila. A toť jest ta žena šlechtná, o které Duch svatý u Siracha dokládá: *Žena rozumná a mlčendlivá, žena svatá a stydlivá, milost nad milost jako slunce vycházeje světu, tak ženy dobré slíčnost k ozdobě domu jejího.*“

26. 18., 19. 21.

Konečně pozorujte hospodáři a hospodyně, abyste při najímání čeládky s tou vejmínkou ji do služby přijímali, aby ona od proklínání, nestydatých slov, činův a noční toulky se zdržela, což pokudž by se nestalo, po jednom i druhým napomenutí, že také na své službě trestaná bude, kteréž závazky za všeobecné přikázání uvedsti světská vrchnost povinná jest, vzlášť na ten den, v kterým se čeládka rozděluje a na služby rozsílá, na důkaz, že jest spravedlivá a bohabojná vrchnost. Pakli po tom všem spatřují hospodářové všelikou nešlechtnost, obzvláště když jedno pohlaví s druhým nepořádně zachází, povinni jsou jednoho z těch z příbytku svého vypuditi, nechťejí-li škodu časnou i věčnou na své duši podstoupiti. A co by prospělo hospodáři, byť by kvůli dobrému dělníkovi a zlostnému služebníkovu zejskal mnoho zlatých, kdyby nebyl poznamenaný v počtu svatých? Tolik co onému hospodáři, jenž zvolal na smrtné posteli: „Aj, co jsem

učinil, pro manželku a děti pečlivě jsem hospodařil a na mou vlastní duši jsem zapomenul, o mé spasení jsem péči nevynakládal.“⁴⁷³

⁴⁷³ [KOŘISKA]: *Pravidla*, s. 208 – 213.

Příloha 3: Výborná duchovní pravidla, „*O škodlivém užívání pověr*“

Velice zlostný a sprostý obyčej užívání pověr mezi lidmi panuje, když totižto takové věci potřebují, jejichž oučinek a moc nepochází od Boha, ani od církve, ani od své přirozenosti, nýbrž od samého zlého ducha. Jakožto když kdo v nemoci a jiných příhodách nechává nad sebou rozličné žehnání říkati neb když u sebe nosí takové pověrečné cedulky proti nemocem a jiným příhodám. Dále, když při malých dítkách potřebuje, aneb skrze jinou osobu potřebovat a konat nechá pověrečné prostředky, aneb při dobytku, pročez netoliko těžce hřeší ten, který to činí, ale i on, kterýž to činit poroučí a dovoluje. Též také těžce hřeší myslivci a jiní, jenž s zbraní zacházejí, když všeliké kunsty pověrečné užívají, by dříve zvěř naléztí a poraziti mohli. Opět těžce hřeší pastýři, když pověr užívají pro zachování svého stáda, aby vlci neb jiná škodlivá zvěř dobytku uškoditi nemohla. Dále také těžce hřešejí, kteří při koních pověr užívají, by hovado lépeji táhlo a rychlejší bylo, když o závod do jízdy se vpouštějí. Ano, i ti, kteří u sebe nosejí rozličné žehnání, etc. Item těžce prohřešují, kteří jakýchkolivěk pověr užívají, jako neviditedlným se učiniti, neb osobu nějakou k nezřízené lásce k sobě popuditi, ani ti od těžkého hříchu vymluveni jsou, kteří skrze žehnání rány hojejí, bolesti zahánějí, červa mrtvějí, etc. Proč ale to všechno zapovězeno jest pod těžkým hříchem? Proto, že takové cedulky, žehnání a těm podobné věci samy od sebe z přirozené moci toho působiti nemohou, ani Bůh nikdež nepředpověděl, že při užívání takových věcí to působiti a učinit chce, Svatá pak církev všechny podobné pověry zavrhuje. Z toho tedy následuje, že pekelný duch v takových případnostech všechno sám koná a působí.

Dáleji se poznat může, že pověrečná věc jest, když se k tomu slova potřebují, ku příkladu nic víc, nic míň, stejně, nestejně, nemluví v jistý den, v jistou hodinu, před východem neb západem slunce, etc. Jestliže takové okolečnosti se užívají, jest obyčejně při tom pověra, jakožto se stává v modlení k sv. Kryštoforu neb k sv.

Kronice pro rozmnožení statku a obdržení peněz.

Pověř se dopustí, který více než jednoho Boha poznává, neb docela žádného Boha nepřipustí. Kdo skrze úmluvu s ďáblem učiněnou nespasitelné věci viděti žádá, kdo skrze hvězdáře aneb jiné hadače budoucí věci, ježto na svobodné vůli člověka záleží, mimo Božského zjevení chce vyzvěděti.

Mnozí lidé všeliké pošetilé myšlínky sobě činějí, ku příkladu: Když kdo u sebe jetel o čtyrech listkách nosí, že šťastný jest ve hře. Když v pravém, jinému zas v levém uchu zní, že se zlé o něm mluví. Kdo ranního času levý střevíc dříve než pravý obuje, že ho neštěstí nepotká. Komu zajíc přes cestu běží neb kdo ztratí hlas neb řehotiny ranního času zaslechne, že neštěstí má k očekávání, též mnohé pověry budoucího stavu manželského tejkající se stávají, když do studně hlídají, a na tisíce jiných pošetilých pověrečných a vymyšlených obyčejů se vynachází, které více sprostnosti lidské nežli k zlému oumyslu připsané býti mohou. Když někdo pochybuje, zdaliž pověra jest, aneb není, ať pozoruje, zdaliž ta věc od Boha, aneb od Církve svaté svou moc má, pakli ne, jistě jest pověrečná. 2. Zdaliž k nějaké dobré věci se nepřidávají nějaké neznámé slova, aneb divné a neužitečné znamení a figury, neb když se nětco lživého přidává, ku příkladu, že Kristus a Panna Maria takovou nemocí byli obklíčeni, aneb když se takové věci potřebují, které k předsevzetí žádnou společnost nemají, aneb když se slibuje, že neomylně skutek následovati bude. Konečně, když někdo pochybuje, zdaliž pověra jest, aneb není, má se tázat svých správců duchovních, aspoň před užíváním takových věcí oumysl učinit, že beze vsí pověry, bez nějakého tajného vzývání Satanáše, anobř odříkaje se jeho pomoci, nic jiného nevyhledává, než co v moci sama v sobě taková věc má, kterou potřebovati musí, by tak nebyl podvedený jako jiní mnozí. Žena jedna veliké bolesti očí snášela a jisté cedulky pomoci požívala a u sebe nosila, do které však pohlédnouti nesměla. Když pak posledně z všetečnosti tu cedulku otevřela, následující slova v ní napsané nalezla: „Ať tobě

Marchant. Tract. 3. lect.
2.

d'ábel z hlavy oči vyloupí.“

Začastý pověrečným věcem taky svatý a nábožná slova přimíchávají, co schválně tropí Satanáš pro větší nepočestnost Boha a jeho milých svatých, ku příkladu modlitby, kříže, svaté žehnání, etc., by člověka tím dřívěji k užívání takových věcí pohnul. A tím způsobem pekelný škůdce svůj podvod kreje, jako rybář skrz potravu píchlavou udici rybě podstrkuje, jakž se z následujícího příkladu poznati může: Jistý pastýř měl v holi zavrtanou cedulku a na ní psané jméno sv. Blažeje. Ta hůl následující oučinek působila: Když tu hůl kdykoliv při stádě do země zarazil, dobytek před škodnou zvěří bezpečný zůstal. Jak ale jednoho času v nepřítomnosti pastýře ta hůl v zemi bodnutá stála, jeden nábožný služebník okolo jdouce, spatřil pekelného ducha u hole státi. Tázal se ten dobrý muž satanáše, proč by tu stál, a co ta hůl v zemi bodnutá znamená. Odpověděl on, že pastýř toho stáda na tu cedulku v holi zavrtanou tak silně věří a se domnívá, že stádo jeho od zvěří bezpečné jest, když jenom ta hůl přítomná jest a stojí; by tedy pastýř stálý v své víře setrval a větší důvěrnost k té holi nežli k pravému Bohu měl. Tak sám stráž držím nad stádem a je od vší zlé příhody ochraňuji.

Těž mnozí pověrečné přemýšlování mají i v duchovních věcech, domnívajíce se, že když ten neb onen růženec, odpustkový srdíčko aneb svatého Jana Zjevení, etc. u sebe mají, náhlou smrtí nezemřou, dlouho živí budou a jistě věčného spasení dojdou, že jim rána nebude škoditi, etc. Na čež se bezpečiti věc pověrečná a nebezpečná jest, proto, že ty růžence odpustkový, srdíčka a jim podobné věci tu věc nemají v sobě přirozenou, ani Bůh co podobného kdy přislíbil, že těm a podobným věcem chce oučinek řečený propůjčiti, a ani katolické církvi o tom povědomo jest. Však nikoliv se netupějí ti, kteří svěcené věci, růžence, škapulíře, začátek Evangelium S. Jana etc. při sobě nosí, jen když neobyčejné nějaké oučinky, kterých sv. církve neuznává, od nich neočekávají. Nebo že proti čárám a všelikým oukladům d'ábelským a z nich

Majolus Tom. 2. de
Sagis

původ majícím neštěstím velmi prospěšné jsou, o tom se nepochybuje.

Aniž jest pochybnost, že by se obrazy nemohly ctíti, aneb svatí vzývati, ne sice obrazy samy v sobě, to jest: plátno, dřevo, papír aneb barva, ale ti svatí, kterých takové obrazy představují. Následuje, že ani v zázračných obrazech, ku příkladu Panny Marie, není osobně Boží rodička, ale toliko svou svatou milostí, když totižto skrze takové obrazy pomo a dobrodiní proukazuje, a protož ne obraz, ale svatého v nebi ctíti a k němu se utíkati máme, což, ačkoliv není pod hříchem, jest však chvalitebná věc, proto, že skrze obrazy jsme vedený k pobožnosti a svatých hrdinské činy sobě připomínáme. 2. Jestliže kacíři svých rodičův, aneb přátelův obrazy v uctivosti mají, proč bychom obrazy svatých ctíti neměli. 3. Zkušenost učí, že Bůh skrze obrazy mnohé zázraky a milosti proukázal a až podnes proukazuje. Protož i Bohu milá věc jest, když svaté v obrazech ctíme a je za pomoc žádáme. Nemáme však tou chválou je ctíti, kterou Bohu dáváme, poděváž dlé vyřknutí sv. Pavla apoštola: *Králi věků nesmrtedlnému samému Bohu čest a sláva*, a kdo by takovou poklonu pouhému stvoření učinil, to by byla bezbožnost a modloslužebnost, což také žádný pravdivý katolík činiti se neopovazuje. Nicméně ctí jim patřící, po Bohu daleko menší chvalitebně svaté ctíme, neb i skrz to Boha chválíme, jakž žalmista: *Chvalme Boha v svatých jeho*. Nápodobně chvályhodná věc jest, když před jejich svátky se postíme a jiné pobožnosti chováme, neb tím způsobem jejich svatý život následujeme, dlé navržení sv. Pavla, jenž píše: *Protož prosím vás, buďte následovníci moji, jako i já jsem Kristu*. Aniž proto opovrhujem nejpřednějším prostředníkem Kristem Pánem, nebo i svatí, když za nás orodují, skrze Kristové zásluhy u Boha za nás prosí.⁴⁷⁴

1. Tim. 1. v. 17.

Psalm. 150.

Corinth. 4. v. 16.

⁴⁷⁴ [KOŘISKA]: *Pravidla*, s. 278 – 287.

Příloha 4: Dopis misionáře Petra Jiříčka liptálské obci

Pochválen buď Ježíš Kristus.

Nejmilejší pane fojte liptálský, pozdravuji vás a pokoj vám vinšuji v Kristu Pánu, spasiteli našem, známo činíce, že jsem i před slavnou císařskou královskou komisí ve vsí poníženosti to řekl: Kterak já vždy jsem byl, a podnes jsem toho zdání, že za vyznání pravdy a za pravdivou odpověď, kterak se na otázku slušnou dává, žádný za to, že pravdu mluví, trestu nezasluhuje. Jedni z vaší poctivé obce ovšem pravdu mluvili, když řekli (kupříkladu jako vy): “*Já jsem evangelík hned od otce i staríka mého,*” ale mnohem více bylo těch, bratři moji, kteří jak živi katolíci byli, a přece za evangelíky se vyznali. Tu věc vždycky v každé obci jsem vám (jak má povinnost byla) přísně zapovídal, řka, že velké provinění bude člověka toho, který by lživě vydal katolíka za evangelíka, a přece se to s mou bolestí stávalo ve všech obcích. Bylo mnoho těch, kteří celé týhodně nepracujíce nic, procházeli obce, i cizopanské, slibující jim, že se co nejspíš kostely evangelické stavěti, aneb katolíkům odjímati budou. Já jsem všudy proti těm falešným slibům a pověstem mluvil, a takoví nepřestali přece lid katolický na svou stranu táhnouti, k tomu o víře katolické potupně mluvit, duchovenství haněti, schůzky veřejně držeti, ano v jedných místech i s svolením velkého lidu na poli kázati, a tak dále. V mé nepřítomnosti bylo toho snad ještě více, já jsem jako bratr vystříhati od trestu takové se snažil, a oni vystříhati se nedali. Ale co takoví činili, odpusť jim to Milostivý Pán Bůh. Já zajisté žádnou modlitbu, buď v chrámě Božím, buď doma, nekonám, v nížto bych dle povinnosti mé a lásky bratrské na vás nepamatoval, to též budoucně činiti budu. Žádáte mě, moji milí! za radu. Já vám jiné rady v této věci dáti nemohu, než tuto, aby ty, kteří katolíkama vždycky prve byli, žádný z vás jedným slovem od víry té odvracovati se nepokusil, ani sice muž vlastní ženu, otec dítě, a tak dále; a mnohem méněji, aby jim kdo bránil ku katolíkům, při kterých vždycky byli, se navrátiti, nebo to zbraňování neštěstí hrozné by vám přitáhlo. Vás pak, co se teje, bratři, kterých několik v každé obci evangelíků bývalo, pro lásku Pána Ježíše prosím, abyste, odloživše na stranu všelikou nenávist proti víře a učení katolickému (která se buďto skrze řeč neb říkání kněh katolíkům velmi křivdivých do srdce vašeho vloudila), vyzýváje za milost Ducha Svatého, pokojnou myslí poslechli učitelův, kteří k vyučování lidu milého valašského od Jejich Jasnosti Cís.[ařské a] Král.[ovské] zřízení jsou a budou, za jisté majíce to, že vám spasení věčného přejou jako sobě, aniž vás v omyl uvědsti míní. Když to učiníte ne na oko, ale ze srdce podle vnuknutí Ducha Svatého, mám jistě za to, že milost najdete u Boha i vrchností zřízených od

Pána Boha a v jednotě víry katolické po celém světě rozšířené v pokoji svatém strávíte ve své milé vlasti ostatní dny a léta svoje. I to se zprostředkuje z milosti Boží, že vám, když budoucně katolíky budete, vyčítat žádný smět nebude, jakého jste buď každý různě, nebo celé obce náboženství kdysi byli. Až pocud má bratrská dobrá rada, kterou vzývavše předtím Boha vám udělují. Co se dotejče kněh, abyste budoucně se užitečně zabavovati mohli, smejšlí se o to, aby vaše celá okolnost (když upřímně katolická bude) na takových spasitelných knihách od Církve schválených (k[t]žeré se vám líbiti budou) nedostatku neměla.

Než skončím, za dobré uznávám, abyste toto psaní moje (které jsem z lásky k vám zhotovil odloživše všelikou jinou práci) jiným okolickým obcem (které já všecky v Kristu Pánu miluji, a s nimi živ býti i umříti bych si vinšoval) k přečtení odeslali, vy milí liptálští, které v ochranu Boží co den vždy poroučím. Zůstavuje

váš

Služebník v Kristu,
Mission. adjunctus

v Chropyně

dně 5. června 777⁴⁷⁵

⁴⁷⁵ MZA, fond B1, Gubernium, fol. 86r – 87v